

ประวัติศาสตร์การเมืองภาคประชาชน :
ความคิดและปฏิบัติการของ “นักกิจกรรมทางการเมือง” ในปัจจุบัน

อุเชนทร์ เชียงเสน*

1. ปัญหาในการศึกษาและเข้าใจ “การเมืองภาคประชาชน”

มาถึงช่วงขณะนี้ (กันยายน 2556) แทบจะไม่มีกลุ่มหรือขบวนการเคลื่อนไหวใดอ้าง “การเมืองภาคประชาชน” ในการเคลื่อนไหวอีก สถานการณ์นี้ต่างกับเมื่อไม่กี่ปีที่แล้วมาก ที่ปัญญาชน นักกิจกรรมในขบวนการต่าง ๆ ก็มักพูดถึงหรืออ้างตัวว่าเป็น “การเมืองภาคประชาชน” เพื่อสร้างความชอบธรรมในการเคลื่อนไหวให้กับตัวเอง จนถึงขั้นถกเถียงและแย้งซึ่งกันว่า กลุ่มไหนบ้างเป็นการเมืองภาคประชาชน ใครเป็นของแท้ใครเป็นของปลอม ฯลฯ ทั้งนี้ การหายไปของมันในเวทีการเมืองเชื่อมโยงกับการที่ความคิดนี้และขบวนการเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้อง ถูกทำลายและเปิดเผยด้านมืดของมันในช่วงวิกฤตทางการเมืองที่ผ่านมา มากกว่าชีวิตของผู้คนเหล่านั้นที่ยังคงอยู่ หรือตัวองค์กรพันธมิตรเองที่เพิ่งยุติบทบาทไป

แน่นอน การเคลื่อนไหวของพันธมิตรฯ ที่อ้างอิงหรือระบุตัวเองว่าเป็น “การเมืองภาคประชาชน” มีส่วนสำคัญทำให้ “การเมืองภาคประชาชน” ปรากฏสูงเด่น เป็นที่รู้จัก ในหมู่มนุษย์ทั่วไป แต่การแพร่หลายหรือ “ความนิยม” ต่อ “การเมืองภาคประชาชน” นั้นปรากฏในหมู่นักกิจกรรมทางการเมือง ปัญญาชน และนักวิชาการบางส่วนมาร่วมทศวรรษแล้ว และถูกเสนอขึ้นเป็นทางเลือกทางออกจากปัญหาระบบการเมืองหรืออื่นๆ สารพัด จนกลายมาเป็นคำขวัญในการรณรงค์เคลื่อนไหวทางการเมือง ว่า “การเมืองภาคประชาชน” คือ คำตอบ¹ (เหมือน “คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน” ของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน) รูปธรรมของความ

* ปรับปรุงตัดตอนจาก “ประวัติศาสตร์การเมืองภาคประชาชน : ความคิดและปฏิบัติการของ “นักกิจกรรมทางการเมือง” ในปัจจุบัน” วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี 2556 ซึ่งได้รับการสนับสนุนในการทำวิจัยจากโครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ ประจำปี 2555 ผู้เขียนขอขอบคุณ รศ.ดร.สุวรรณา สถาอานันท์ และ ดร.วาสนา วงศ์สุรวัฒน์ จากโครงการทุนวิจัยฯ ที่พิจารณาให้การสนับสนุนวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณ ศ.ดร. เกษียร เตชะพีระ บัณฑิตวิทยาลัย วิทยานิพนธ์ ศ.ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ รศ. ดร. ประภาส ปิ่นตบแต่ง กรรมการฯ สำหรับความใส่ใจและความช่วยเหลือในทุกด้านทั้งก่อนและระหว่างการทำวิทยานิพนธ์

¹ ชื่อบทความของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ตีพิมพ์ใน *มติชนรายวัน*, 9 มกราคม 2544, หน้าพิเศษ 1, 3 อย่างไรก็ตามการอธิบายในลักษณะนี้เกิดขึ้นโดยทั่วไป เช่น กาแฟดำ, “การเมืองใหม่”... คำตอบสุดท้ายอยู่ที่การเมืองภาคประชาชน vs นักเลือกตั้ง,” *กรุงเทพธุรกิจ*, 8 กรกฎาคม 2551, น. 2

นิยามนี้ได้แก่ การใช้ชื่อ “การเมืองภาคประชาชน” เป็นชื่อหนังสือหรืองานวิจัย หัวข้อในการประชุม-สัมมนา วิชาการ- ปาฐกถา ชื่อวิทยานิพนธ์ โครงการวิจัยขนาดใหญ่ ชื่อรายวิชาในการเรียนการสอนในคณะ รัฐศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง รวมทั้งการจัดตั้งองค์กรหรือเป้าหมายขององค์กรเพื่อเคลื่อนไหวหรือ สนับสนุน “การเมืองภาคประชาชน”²

การเมืองภาคประชาชนกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

คนทั่วไปมักเข้าใจว่า “การเมืองภาคประชาชน” เป็นคำหรือมีความหมายเดียวกับ “ขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคม (social movements)”³ ดังนั้น จึงเกิดขึ้นพร้อมกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือ ความคิดทำนองนี้ของกลุ่มต่าง ๆ (แม้ในข้อเท็จจริงจะมีการใช้คำนี้เรียกขบวนการเคลื่อนไหวบางกลุ่มก็ จริง) แต่ความเข้าใจเช่นนี้ก็นำไปสู่ประเด็นปัญหาสำคัญ คือ *ประการแรก* ทำให้ไขว้เขวได้ว่า “การเมืองภาค ประชาชน” เกิดขึ้นและดำรงอยู่มานานแล้ว ขยายตัวต่อเนื่องมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน *ประการที่สอง* เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็สามารถที่จะจัดประเภทว่า “ขบวนการโต้กลับ (counter-movements)”⁴ อย่างถูกเสีย

² เช่น คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) กำหนดให้ “การสร้าง” การเมืองภาคประชาชน เป็น “ภารกิจ” ของตนเอง กลุ่มประชาธิปไตยเพื่อประชาชน (ปขป) ก่อตั้งขึ้นมาในปี พ.ศ. 2543 เพื่อสนับสนุนการเมืองภาค ประชาชน คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) ได้จัดทำ “โครงการรณรงค์และเผยแพร่การเมือง ภาคประชาชน” ขึ้น ในปี พ.ศ. 2547

³ “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movements)” มีลักษณะที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ 1) การกระทำรวมหมู่ หรือร่วมกัน 2) มีเป้าหมายมุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลง 3) มีการจัดองค์กรในบางระดับ 4) มีความต่อเนื่องในแง่ของเวลาใน บางระดับ 5) การกระทำรวมหมู่ที่อยู่นอกสถาบันหรืออย่างน้อยเป็นการผสมผสานของกิจกรรมในส่วนที่อยู่นอกสถาบัน ทางการเมือง (เช่น การประท้วงบนท้องถนน) กับในสถาบันการเมือง (เช่น การ ล็อบบี้ทางการเมือง) เมื่อรวมองค์ประกอบ นี้เข้าด้วยกัน ก็จะนิยาม “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม” ได้ว่าเป็น “การแสดงออกที่มีลักษณะรวมหมู่ ซึ่งมีการจัดองค์กร และมีความต่อเนื่องด้านเวลาในบางระดับ ภายนอกช่องทางเชิงสถาบัน เพื่อเป้าหมายในการส่งเสริม/สนับสนุนหรือ ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงในกลุ่ม สังคม หรือระดับโลก ที่ขบวนการนี้เป็นส่วนหนึ่ง (as a collective acting with some degree of organization and continuity outside of institutional channels for purpose of promoting or resisting change in groups, society, or world order of which it is a part)” David A. Snow “Social Movements: Conceptual and Theoretical Issue” ใน *Social Movements : Reading on Their Emergence, Mobilization, and Dynamics* (Los Angeles, California: Roxbury Publishing Company, 1997), pp.xviii-xxvi

⁴ ดู ประภาส ปิ่นตบแต่ง, *กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม* (เชียงใหม่: มูลนิธิไฮนริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2552), น. 111-114

ชาวบ้าน นวพล กระจ่างแดง ซึ่งไม่เคยถูกให้ความหมายแบบนี้ ว่าเป็น “การเมืองภาคประชาชน” ได้ เช่นเดียวกัน *ประกายที่สาม* แม้จำกัดความหมายให้แคบลงเป็น “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่” ที่ต่างจาก “แบบเดิม” ในประเด็นหลัก คือ ไม่มีเป้าหมายยึดอำนาจรัฐหรือปฏิวัติสังคมและอยู่บนฐานทางชนชั้น แต่ก็มีความหมายว่า จึงไม่มีการเรียกขบวนการเคลื่อนไหวที่มีลักษณะแบบเดียวกันนี้มาก่อน

การเมืองภาคประชาชน พื้นที่ของการเผชิญหน้า การต่อสู้เรื่องความชอบธรรม

นอกจากนั้น “การเมืองภาคประชาชน” ยังกลายมาเป็น “ความชอบธรรม” โดยตัวมันเอง และเป็นพื้นที่ในการเผชิญหน้า ต่อกันของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ อย่างที่เกิดขึ้นในการเคลื่อนไหวของพันธมิตรฯ ในปี 2551 เมื่อมีนักวิชาการวิจารณ์ว่า การเคลื่อนไหว “มีแต่แฟนคลับของ ASTV กลุ่มญาติธรรม ที่ร่วมต่อสู้กันมายาวนาน คราวนี้ภาคประชาชนรู้สึกว่ามีแต่หัว เหมือนผีกระสือ มีแต่หัว ไม่มีตัว เป็นขบวนการภาคประชาชนแบบชาลอย มีแต่ผู้นำ 2-3 คน”⁵ หรือ “ไม่เป็น” การเมืองภาคประชาชน แกนนำหลายคนถึงกับดาหน้าออกตอบโต้อย่างรุนแรง พร้อมกับสร้างภาพความเป็น “การเมืองภาคประชาชน” ขึ้นมา โดยระดมบุคคลที่มีชื่อเสียงใน “ภาคประชาชน” มาปราศรัย เชิญนักวิชาการภาคประชาชน มาร่วมเวทีเสวนาเพื่อให้ความรู้เรื่อง “การเมืองภาคประชาชน” กับผู้ชุมนุม และช่วยอธิบายว่าการเคลื่อนไหวของพันธมิตรฯ เป็นการเมืองภาคประชาชนที่ “แท้จริง”

ขณะที่ผู้สนับสนุนอธิบายว่า การเคลื่อนไหวของพันธมิตรฯ ทำให้การเมืองภาคประชาชนสูงเด่นขึ้น เป็นความเข้มแข็ง หรือ “สุดยอด” ของการเมืองภาคประชาชน ฝ่ายตรงกันข้าม คู่ปรับอย่างกลุ่มเพื่อนพ้องน้องพี่ (PTV)⁶ ก็ออกมาตอบโต้ว่า “การชุมนุมของพันธมิตรฯ ไม่ใช่การเมืองภาคประชาชน เป็นความคิดของคนเพียง 5 คน ทำลายระบอบประชาธิปไตย” ส่วนนักวิชาการที่เคยมีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวสนับสนุนภาคประชาชน ก็ออกมาตอบโต้ว่าพันธมิตรฯ หักเหอจากการเมืองภาคประชาชน

⁵ กองบรรณาธิการ, “ประกาศ ปีนตบแต่ง : ไปให้พัน 2 ชั่วโมง,” *แทบลอยด์ไทยโพสต์*, 1 มิถุนายน 2551 หรือดูใน “บทสัมภาษณ์ ประกาศ ปีนตบแต่ง : วิเคราะห์พันธมิตรฯ-ภาคประชาชน และไปให้พัน 2 ชั่วโมง,” *ประชาไท*, 2 มิถุนายน 2551

⁶ หมายถึง การเคลื่อนไหว ภายใต้การนำของวีระ มุสิกพงศ์ จตุพร พรหมพันธุ์ จักรภพ เพ็ญแข วัชรุณศิริ ไสยเกื้อ ในนาม บริษัท เพื่อนพ้องน้องพี่ จำกัด ซึ่งต่อมาพัฒนาเป็นองค์กร นปช.-คนเสื้อแดง ในปัจจุบัน ดูรายละเอียดได้ใน อุเชนทร์ เชียงเสน, “กำเนิด ‘เสื้อแดง’ ในฐานะขบวนการได้กลับ,” *ฟ้าเดียวกัน*, ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-ธันวาคม, 2554), น. 122-155.

ในความหมายเดิม รวมทั้งเสนอให้มีการสังคายนาหรือนิยามกันใหม่ว่า “อะไรเป็น อะไรไม่เป็น ‘การเมืองภาคประชาชน’ กันแน่”⁷

การปรากฏตัวและขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสร้าง “การเมืองภาคประชาชน”

การปรากฏตัวของของ “การเมืองภาคประชาชน” ในแง่ของคำ จากการตรวจสอบหลักฐานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากเอกสารที่ผลิตขึ้นโดย “นักกิจกรรมทางการเมือง” ที่มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวเรื่องนี้ พบว่า “การเมืองภาคประชาชน” เพิ่งปรากฏขึ้นเมื่อไม่นานมานี้เอง ใน *จดหมายข่าว ครป.* ปีที่ 3 ฉบับที่ 11 (มิถุนายน-สิงหาคม 2538) ฉบับ “ต้อนรับกระแสปฏิรูปการเมือง” คือ บทความ “การเมืองภาคประชาชน” เขียนโดย เดช พุ่มคชา เลขานุการ ครป. เพื่ออธิบายปัญหาความเดือดร้อนและการเคลื่อนไหวของประชาชนในภาคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเวลานั้น⁸ จากนั้นจึงเข้าสู่แวดวงนักวิชาการที่เป็นนักกิจกรรม และบนหน้าหนังสือพิมพ์ในช่วงการรณรงค์รัฐธรรมนูญ 2540

อย่างไรก็ตาม การเมืองภาคประชาชนไม่ใช่เป็นแค่คำบรรยายขบวนการเคลื่อนไหวเท่านั้น แต่เป็นความคิดและเอกลักษณ์ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบหนึ่ง การปรากฏตัวและแพร่กระจายของมันเชื่อมโยงสัมพันธ์กับการต่อสู้ทางการเมืองของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของ “นักกิจกรรมทางการเมือง” ที่มีกำหนดบทบาทตัวเองเป็น (1) “ผู้ผลิตคำอธิบาย” เกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในมิติต่างๆ เสนอต่อสังคม (2) “ผู้กระทำการเปลี่ยนแปลง” เคลื่อนไหวทางการเมืองโดยตรงด้วยตนเอง โดยมีเป้าหมายเพื่อ “ประชาชน” “เปลี่ยนแปลงสังคม” โดยภาพรวม ตามความคิด-ความเชื่อของตน (3) “ผู้นำ-กองหน้าขบวนการ” ที่จินตนาการถึงขบวนการที่เป็นกระแสธารเดียวกัน และพยายามกำหนดทิศทาง-ชี้นำ สร้างและนำการเคลื่อนไหวเพื่อที่จะมุ่งไปสู่เป้าหมาย-การเปลี่ยนแปลง กลุ่มสำคัญที่มีบทบาทเป็น 3 ส่วนนี้ คือ “เครือข่าย ครป.” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสมัยที่พิภพ ธงไชย เป็นประธาน ครป. (พ.ศ. 2541-2543, ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษา) ได้กำหนดให้การสร้าง-ผลักดันการเมืองภาคประชาชน เป็น “ภารกิจ” หลักสำคัญขององค์กร และทำการเคลื่อนไหวในนามของ “ภาคประชาชน” เพื่อผลักดัน เสนอ

⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “การเมืองภาคประชาชน,” *มติชนรายวัน*, 21 กรกฎาคม 2551, น. 6

⁸ เดช พุ่มคชา, “การเมืองภาคประชาชน,” *จดหมายข่าว ครป.*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มิถุนายน-สิงหาคม 2538), น. 22-24. ที่น่าสนใจคือ ผู้เขียนอ้างถึงจำนวนเหตุการณ์จำนวนชุมนุมประท้วงที่รวบรวมโดยประภาส ปันตบแต่ง เพื่ออธิบายถึงการอ้างอิงข้อมูลของประภาส ปันตบแต่ง

ความคิดเกี่ยวกับ “การเมืองภาคประชาชน” อย่างต่อเนื่อง จนในที่สุด กลายเป็นภาพตัวแทน “การเมืองภาคประชาชน”

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่า การเมืองภาคประชาชน ไม่ได้เป็นหนึ่งเดียวหรือเท่ากับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เพียงปรากฏขึ้นมาไม่นานนี้เอง และสัมพันธ์กับการต่อสู้ทางการเมืองของผู้คนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “นักกิจกรรมทางการเมือง” ดังนั้น การตอบคำถามย่อยเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กับ “การเมืองภาคประชาชน” รวมทั้งคำถามสำคัญเกี่ยวกับบทบาทของ “นักกิจกรรมทางการเมือง” ที่เกิดขึ้นในช่วงการเคลื่อนไหวของพันธมิตรฯ นั้น ทางหนึ่งที่สามารถจะทำได้ คือ การศึกษา “การเมืองภาคประชาชน” ผ่านแง่มุมทางประวัติศาสตร์ ทั้งในด้านการต่อสู้ทางการเมืองและความคิดของพวกเขา การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของผู้คนกลุ่มต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง รวมทั้งของไทยโดยรวม อันนำมาสู่การปรากฏตัวของความคิดและปฏิบัติการทางการเมืองของเขา ที่เรียกว่า “การเมืองภาคประชาชน” ในปัจจุบัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การทำให้ “การเมืองภาคประชาชน” มีประวัติศาสตร์ โดยมีศูนย์กลางของคำถามในทางประวัติศาสตร์นี้ว่า การเมืองภาคประชาชนปรากฏหรือเกิดขึ้นได้อย่างไร ดังนั้น บทความชิ้นนี้จึงสนใจศึกษา “การเมืองภาคประชาชน” ในฐานะ “ความคิด” และปฏิบัติการทางการเมืองในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่ปรากฏหรือเกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่งของประวัติศาสตร์การเมืองไทย ทรวงพลัง และมีความสำคัญอย่างมากในช่วงเวลาหนึ่งในการเมืองไทย คือ การทำให้ “การเมืองภาคประชาชน” มีประวัติศาสตร์ โดยมีคำถามในทางประวัติศาสตร์นี้ คือ การเมืองภาคประชาชน ปรากฏหรือเกิดขึ้นได้อย่างไร

จากการสำรวจพบว่าการศึกษา/วิจัยเกี่ยวกับ “การเมืองภาคประชาชน” โดยตรง มีอยู่เพียงชิ้นเดียว คือ งานวิจัยเรื่อง “การเมืองภาคประชาชนในการพัฒนาระบบประชาธิปไตยไทย” ของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ขณะที่งานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์อีกส่วนหนึ่งที่แม้ใช้ชื่อ “การเมืองภาคประชาชน” เป็นหัวข้อในการวิจัย/ศึกษา แต่ก็เป็นการศึกษาในกรณีเฉพาะเท่านั้น นอกจากนั้นบทความ-ปาฐกถา ที่ใช้ชื่อ “การเมืองภาคประชาชน” ที่มีมากขึ้นในช่วงหลัง ตามหน้าหนังสือพิมพ์หรืออื่นๆ ก็ที่เขียนขึ้นเพื่อเป้าหมายเฉพาะเท่านั้น ไม่ได้เป็นการศึกษาวิจัยที่เป็นระบบแต่อย่างใด ทั้งนี้จากบททวนงานเขียนของนักวิชาการสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความเข้าใจการเมืองภาคประชาชน คือ นิธิ เอียวศรีวงศ์⁹ อรรถจักร์ สัตยานุ

⁹ หมายถึง นิธิ เอียวศรีวงศ์, “การเมืองภาคประชาชน,” *มติชนรายวัน*, 12 กันยายน 2540, น. 6; นิธิ เอียวศรีวงศ์, “การเมืองภาคประชาชน คือ คำตอบ,” *มติชนรายวัน*, 9 มกราคม 2544, หน้าพิเศษ 1, 3 นิธิ เอียวศรีวงศ์, “การเมืองภาค

รักษ์¹⁰ ธีรยุทธ บุญมี¹¹ และเสกสรรค์ ประเสริฐกุล¹² พบว่า งานเหล่านี้แม้จากมุมมอง กรอบทฤษฎี หรือ จุดเน้นที่แตกต่าง แต่มีลักษณะร่วมกันที่สำคัญคือ 1) เข้าใจ “การเมืองภาคประชาชน” ในฐานะที่เป็น “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม” และดังนั้น จึงศึกษาหรืออธิบายการเกิดขึ้นของ “การเมืองภาคประชาชน” ผ่านการอธิบายการเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ผ่านการเปลี่ยนแปลงหรือปัญหาในทาง โครงสร้าง (ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเมือง การปกครอง-ระบอบประชาธิปไตย โลกาภิวัตน์ การพัฒนาทาง เศรษฐกิจ ระบบทุนนิยม ฯลฯ) ซึ่งเป็นจุดเน้นของแนววิเคราะห์-ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบ ใหม่ 2) พยายามกำหนดคำนิยาม หลักลักษณะ ขอบเขต เป้าหมาย รวมทั้งอธิบายความสำคัญ หรือนัยยะทางการเมือง ภายใต้การนิยามหรือการให้ลักษณะดังกล่าวนี้ และก็มีมักจะระบุ ตรงกันว่า เป็น “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่” นั่นเอง¹³

ประชาชน,” *มติชนรายวัน*, 21 กรกฎาคม 2551, น. 6; นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ประชาธิปไตยบนเส้นทางประชาชน,” *ประชาธิปไตยโดยตรงสู่ท้าวสุริยวงศา* (กรุงเทพฯ : โครงการวิถีสถาปน, 2543), น. 37-38

¹⁰ หมายถึง บทความ “การเมืองภาคประชาชน” 2 ตอน ตีพิมพ์ใน *กรุงเทพธุรกิจ* วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2543 และ 7 เมษายน พ.ศ. 2543 และ “ความเปลี่ยนแปลงของการเมืองภาคประชาชน” 5 ตอน ตีพิมพ์ใน *กรุงเทพธุรกิจ* วันที่ 24-28 มกราคม พ.ศ. 2544 ต่อมาเนื้อหาของบทความทั้งสองชิ้นนี้ ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย “มือที่สามในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายนโยบาย ชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ และต่อมาในปี พ.ศ. 2549 ได้จัดพิมพ์โดยโครงการจัดพิมพ์คืบไฟในชื่อเดียวกัน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, *มือที่สามในประวัติศาสตร์การเมืองไทย* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คืบไฟ, 2549), น. 264-283

¹¹ ปาฐกถาเนื่องในวันปรีดี พนมยงค์ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2546 หัวข้อ “คุณูปการการเมืองภาคประชาชนกับรัฐบาล” ต่อมาถูกนำมาตีพิมพ์ใน ธีรยุทธ บุญมี, “บทบาทคุณูปการของการเมืองภาค ประชาชนต่อสังคมไทยปัจจุบันและอนาคต,” *Road Map ประเทศไทย* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สายธาร, 2547), น. 11-27.

¹² งานวิจัยเรื่อง “บทบาทของการเมืองภาคประชาชนในการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยไทย” (2547) ของ ดร. เสกสรรค์ ประเสริฐกุล คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับการสนับสนุนจากทุนปรีดี พนมยงค์ มูลนิธิ 50 ปี ธนาคารแห่งประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2545 จำนวน 2 ล้านบาท ต่อมาได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือ คือ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, *การเมืองภาคประชาชนในการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548)

¹³ แม้งานวิจัยของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล จะเป็นงานศึกษาที่สำคัญที่พยายามสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชื่อมโยงการเมืองภาคประชาชนกับประชาธิปไตย ผ่านแนวคิดทฤษฎีและการปฏิบัติของขบวนการ แต่อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจและศึกษา “การเมืองภาคประชาชน” ของเสกสรรค์ก็ไม่ต่างกับงานของคนอื่น ๆ ที่อยู่ในรูปของบทความ-ปาฐกถาเท่าใดนัก คือ เข้าใจและศึกษาในฐานะที่เป็น “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม”

ความเข้าใจหรือศึกษา “การเมืองภาคประชาชน” ในฐานะที่เป็น “ขบวนการเคลื่อนไหว” เป็นด้านหลักนั้น แม้ไม่อาจจะเรียกได้ว่าเป็นความเข้าใจที่ผิดพลาด แต่มีข้อจำกัด คือ ให้เพียงภาพของ “ขบวนการเคลื่อนไหว” ต่าง ๆ เท่านั้น ไม่สามารถที่จะอธิบายได้ว่า ทำไม “การเมืองภาคประชาชน” จึงเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ ทำไมจึงมีความสำคัญ เป็นความหวัง และเป็นพลังสำคัญในกระบวนการประชาธิปไตยไทย? ฯลฯ ขณะที่การพยายามที่จะหาคำนิยาม “ความหมาย” ขอบเขต หรือลักษณะต่าง ๆ ที่แน่นอน นอกจากไม่สามารถตอบคำถามดังกล่าวได้แล้ว ยังทำให้เข้าใจว่า “การเมืองภาคประชาชน” มีสาระที่เป็นแก่นแท้แน่นอน มีความต่อเนื่อง ไม่เปลี่ยนแปลงตามประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ของผู้คน พลังทางการเมืองต่าง ๆ และสังคมไทยโดยรวม และที่สำคัญที่สุด ไม่อาจจะช่วยให้เข้าใจบทบาท ท่าทีของ “นักกิจกรรมทางการเมือง ต่อการรัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ. 2549 และวิกฤตทางการเมืองที่เกิดขึ้น

การพยายามที่จะตอบคำถามบางประการข้างต้นนี้ จำเป็นต้องเข้าใจอย่างมีมิติของประวัติศาสตร์ ในฐานะ “ความคิด” ซึ่งมี “ปฏิบัติการทางการเมือง” รองรับที่เกิดขึ้นในช่วงขณะหนึ่งในประวัติศาสตร์ของการเมืองไทย ท่ามกลางการเคลื่อนไหวการต่อสู้ของกลุ่มพลัง และความคิดทางการเมืองต่าง ๆ ความเข้าใจในลักษณะนี้ปรากฏร่องรอยบางส่วนในงานของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ที่แม้จะมีความเข้าใจร่วมกับคนอื่นในหลายลักษณะ แต่เสนอแง่มุมในการศึกษาที่ต่างออกไป คือเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลง “ความคิด” ของประชาชน และมีมิติประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจง (มากกว่าที่จะมองว่าเป็นกระบวนการเดียวกับกระแสกระบวนการทำให้เป็นประชาธิปไตย) ผ่านการเปลี่ยนแปลง ต่อสู้กันของฝ่ายต่าง ๆ ในทางการเมือง และบทสัมภาษณ์ของ เกษียร เตชะพีระ “การเมืองภาคประชาชน: ฝ่าซับน้ำตาโลกาภิวัตน์ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร” ที่แม้ไม่ได้พยายามที่จะตอบคำถามข้างต้นโดยตรง แต่ก็ได้แสดงให้เห็นถึง “ร่องรอย” หรือ “เส้นทาง” ต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ของ “การเมืองภาคประชาชน” โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและความคิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น¹⁴ โดยบทความชิ้นนี้พยายามที่จะตอบคำถามหลักบางส่วนว่า “การเมืองภาคประชาชน” ปรากฏหรือเกิดขึ้น และเป็นอยู่อย่างในปัจจุบันได้อย่างไร?¹⁵

¹⁴ เกษียร เตชะพีระ, “การเมืองภาคประชาชน: ฝ่าซับน้ำตาโลกาภิวัตน์ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร,” *ฟ้าเดียวกัน*, ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน, 2546), น. 36-51

¹⁵ วิทยานิพนธ์นี้ ใช้แนวคิดและวิธีการศึกษาแบบวงศ์วิทยา (Genealogy) หรือประวัติศาสตร์แบบวงศ์วิทยา (Genealogical History) เป็นเครื่องมือชี้้นำในการศึกษา แต่ไม่ได้ดำเนินการตามแบบฉบับของฟูโกต์อย่างเคร่งครัดและ

2. การเมืองไทยหลังพฤษภา 35 และการปรากฏขึ้นของ “การเมืองภาคประชาชน”

การเมืองแบบเลือกตั้ง ประชาสังคม กับ “การเมืองบนท้องถนน”

หลังจากการก้าวลงจากอำนาจทางการเมืองของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ หรือสั้นสุด “ยุคประชาธิปไตยครึ่งใบ” โดยเฉพาะอย่างหลังเหตุการณ์พฤษภา 35 กล่าวได้ว่า การเมืองไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคใหม่ หรือ “ประชาธิปไตยเต็มใบ” ทั้งในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญและในความเป็นจริง กล่าวคือ อำนาจทางการเมืองได้ค่อยๆ เคลื่อนย้ายมาสู่รัฐสภา รูปธรรมคือ นายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้ง (เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร) ผลการเลือกตั้งมีความสำคัญในการตัดสินใจใครจะเป็นผู้บริหารประเทศ (พรรคการเมืองที่ได้เสียงข้างมากเป็นผู้นำในการจัดตั้งรัฐบาล) สถาบันพรรคการเมือง และสภาผู้แทนราษฎรหรือรัฐสภาเข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้น หรือกลายเป็นศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองแทนทหารและข้าราชการ

นอกจากการเปลี่ยนแปลงในเชิงสถาบันการเมืองแล้ว ผลที่ตามมาของเหตุการณ์พฤษภา 35 ประการสำคัญ ที่ผนวกกับกระแสการทำให้เป็นประชาธิปไตยในระบบสากล หลังจากการล่มสลายของคอมมิวนิสต์ คือ วิธีคิดที่ว่า ชนชั้นกลางหรือประชาสังคม เป็นส่งเสริมหรือเป็นพลังในการทำให้เป็นประชาธิปไตย ทั้งนี้ แม้คำว่า “ประชาสังคม” จะถูกนำเข้ามาใช้โดยฝ่ายซ้ายไทย แต่การเปลี่ยนจุดเน้นจากการวิเคราะห์ปัญหาสังคมการเมืองไทยจากปัญหาทางชนชั้นไปยังปัญหาว่าด้วยรัฐ-ระบบราชการ สามารถไปยึดกุมปัญหาเกี่ยวกับรัฐ-ระบบราชการอันเป็นปัญหาร่วมกันของกระแสทางเลือกต่างๆ ที่ผ่านมาได้ทั้งหมด และค่านิยมของ “ประชาสังคม” คือ “สถาบันอิสระที่อยู่นอกภาครัฐ” มีลักษณะเปิดกว้าง และสามารถรวบรวมกลุ่มและรวมพลังของฝ่ายต่างๆ ได้อย่างกว้างขวาง ทำให้ความคิด “ประชาสังคม” ได้

เต็ม รูปแบบในการการสืบวงศ์วาน/สาแหรก แต่จะเน้นการปรากฏตัวหรือการเผยตัวของการเมืองภาคประชาชน อันเป็นผลของการรวมของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มาปะทะประสานกัน ทั้งนี้แง่เวลา ในการศึกษา ในวิทยานิพนธ์ เริ่มจากช่วงที่ความคิดอื่น แนวความคิดแบบฝ่ายซ้าย-พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย สูญเสียความชอบธรรมหรือฐานะครอบงำในขบวนการเคลื่อนไหว โดยจะเน้นในช่วงหลังเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 ซึ่งเชื่อมโยงกับการเกิดคำ และ “นักกิจกรรมทางการเมือง” ที่มีบทบาทสำคัญในปัจจุบัน แต่บทความนี้นำเสนอเฉพาะช่วงหลังเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 เท่านั้น

การตอบรับปรับใช้จากกลุ่มต่างๆ อย่างกว้างขวาง ภายใต้กรอบคิดใหญ่ในการเปลี่ยนแปลงสังคมหรือการทำให้เป็นประชาธิปไตย ที่เรียกว่า ขบวนการประชาสังคม “ปิดล้อมรัฐ” หรือ “สังคมเข้มแข็ง”

อย่างไร ก็ตามกลุ่มก้อนของผู้คนและความคิดที่ถูกจัดอยู่ภายใต้กรอบ “ประชาสังคม” นั้น แท้จริงแล้ว ยังมีความแตกต่างกัน ซึ่งพอจะจำแนกออกเป็น 4 กลุ่มหลัก ซึ่งสะท้อนความเชื่อ ผลประโยชน์ ตำแหน่งที่ของตน ข้อถกเถียงทางความคิดในการเปลี่ยนแปลง นำมาสู่สังคมนการเมืองในอุดมคติที่แตกต่าง กัน และความขัดแย้งนี้จะสะท้อนออกมาในการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของแต่ละกลุ่ม ดังนี้

1) ประชาสังคมแบบชุมชนนิยม หรือ การสร้างสังคมเข้มแข็งจากคนชั้นล่าง ที่เชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองจะขึ้นอยู่กับพลังตนเองได้ของประชาชนมากกว่าการปฏิรูป โครงสร้างทางการเมืองในระดับชาติ หรือปฏิเสธการเข้าไปเกี่ยวข้องยุ่งเกี่ยวกับการเมือง การระดมทาง การเมือง ตัวอย่างเช่นสโลแกน “คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน” ของสำนักวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นตัวแทนของ ความคิดนี้ ดังนั้น จึงเน้นกิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึก สร้างความเชื่อมั่นและทักษะให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน ระดับล่าง เพื่อให้สามารถที่จะแก้ไขปัญหาของตนเองได้ เน้นการทำงานในชุมชนของตนเอง

2) ประชาสังคมแบบเบญจภาคี –ประชาคม และ ประชารัฐ หรือ การเมืองของความร่วมมือ กลุ่มนี้เชื่อว่า การผลักดันการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่นนั้น สามารถที่จะทำได้และ จำเป็นต้องทำผ่านความร่วมมือของทุกส่วนในสังคม รวมทั้งรัฐซึ่งมีอำนาจและทรัพยากร เน้นการเมืองของ ความสมานฉันท์มากกว่าความขัดแย้งแบบเผชิญหน้า การขับเคลื่อนจึงอยู่ที่การสร้างเวที ร่วมกับรัฐและ ภาคส่วนต่าง ๆ ในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เวทีการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมทั้งการผลักดันวาระ ผ่านการทำงานร่วมกับภาครัฐ การจัดทำแผนงาน-แผนพัฒนาต่าง ๆ และเข้าไปใช้ทรัพยากรของรัฐ

3) ประชาสังคมแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม หรือ การระดมพลังของรากหญ้า กลุ่มนี้ หมายถึง การรวมตัวกันในรูปของขบวนการทางสังคมทุกชนิดที่ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มจัดตั้งของ ประชาชน และเชื่อว่าอำนาจของประชาชนจะได้มาจากการเคลื่อนไหวกดดันจากเบื้องล่าง เน้นการ วิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐ การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ โดยการสร้างพลังการเคลื่อนไหวจาก ภายนอกระบบ มีรูปแบบการต่อสู้ที่สำคัญคือ กระทำทางตรง (direct action) เพื่อท้าทายขัดขวางระบบ การเมืองปกติ

4) ประชาสังคมแบบเสรีนิยม-สมาคมของชนชั้นกลาง กลุ่มนี้เห็นว่าประชาสังคมเกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ ที่มีความเป็นเมือง ที่ผู้คนหลุดจากชนบทจารีตเดิมกลายเป็นปัจเจกชนที่เป็นอิสระเป็นตัวของตัวเองได้ ไม่ใช่ในชุมชนดั้งเดิมในชนบทที่อยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ และเห็นว่าประชาสังคมแบบขบวนการเคลื่อนไหวนั้นครอบคลุมพื้นที่ไม่มากนัก และมีลักษณะของความขัดแย้ง รุนแรง จึงไม่ใช่ทางออกของสังคมพลเมือง เน้นการรวมตัวในลักษณะกลุ่มองค์กรหรือสมาคมภายในสังคมที่จัดตั้งขึ้นใหม่ ทำการต่อรองกดดันให้รัฐมีนโยบายสาธารณะเพื่อเอื้อประโยชน์แก่กลุ่มตน ผ่านพื้นที่ ช่องทาง และกลไกในระบบการเมือง หรือให้ถ่ายโอนอำนาจการจัดการชีวิตส่วนรวมมายังภาคประชาสังคมในท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม ทั้งนี้วิสัยทัศน์ทางการเมืองของสังคมไทยว่าด้วยบทบาทของชนชั้นกลางและประชาสังคมในการทำให้เป็นประชาธิปไตย ที่ถูกเสนอโดยปัญญาชน-นักวิชาการ นั้นนอกจากจะให้ความชอบธรรมและส่งเสริมบทบาทของปัญญาชน นักวิชาการเอง รวมทั้งบทบาทขององค์กรเอกชน ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งชนชั้นกลางและเป็นของประชาสังคมเองแล้ว และทำให้มีอิทธิพลและความสำคัญในทางการเมืองมากขึ้นแล้ว¹⁶ การชุมนุมประท้วงขององค์กรประชาชนต่างๆ ซึ่งแตกต่างจากบทบาทของปัญญาชนหรือชนชั้นกลางในเมืองอื่นๆ และเป็นเพียงกลุ่มหนึ่งในประชาสังคมก็สามารถเข้ามาอยู่ในกรอบใหญ่ในการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงภายในประชาสังคมเพื่อปิดล้อมรัฐหรือสังคมเข้มแข็งได้ และถูกให้ความชอบธรรมโดยนักวิชาการและปัญญาชนด้วยกรอบความคิดประชาสังคมรวมทั้งเป็นพลังส่วนหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงสังคมและทำให้เป็นประชาธิปไตยด้วยเช่นกัน

โดยปรากฏการณ์ที่เกิดพร้อมกับประชาธิปไตยเต็มใบ คือ “การเมืองบนท้องถนน”¹⁷ หรือการชุมนุมประท้วงเพื่อเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้นจำนวนมาก จากการ

¹⁶ อย่างที่ทามาตะ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า จากความเชื่อนี้ เมื่อคนที่อ้างหรือถูกมองว่าเป็นตัวแทนของชนชั้นกลาง เช่น สื่อมวลชน นักวิชาการ นักกิจกรรม นักพัฒนาเอกชน พุดหรือแสดงความคิดเห็นก็มีอิทธิพลมากขึ้น และ “ความคิดเห็นของปัญญาชนที่เสนอออกมาในนามตัวแทนความคิดของชนชั้นกลาง ทำให้ผู้คนทั่วไปต้องรับฟังและต้องยอมรับ” ดู โยชิฟุมิ ทามาตะ, “ประชาธิปไตย การทำให้เป็นประชาธิปไตยและการออกจากประชาธิปไตยของประเทศไทย,” *ฟ้าเดียวกัน*, ปีที่ 6 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม-ธันวาคม, 2551), น. 106 แม้ข้อสังเกตอย่างหลังนี้ อาจโต้แย้งได้ว่า จะได้รับการยอมรับมาน้อยแค่ไหน แต่ในแง่ภาพรวมกล่าวได้ว่ามีบทบาทและความสำคัญทางการเมืองมากขึ้น

¹⁷ “การเมืองบนท้องถนน” เป็นชื่อหนังสือศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจนของประภาส ปิ่นตบแต่ง ที่ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก “การเมืองของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย” คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2540 โดยชื่อ “การเมืองบนท้องถนน” บอกถึงนัยของการแสดงทางการเมือง-การกระทำ

เก็บข้อมูลของประชาส ปันตบแต่ง ในบางช่วงปีพบว่า ในยุคประชาธิปไตยครึ่งใบ พ.ศ. 2521 มีการชุมนุมประท้วงเพียง 42 ครั้ง พ.ศ. 2525 มีการชุมนุมประท้วง 61 ครั้งขณะที่ในช่วงรัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณ พ.ศ. 2533 มีการชุมนุมประท้วง เพิ่มขึ้นเป็น 170 ครั้ง ส่วนในการเก็บข้อมูลหลัง พ.ศ. 2535 พบว่า พ.ศ. 2537 มีการชุมนุมประท้วง 988 ครั้ง พ.ศ. 2538 มีการชุมนุมประท้วง 755 ครั้ง และในปี พ.ศ. 2540 มีการชุมนุมประท้วง ถึงประมาณ 1,200 ครั้ง¹⁸ ทั้งนี้ การเรียกร้องและประท้วงเพื่อปากท้องของประชาชนที่เพิ่มขึ้นจำนวนมาก ใน พ.ศ. 2537-2538 นี้ นำไปสู่คำเรียกปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ โดยเดช พุ่มคชา เลขาธิการ ครป. ในขณะนั้นว่า “การเมืองภาคประชาชน”¹⁹ แต่จำนวนเหตุการณ์การชุมนุมประท้วงที่เพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดดในยุคประชาธิปไตยเต็มใบเมื่อเปรียบกับยุคประชาธิปไตยครึ่งใบ ความสัมพันธ์ของการชุมนุมประท้วงกับระบอบการเมืองนี้ มักถูกอธิบายในแง่มุมที่เป็นเชิงลบ คือ เป็นที่มาของปัญหาหรือความคับข้องใจทำให้เกิดการชุมนุมประท้วง แต่ละเลยอีกด้านหนึ่ง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างระบอบการเมืองกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในฐานะที่เป็นโครงสร้างโอกาสทางการเมือง²⁰ หรือสิ่งที่สมชาย ปรีชาศิลปกุล เรียกว่า ““สภาพแวดล้อมของสังคมการเมืองไทย” ที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับระบอบการเมืองนี้ ที่ไม่ยอมให้นักเลือกตั้งทำอะไรได้ตามใจชอบ และการเติบโตและการขยายตัวของภาวะสังคมสารสนเทศ รวมถึงกลุ่มพลังต่าง ๆ”²¹ หรือการอธิบายของ เดช พุ่มคชา ผู้อำนวยการ มอศ. รองประธาน กป. อพช. และ เลขาธิการ ครป. ในขณะนั้น ในการเสวนาโต๊ะกลม 20 ปี 14 ตุลา ครั้งที่ 2 เรื่อง “ประชาชนในการเมืองไทย กับบทบาทในการเปลี่ยนแปลง” ว่า

ผมยังเห็นความจำเป็นที่ว่า การเมืองในรัฐสภาจะต้องมีต่อไปนะครับ... ไม่เชื่อมั่นแต่ต้องมี เพราะอย่างน้อยที่สุดก็เป็นการผ่อนคลายให้ประชาชนได้ไว้วาง เพราะเผด็จการไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนให้ไว้วาง ทำให้โอกาสที่จะเรียกร้องสิทธิบางอย่างจะไม่เกิดขึ้น แล้วการเอะอะ

รวมหมู่ คือ การชุมนุมประท้วง ที่ใช้พื้นที่บนถนนเป็นเวทีในการต่อสู้ และในขณะเดียวกัน ก็ตรงกันข้ามกับการเมืองในระบบหรือช่องทางปกติอย่างทำเนียบรัฐบาลหรือรัฐสภา

¹⁸ ประชาส ปันตบแต่ง, *การเมืองบนท้องถนน*, น. 21 และดูรายละเอียดการแจกแจงได้ในตารางที่ 2 น. 27 และ น. 38 ดูรายละเอียดการแจกแจงได้ในตารางที่ 4 น. 39

¹⁹ โดยการอ้างการเก็บข้อมูลชุดเดียวกันนี้ของประชาส ปันตบแต่ง ดู เดช พุ่มคชา, “ความเคลื่อนไหวในการเมืองภาคประชาชน,” *จดหมายข่าว ครป.*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มิถุนายน-สิงหาคม, 2538), น. 22-24

²⁰ ดูการอธิบายเรื่องโครงสร้างโอกาสทางการเมือง ได้ใน ประชาส ปันตบแต่ง, *กรอบวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิเฮนริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2552), น. 107-109

²¹ สมชาย ปรีชาศิลปกุล, “ไปให้พ้นระบอบรัฐสภา-นักเลือกตั้ง,” ใน *เผชิญหน้ารัฐสภานักเลือกตั้ง*, น. 27

ไว้วางยของประชาชนที่เขาประสบปัญหา ไม่ว่าจะกลุ่มของประชาชนใด ต่อไปมันก็จะไปกดดันให้พรรคการเมืองได้หันมามองปัญหาประชาชนแล้วก็กำหนดนโยบาย²²

การเข้าสู่ประชาธิปไตย “ตัวแทน” เต็มใบ การเปิดให้มีการเลือกตั้ง และการเข้ามาใช้อำนาจของนักการเมือง-พรรคการเมือง ซึ่งเป็นบรรยากาศของประชาธิปไตย มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับการเกิดขึ้นดำรงอยู่ และความล้มเหลวล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง อย่างเช่นโอกาสทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วง 3 ปี หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่เกิดขบวนการเคลื่อนไหวของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ซึ่งคนทั่วไปมักจะเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน กล่าวคือ ไม่เพียงมีการรับรองสิทธิทางการเมืองอย่างกว้างขวางทางกฎหมาย ทั้งสิทธิในการรวมตัว การชุมนุมประท้วง-เดินขบวน เสรีภาพในการเสนอข้อหาสารของสื่อมวลชน ซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นหรือถูกควบคุมกำกับอย่างเคร่งครัดในยุคเผด็จการ แต่ยังรวมถึงการใช้สิทธิดังกล่าวในทางปฏิบัติได้มากกว่า กล่าวคือ การเข้าสู่อำนาจทางการเมืองที่ต้องผ่านการเลือกตั้งซึ่งมีการแข่งขันกัน ทำให้การใช้อำนาจทางการเมืองและการบริหารประเทศต้องคำนึงถึงประชาชนที่เป็นฐานคะแนนเสียงมากขึ้น จำเป็นต้องได้รับการยอมรับจากประชาชน การเมืองแบบนี้เป็นการปกครองโดยการยินยอมมากกว่าการบีบบังคับ ไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ทำให้การตอบสนองต่อการรวมตัวทำกิจกรรมทางการเมืองหรือการชุมนุมประท้วงโดยทั่วไปมีลักษณะของการคุกคามหรือปราบปรามด้วยความรุนแรงน้อยลง หรือไม่ใช้วิธีการปราบปรามหรือตอบโต้ด้วยความรุนแรง²³ รวมทั้งเปิดโอกาสให้การต่อรองระหว่างกลุ่มต่าง ๆ กับรัฐบาลมีความเป็นไปได้มากขึ้น ขณะที่สื่อมวลชนมีเสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์และตรวจสอบมากขึ้น โดยไม่ต้องเกรงกลัวต่อการใช้อำนาจแบบกดบังคับอย่างเช่นในอดีตก็สามารถเป็นช่องทางให้ผู้คนกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งกลุ่มที่ต่อต้านรัฐบาล เสนอความเห็นหรือปัญหาต่าง ๆ ได้มากขึ้นด้วยเช่นกัน การเมืองแบบเลือกตั้งของไทยจึงเป็นโครงสร้างในระดับพื้นฐานเชิงสถาบันทางการเมืองที่เปิดกว้างให้กับขบวนการเคลื่อนไหว ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่ารัฐสภาที่เกิดขึ้นในระบอบนี้จะตอบสนองต่อการเคลื่อนไหวในเชิงบวกหรือมีวัฒนธรรมแบบยอมรับปรับร่วม (inclusive)²⁴ เท่านั้น กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ

²² ดู ปรินญา เทวานฤมิตรกุล (เรียบเรียง), “ประชาชนในการเมืองไทยกับบทบาทในการเปลี่ยนแปลง,” *จดหมายข่าว ครป.*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 9 (มกราคม-กุมภาพันธ์, 2537), น. 16

²³ นฤมล ทับจุมพล ประกาศ ปันตบแต่ง และ สมชาย ปรีชาศิลป์กุล เรียกช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 จนถึงสิ้นยุครัฐบาลเปรมวาทเป็น “ยุคมีด” ของขบวนการประชาชนในชนบทและขบวนการประชาชนทั้งหมด เพราะถูกคุมกำเนิดโดยกฎหมายเผด็จการ นฤมล ทับจุมพล ประกาศ ปันตบแต่ง และ สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, “การเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชนในชนบทกับการปราบปรามของรัฐ (ช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516-ปัจจุบัน),” *รัฐศาสตร์สาร*, ปีที่ 19 ฉบับที่ 3 (2539), น. 68-90

²⁴ วัฒนธรรมของรัฐในการเผชิญหน้ากับขบวนการทางสังคมสามารถแบ่งได้ 2 แบบ คือ หนึ่งวัฒนธรรมกีดกันและขัดขวางปราบปราม (exclusive) คือ รัฐมองขบวนการทางสังคมในฐานะฝ่ายตรงข้ามและกีดกันให้อยู่นอกระบบการเมืองปกติ รัฐจึงมีปฏิสัมพันธ์กับขบวนการในลักษณะของการปราบปรามและเผชิญหน้าด้วยความรุนแรง สอง

การเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นและการมีการเมืองแบบตัวแทน เป็นปัจจัยด้านบวกเชื้อให้กับการเมืองบนท้องถนนนั่นเอง รูปธรรมเรื่องนี้แสดงออกอย่างชัดเจนในกรณีของสมัชชาคนจนที่ความสำเร็จมีส่วนสำคัญจากการเมืองแบบเลือกตั้ง²⁵

พลวัตและพัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหว

ทั้งนี้ กล่าวถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทยนั้น จำเป็นต้องเข้าใจความแตกต่างองค์ประกอบต่าง ๆ ของมัน รวมทั้งพัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหว มีผลสำคัญในการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของตนในทางการเมือง ภายใต้ความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ สามารถแบ่งโดยใช้ฐานของปัญหาออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) *ขบวนการที่เป็นเจ้าของปัญหาเฉพาะของตนเอง* หรือที่มักเรียกกันว่า “องค์กรประชาชน” (ต่อไปจะใช้คำนี้ในความหมายนี้) เป็นการรวมตัวของประชาชน ที่มีฐานสมาชิก (ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงชุมชน-หมู่บ้านแต่เพียงอย่างเดียว) ทำหน้าที่ในการจัดตั้งและระดมพลังในการสนับสนุนความต้องการของสมาชิกหรือผลประโยชน์ของชุมชนหรือกลุ่ม มีเป้าหมายในการรวมตัวเพื่อเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตัวเอง 2) *องค์กรเอกชน หรืออื่น ๆ ที่มีลักษณะคล้ายกัน* ที่เป็นองค์กรอิสระจากโครงสร้างรัฐและไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของตลาด ไม่ได้แสวงหากำไร เป็นการรวมตัวของประชาชนที่มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาของสังคมหรือมีจุดหมายเพื่อประโยชน์สังคมโดยรวมหรือประโยชน์สาธารณะมากกว่าประโยชน์ของสมาชิก²⁶ ทั้งที่มีบทบาทเป็นตัวกระตุ้นให้ชาวบ้านทำ และ “ทำเองเพื่อประชาชน”²⁷

วัฒนธรรมแบบยอมรับปรับร่วม (inclusive) คือ รัฐมองว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นเรื่องปกติในการแสดงออกและไม่ได้เป็นฝ่ายตรงกันข้าม จึงมีปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบของการยอมรับเข้าสู่กระบวนการปกติ เปิดช่องทางต่างๆ ให้กับขบวนการเคลื่อนไหว ปรึกษา ปั่นตบแต่ง, *กรอบวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม*, น. 107-109

²⁵ อย่างเช่น พรรคความหวังใหม่ ที่รณรงค์หาเสียงโดยการระดมการสนับสนุนจากมวลชนชนบท สร้างภาพในการรณรงค์หาเสียงว่าเป็นพรรคการเมืองที่มีฐานการเมืองในชนบท และเป็นพรรคการเมืองของคนจน เป็นโอกาสที่เชื้อให้กับการเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจน และมีท่าทีตอบสนองที่ดีในการแก้ไขปัญหา ดู ปรึกษา ปั่นตบแต่ง, *การเมืองบนท้องถนน*, น. 121-122

²⁶ นฤมล ทับจุมพล, “ประชาธิปไตยจากหญ้า: ข้อเสนอแนะบางประการจากบทบาททางการเมืองขององค์กรประชาชนรากหญ้า,” *ลูกชิ้นสู้ : เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน)* ฉบับที่ 1, น. 88-89

²⁷ การแบ่งประเภทที่กระชับรัดกุมและเห็นภาพในการทำงานนี้เป็นของบัณฑิต อ่อนดำ ใน บัณฑิต อ่อนดำ, “องค์กรพัฒนาเอกชนกับประชาธิปไตยไทย,” *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย*, น. 314

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย หลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 มีฐานสำคัญคือ องค์การประชาชน หรือองค์กรชาวบ้าน ที่รวมตัวกันเพื่อเคลื่อนไหวเรียกร้องผลักดันให้มีการแก้ไขปัญหาของตนเอง กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ มีสมาชิกผู้เข้าร่วมขบวนการไม่มากนัก ส่วนหนึ่งมาจากขอบเขตจำกัดของประเด็นเหล่านั้นที่ครอบคลุมพื้นที่ขนาดเล็ก แม้กระทั่งการรวมกลุ่มปัญหา 121 กรณีปัญหาในกรณีสมัชชาคนจน เมื่อมีการระดมกำลังสูงสุด ก็มีผู้เข้าร่วมชุมนุมราว 22,000 คนเท่านั้น ขณะที่ประเด็นปัญหาของกลุ่ม-ขบวนการต่าง ๆ ก็มีความหลากหลายมาก โดยมีกลุ่มปัญหาหลักที่โดดเด่นเกี่ยวข้องกับปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ป่า และปัจจัยการผลิตต่าง ๆ กรณีเกษตรกรรายย่อย ซึ่งการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับรัฐหรือรัฐบาลโดยตรง ไม่ใช่ปัญหาด้านอัตลักษณ์หรือการเมืองแบบอัตลักษณ์ที่ต้องการการยอมรับ (recognition) เป็นประเด็นหลัก

ทั้งนี้ส่วนใหญ่ของขบวนการที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2530 นั้น กำเนิดและการดำเนินกิจกรรมขององค์กรนั้น มีนักกิจกรรมทางการเมือง ในองค์กรพัฒนาเอกชน ปัญญาชน-นักวิชาการ นักศึกษา เข้าไปมีบทบาทสำคัญตั้งแต่การเข้าไปจัดตั้งองค์กรและการระดมทรัพยากร การเข้าไปสนับสนุนการเคลื่อนไหวต่อสู้ในฐานะพันธมิตร และไม่อาจจะอธิบายว่าชาวบ้าน “เลือกใช้อำนาจเป็นฐานอำนาจ” เพื่อคานกับรัฐในภาวะที่ชาวบ้านไม่สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้ด้วยตัวเอง²⁸ เพียงด้านเดียว เพราะไม่มีใครได้ประโยชน์ฝ่ายเดียวจากการเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกัน เนื่องจากการกระทำดังกล่าวนี้ตอบสนองเป้าหมายของนักกิจกรรมเองด้วย ฐานที่สุด คือ การได้เข้าไปช่วยเหลือชาวบ้านให้ได้รับการแก้ไขปัญหา ที่ซับซ้อนขึ้นมาคือ การได้ผลักดันประเด็นนโยบายหรือกฎหมายที่เป็นเป้าหมายขององค์กรของตน และอาจจะเป็นเนื้อเดียวกันกับการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน ขึ้นสูงสุด คือ เป็นฐานมวลชนและการเมืองในการเคลื่อนไหวของตนเอง ทั้งในความเป็นจริง คือ การระดมเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองที่ตนจัดขึ้น ซึ่งแยกออกจากเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน²⁹ และในทางอุดมการณ์ คือ เป็นฐานอ้างอิงให้ความชอบธรรมกับการเคลื่อนไหวของตนเอง³⁰

²⁸ วิเชิต ทวีกุล, “พลวัต ‘การเมืองแบบชาวบ้าน’: การเคลื่อนไหวของชาวบ้านในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ,” *ฟ้าเดียวกัน*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน, 2548), น. 67

²⁹ ประเด็นนี้เป็นส่วนหนึ่งของข้อโต้แย้งใน สกย.อ. เรื่องการจัดความสัมพันธ์กับพันธมิตร-องค์กรประชาธิปไตย โดยนคร ศรีพิพัฒน์ วิจารณ์ว่า เมื่อองค์กรเอกชนในกรุงเทพฯ จัดกิจกรรมทางการเมืองในประเด็นต่าง ๆ ขึ้น เช่น การจัดงานรำลึกเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 การปฏิรูปการเมือง เป็นต้น ก็จะถูกเรียกร้องให้ สกย.อ. ระดมคนเข้าร่วมในกิจกรรม เมื่อถูกปฏิเสธก็ไม่พอใจ ซึ่งเขาเห็นว่า เป็นการปฏิบัติต่อกันอย่างไม่เท่าเทียม เพราะการจะเข้าร่วมหรือไม่ต้องมา

ตารางรูปแบบและพลวัตองค์กรของขบวนการเคลื่อนไหวที่เป็นตัวแบบตั้งแต่ พ.ศ. 2530 - 2549

ช่วงเวลา	รูปแบบองค์กร	องค์กรแบบอย่าง	รูปแบบการเคลื่อนไหว
2530 -2534	กลุ่ม-เครือข่ายปัญหาที่มีปัญหาเดียวกันในระดับพื้นที่ เป็นเครือข่ายย่อย ๆ	-	การชุมนุมเคลื่อนไหวในท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่
2535-2538	การรวมกลุ่ม-เครือข่ายปัญหา ในระดับภาค ที่มีปัญหาแตกต่างกันเข้าด้วยกัน-องค์กรรวมศูนย์	สมัชชาเกษตรกรรไกร ย่อยภาคอีสาน	การชุมนุมประท้วง การเดินทัพทางไกลในภูมิภาค
2539-2540	การรวมกลุ่ม-เครือข่ายปัญหาในระดับประเทศ ที่มีปัญหาแตกต่างกันจำนวนมาก-องค์กรแนวราบ กระจายอำนาจ	สมัชชาคนจน	การปักหลักชุมนุมประท้วง ยึดเยื่อในกรุงเทพฯ ล้อมทำเนียบรัฐบาล
2541 เป็นต้นมา	กลุ่มปัญหาเครือข่ายที่มีปัญหาเดียวกัน	กลุ่มรักท้องถิ่นบ่อ นอก กลุ่มอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมบ้านกรูด เครือข่ายหนี้สิน	ชุมนุมกดดันระยะสั้น ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ยึดพื้นที่

จากการตัดสินใจภายในองค์กรเองไม่ใช่การกำหนดจากคนนอก มากไปกว่านั้น เขาเห็นว่า องค์กรควรจะเน้นที่การรณรงค์ปัญหาของตนเอง ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ ที่จัดโดยพันธมิตร สกย.อ. ควรจะแสดงบทบาทสนับสนุนเท่านั้น โดยการส่งตัวแทนไปร่วมงานไม่ใช่ต้องระดมสมาชิกจำนวนมากไปเข้าร่วม (Somchai Phatharathananunth, *Civil society and democratization*, pp.139-142) ทั้งนี้การจัดกิจกรรมของตนเองและเรียกร้องให้องค์กรประชาชน-ชาวบ้านที่ตัวเองสัมพันธ์ด้วยเข้าร่วม เป็นแบบแผนในการทำงานปกติขององค์กรเอกชนไทย ซึ่งบางครั้งก็ได้รับการตอบสนองอย่างดี แต่ในหลายครั้งก็สร้างปัญหาและภาระให้กับองค์กรประชาชนทั้งจากมุมมองแกนนำและนักกิจกรรมที่ทำงานในพื้นที่ (ดูกรณีสมัชชาคนจนเพื่อเติมได้ใน บารมี ชัยรัตน์, “หยุดเพลงรัก พักเพลงรบ จบเพลงยุทธ์,” ใน สดใส สร้างไศรก บรรณาธิการ, *จวบจนน้ำมูนแห้งชอด บ่... สีมเจ้าผู้จากไป ปุ๋ย-ลำน้า* (กรุงเทพฯ: กองทุน วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์, มปป.), น. 48-57)

³⁰ โดยในหมู่นักกิจกรรมมีความคาดหวังต่อการเข้าร่วมหรือให้นำหนักในประเด็นที่กล่าวมาต่างกัน มีแนวโน้มว่าส่วนที่เข้าไปจัดตั้งและรับผิดชอบการแก้ไขปัญหาโดยตรง มักจะให้นำหนักกับเป้าหมายขององค์กรประชาชนเป็นด้านหลักหรือมากกว่าในการตัดสินใจต่าง ๆ ขณะส่วนที่ทำหน้าที่ประสานงาน องค์กรพันธมิตรอื่น ก็มักจะเน้นเป้าหมายของตัวเองในการจัดความสัมพันธ์กับองค์กรประชาชน

		ชานาแห่งประเทศไทย เครือข่ายสลัม 4 ภาค ฯลฯ	
--	--	---	--

ในแง่พัฒนาการของรูปแบบองค์กรและวิธีการเคลื่อนไหวที่เป็นตัวแบบที่สำคัญ จะเห็นได้ว่า *ช่วงแรก* เริ่มจากการรวมกลุ่ม-เครือข่ายในระดับท้องถิ่น ที่เกิดขึ้นเป็นจุด ๆ ตามพื้นที่กระจัดกระจาย ชุมชนุมประท้วงในระดับท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ *ช่วงที่สอง* คือ การพยายามรวบรวมกลุ่ม-เครือข่ายที่มีปัญหาแตกต่างกันมาร่วมเคลื่อนไหวด้วยกัน โดยเริ่มจากระดับภาคและสู่ระดับประเทศ จัดการชุมนุมเดินขบวนในระดับภาค จนกระทั่งสู่การปักหลักกลางเมืองหลวง เพื่อเพิ่มพลังอำนาจในการต่อรอง ขณะที่ลักษณะองค์กรก็มีการทดลองปรับใช้ทั้งรวมศูนย์อำนาจและเครือข่ายแนวราบ ใน*ช่วงหลัง* ก็มีแนวโน้มกลับไปสู่เครือข่ายปัญหาเดียวกัน และกลุ่มปัญหาแบบเดิม ทั้งนี้ พัฒนาการขององค์กรประชาชนเหล่านี้เชื่อมโยงกับเป้าหมายขององค์กรเป็นหลักมากกว่าเป็นผลมาจากทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ที่เป็นคำอธิบายของนักวิชาการที่รับแนวคิดนี้ซึ่งไม่ได้เป็นเนื้อเดียวกันกับการคิดค้นขององค์กรประชาชน อันอยู่เหนือการกำหนดของคนเหล่านี้ และที่สำคัญการนำทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่มาใช้ อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังแล้ว³¹ กล่าวคือ พัฒนาการและพลวัตเหล่านี้ มาจากการเรียนรู้ปัญหาและข้อจำกัดของผู้เข้าร่วมในกลุ่มต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม และความสอดคล้องกับสถานการณ์การต่อสู้ที่เป็นจริง รวมทั้งการคำนวณผลได้ผลเสียเกี่ยวกับองค์กรและวิธีการในการบรรลุเป้าหมายข้อเรียกร้องของกลุ่มตน องค์กรประชาชนในลักษณะนี้เกิดขึ้นเนื่องจากปัญหาที่ตัวเองต้องเผชิญและมีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ไม่ใช่เพื่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงสังคมตั้งแต่ต้น ดังนั้น การคิดค้นในเรื่องต่าง ๆ จึงอยู่บนฐานนี้ที่สำคัญ ลักษณะการรวมตัวแบบหลวม ๆ ไม่เป็นทางการนี้ จึงเป็นลักษณะธรรมชาติขององค์กรประชาชน³² โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท การพยายามรวมตัวเป็นองค์กรใหญ่ในลักษณะต่าง ๆ ก็เพื่อสร้างอำนาจต่อรองในการแก้ไขปัญหา แม้กระทั่งการจัดองค์กรที่มีโครงสร้างเป็น

³¹ หากวิเคราะห์อย่างมีประวัติศาสตร์ คือ กรอบทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ ถูกนำเข้ามาและนำมาใช้อธิบายขบวนการเคลื่อนไหวในสังคมไทยในช่วง พ.ศ. 2540 แล้ว อย่างงานสำคัญที่ใช้อ้างอิงกัน อย่างแพร่หลายของไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ตีพิมพ์เป็นหนังสือครั้งแรกใน พ.ศ. 2540 (ดู ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหว ประชาสังคมในต่างประเทศ* (กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2540) ขณะงานที่นำกรอบคิดนี้มาอธิบายการเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจนครั้งแรก คือ สุธี ประศาสน์เศรษฐ์ ก็เกิดขึ้นในปีเดียวกันนี้ (สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, “แปดญาติตัวด้วยสมัชชาคนจน,” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน)*, ฉบับที่ 1 (เมษายน, 2540), น. 94-101)

³² นฤมล ทับจุมพล, “ประชาธิปไตยจากหญ้า: ข้อสังเกตบางประการจากบทบาททางการเมืองขององค์กรประชาชนรากหญ้า,” ใน *ลุกขึ้นสู้ : เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน)* ฉบับที่ 1 (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2543), น. 88

ทางการและรวมศูนย์คล้ายกับรูปแบบของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในกรณีของ สกย.อ. ก็อยู่บนฐานของการคำนวณเรื่องประสิทธิภาพในการทำงานเช่นเดียวกัน³³ เมื่อเป้าหมายในการสร้าง “พลังทบทวีทางการเมือง (political synergy)”³⁴ แบบสมัชชาคนจนมีปัญหา หรือไม่สอดคล้องกับสถานการณ์และปัญหาของตน แต่กลับสร้างปัญหาและความยุ่งยากในการจัดการองค์กรและการเคลื่อนไหวเพิ่มขึ้นเป็นทบทวีเช่นเดียวกัน ก็นำไปสู่การสร้างองค์กรหรือเครือข่ายในรูปแบบอื่น ซึ่งเพียงพอที่จะตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ขององค์กรตัวเองได้

ด้วยลักษณะขององค์กรประชาชนส่วนใหญ่ที่มีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าของตน ผลประโยชน์ของสมาชิก เป็นกลุ่มย่อย ๆ ที่มีประเด็นปัญหาเฉพาะและแตกต่างกันออกไป ครอบคลุมพื้นที่และจำนวนคนจำกัด จึงย่อมต่างจากนักกิจกรรมในองค์กรเอกชนหรืออื่น ๆ ที่มีเป้าหมายเพื่อสังคมส่วนรวม ดังนั้น ความคาดหวังของนักกิจกรรมที่เข้าไปสัมพันธ์ด้วยในมิติต่าง ๆ เพื่อใช้องค์กรประชาชนเหล่านี้เป็นฐานในการเคลื่อนไหว สร้างขบวนการประชาชนที่ยิ่งใหญ่และเป็นเอกภาพ และสร้างสังคมใหม่ขึ้นมาหรือปฏิวัติสังคม จึงมีข้อจำกัดและเป็นไปไม่ได้ตั้งแต่ต้น ขณะที่การวิจรรณขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ โดยใช้ฐานอื่นในการประเมินที่พ้นไปจากเป้าหมายขององค์กร เช่น การเปลี่ยนแปลงหรือปฏิรูปสังคม ก็เป็นการผิดฝาผิดตัวเช่นเดียวกัน

เครือข่ายนักกิจกรรมทางการเมือง และรูปแบบการเคลื่อนไหวที่สำคัญของเครือข่าย ครป.

นักกิจกรรมทางการเมืองจะกระจายอยู่ในขบวนการเคลื่อนไหวและองค์กรเอกชนขนาดเล็กและประสานงานกันเป็นเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และระดมทรัพยากรในการเคลื่อนไหวแนวคิดในการทำงานของพวกเขาเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดบทบาทของตนในสถานการณ์การเมืองต่าง ๆ โดยในที่นี้จะอธิบายผ่านองค์กรการ *คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.)* ในฐานะเป็นศูนย์รวมของเครือข่ายในการเคลื่อนไหวด้านประชาธิปไตย หรือ “องค์กรประชาธิปไตย” มีส่วนสำคัญใน

³³ อย่างเช่น กรณี สกย.อ. ความต้องการที่จะทำให้องค์กรมีประสิทธิภาพมากขึ้น ผลักให้ต้องไปในทิศทางที่รวมศูนย์มากขึ้น โดยบำรุง คະโยธา เลขานุการ สกย.อ. ได้อธิบายไว้ใน พ.ศ. 2538 ว่า ขณะนั้นเราจำเป็นต้องเร่งความพยายามในการสร้างองค์กรที่เข้มแข็งและรวมศูนย์ของประชาชน เพื่อที่จะให้รัฐบาลสนใจปัญหาของพวกเขาจริง ๆ อ้างจาก Somchai Phatharathananunth, *Civil society and democratization*, p.97

³⁴ สุธี ประศาสน์เศรษฐ์ อธิบายว่า การรวบรวมขบวนการต่อสู้ที่หลากหลายมาทำกิจกรรมร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ เรียกได้ว่าเป็นพลังทบทวีทางการเมือง (political synergy) ซึ่งมาจากปรัชญาพื้นฐานที่ว่า “พลังทั้งหมดขององค์กรรวมย่อมมากกว่าผลรวมแห่งพลังของแต่ละส่วนที่เข้าร่วมกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวใหญ่” (สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, “แปดัญต์ตีว่าด้วยสมัชชาคนจน,” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน)*, ฉบับที่ 1 (เมษายน, 2540), น. 95)

การเข้าร่วมและระดมผู้คนเข้าร่วมพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยและสะท้อนความคิดของนักกิจกรรมทางการเมืองที่มีส่วนสำคัญในการเสนอแนวคิดและผลักดัน “การเมืองภาคประชาชน”

คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ก่อตั้งขึ้นหลังรัฐประหาร 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 โดยองค์กรเอกชน องค์กรสิทธิมนุษยชน นักวิชาการ นักศึกษา สมาคมนักวิชาชีพและสื่อมวลชน ประมาณ 20 องค์กร ในวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2534 เพื่อติดตามการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่และรณรงค์ให้รัฐธรรมนูญเป็นประชาธิปไตย และมีบทบาทสำคัญในการต่อต้านการสืบทอดอำนาจคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ต่อต้านคัดค้านการเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเอกสุจินดา คราประยูร ในช่วงแรก³⁵ แม้การก่อตั้งจะเป็นการตอบสนองต่อสถานการณ์เฉพาะหน้า แต่หลังเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 แล้วได้มีความพยายามจัดองค์กรอย่างเป็นระบบและมีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน เพื่อการทำงานในระยะยาว ความคิดสำคัญในการจัดตั้งองค์กรและแนวทางการทำงานปรากฏชัดเจนในการประชุมสมัชชาประจำปี 2535 วันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2535 ทั้งนี้ ประเด็นสำคัญในการอภิปราย คือ บทบาทของ ครป. ในฐานะ “องค์กรนำ” การเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตย โดยที่ประชุมเห็นร่วมกันว่า ท่ามกลางการมีกลุ่มต่าง ๆ ที่หลากหลายนั้น ควรจะมี “องค์กรนำในการประสานงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเคลื่อนไหวและการนำต่อสถานการณ์เฉพาะหน้า” ก็คือ บทบาทของ ครป. นั่นเอง นอกจากนี้ยังมีการเสนอจากผู้เข้าร่วมให้ ครป. เป็นผู้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับสถานการณ์ต่าง ๆ และทิศทางเคลื่อนไหว ผลักดันให้ประชาชนใช้สิทธิใช้เสียงอย่างแท้จริงและมีสำนึก เน้นเรื่องการเผยแพร่ประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท ให้ประชาชนใช้สิทธิในการแสดงออกให้ถูกต้อง รวมทั้งการจัดการศึกษาให้ประชาชน³⁶ ขณะที่การจัดวางโครงสร้างองค์กร องค์กรประกอบของกรรมการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพยายามรวบรวมผู้คนเข้ามามีตำแหน่งใน “กรรมการกลาง” ที่แบ่งออกเป็น “สาย” ต่าง ๆ เพื่อให้ครอบคลุมทุกกลุ่มที่ออกมาเคลื่อนไหวก็สะท้อนเป้าหมายในการพยายามเป็นองค์กรนำในการเคลื่อนไหวด้านประชาธิปไตยอย่างชัดเจน กล่าวคือ “ทำให้ ครป. มีเครือข่ายองค์กรในข่ายการทำงานต่าง ๆ ที่กว้างขวาง ทั้งในกรุงเทพฯ และ

³⁵ ก่อนที่การเคลื่อนไหวจะตกอยู่ภายใต้การนำของ “สมาพันธ์ประชาธิปไตย” ซึ่งเป็นองค์กรร่ม (umbrella organization) ที่จัดตั้งขึ้นใหม่ในวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 เนื่องจากมีความคิดแตกต่างกันในเรื่องแนวทางการเคลื่อนไหวในหมู่กลุ่มคนต่าง ๆ ที่เข้าร่วม รวมทั้งปัญหาการนำ จึงได้มีการจัดประชุมขึ้นที่โรงแรมรัตนโกสินทร์ ในวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2534 และมีมติจัดตั้ง “สมาพันธ์ประชาธิปไตย” ขึ้นเพื่อเป็น “องค์กรนำ” ใหม่

³⁶ หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (2) มธ.18.7.14/4 เกี่ยวกับคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย พ.ศ. 2535-2536, “การประชุมสมัชชาปี 2535 ของคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย,” (เอกสารอัดสำเนา, 2535), น. 3-4

ต่างจังหวัด ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่จะทำให้การเคลื่อนไหวเป็นไปอย่างมีทิศทาง เป็นขบวนการ และมีพลังในการเคลื่อนไหว³⁷ การสร้างองค์กรในลักษณะนี้ ก็คือ การสร้างเครือข่ายของปัญญาชน นักกิจกรรมทางสังคม นักพัฒนาเอกชน ที่เชื่อมต่อไปยังองค์กรต่าง ๆ และใช้เป็นฐานในการสร้างความชอบธรรมและการทำงานเคลื่อนไหวของ ครป. นั่นเอง

นอกจากในช่วงแรกเน้นประเด็นไปที่การแก้ไขรัฐธรรมนูญให้เป็นประชาธิปไตยเป็นด้านหลักแล้ว หลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ 2540 แล้ว ครป. เห็นว่า “ภารกิจในการสร้าง สรรค์ประชาธิปไตยยังไม่สิ้นสุด ยังมีความจำเป็นต้องสร้างความรู้ ความเข้าใจอย่างเท่าทันถึงสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในหมู่ประชาชน รวมทั้งการผลักดันกฎหมายฉบับต่าง ๆ ให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญเพื่อสร้างการเมืองใหม่ ประชาธิปไตยที่ประชาชนมีส่วนร่วมให้ปรากฏเป็นจริง”³⁸ พร้อมกับการชูคำขวัญ “การเมืองใหม่ การเมืองภาคประชาชน” ที่ “ต้องทำให้เกิดการปฏิบัติทางสังคมอย่างจริงจัง สร้างวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม ควบคุม ตรวจสอบ ตัดสินใจในทุกระดับ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง”³⁹ และ วางเข็มมุ่ง (ยุทธศาสตร์) ไว้ที่การมีประชาธิปไตยที่แท้จริงทั้งรูปแบบและเนื้อหา โดยมีทิศทางการปฏิบัติการ (ยุทธวิธี) 2 แนวทางด้วยกันคือ

แนวทางแรก คือ **รณรงค์เพื่อประชาธิปไตยเชิงโครงสร้าง** เป้าหมายหลักอยู่ที่ชนชั้นกลางคนเมือง ลักษณะประเด็น เช่น การผลักดันการแก้ไขรัฐธรรมนูญบางประเด็น การตรวจสอบการบริหารของนักการเมือง ติดตามการบังคับใช้รัฐธรรมนูญ การผลักดันกฎหมายลูก การปฏิรูประบบราชการ ประชาธิปไตยและความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ... และแนวทางที่สอง **รณรงค์ประชาธิปไตยระดับรากหญ้า** เริ่มจากคนเมือง คนชนบท จากปัญหาอุปสรรคเฉพาะหน้าที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ ปัญหาความไม่เป็นธรรม ยกเข้าสู่ปัญหาเชิงนโยบาย ... จากยุทธวิธีสอง

³⁷ เทิดประชา ท่าพระจันทร์, “สมัชชาประจำปี ครป.,” *จดหมายข่าว ครป.*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 9 (มกราคม-กุมภาพันธ์, 2537), น. 26.

³⁸ “คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.),” *จดหมายข่าว ครป.*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 21 (มีนาคม-พฤษภาคม, 2541) น. รองปก ฉบับนี้ เป็นฉบับแรกที่มีการเปลี่ยนแปลงคำอธิบายจากเดิม พร้อมกับการเข้ามาของกรรมการชุดใหม่ภายใต้การนำของพิภพ ธงไชย ในฐานะประธาน

³⁹ “เปิดเล่ม,” *จดหมายข่าวครป.*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 21 (มีนาคม-พฤษภาคม, 2541), น. 1

แนวทางดังที่กล่าวมา จะต้องทำให้เกิดการเมืองภาคประชาชน สร้างวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมทางการเมืองทุกระดับอย่างกว้างขวาง⁴⁰

ทั้งนี้ ในการทำงานนั้น จะดำเนินการผ่านโครงสร้าง ครป. ซึ่งเป็นองค์กรการเคลื่อนไหวที่ “มีธงที่ชัดเจน คือ การสร้างการเมืองภาคประชาชน” แล้วให้เครือข่ายเข้ามาร่วม ทำให้เกิดการประสานงานกับเครือข่ายทั่วประเทศ⁴¹ สำหรับการสร้างประชาธิปไตยรากหญ้า สุวิทย์ วัดหนู เลขาธิการ ครป. ซึ่งเติบโตมาจากการทำงานสลัม และเป็นกรรมการ ครป. ที่คุ้นเคยกับขบวนการเคลื่อนไหวมากที่สุดคนหนึ่ง ได้อธิบายไว้อย่างชัดเจนว่า ครป. เริ่มมีความสัมพันธ์กับขบวนการคนจนตั้งแต่การประชุมใหญ่กรณี คจก. พ.ศ. 2535 ก็จริง แต่ก็เพียง “ผู้สังเกตการณ์และให้กำลังใจ” เท่านั้น ขณะการสนับสนุน สกย.อ. ก็เป็นเพียงบทบาทของคณะกรรมการดำเนินงานบางส่วนที่ทำงานด้านองค์กรเอกชนเท่านั้น การเข้าไปมีส่วนร่วมสนับสนุนการต่อสู้ของคนจนโดยตรงก็ช่วงปี พ.ศ. 2540 แล้ว และได้สรุปบทบาท ครป. ต่อการเข้าร่วมสนับสนุนการเคลื่อนไหวของขบวนการคนจนไว้ 3 ประการ คือ *ประการแรก* บทบาทสนับสนุน เป็นลักษณะหนุนเสริมในหลายด้าน เช่น สนับสนุนทุนทรัพย์ สนับสนุนข้อมูล สนับสนุนข้อเรียกร้อง ให้กำลังใจ ธุรกรรมคือ บางครั้งอาจจะสนับสนุนงบประมาณ (เท่าที่พอมี) สนับสนุนข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลและสาธารณชน ด้วยวิธีการออกแถลงการณ์ แถลงข่าวต่อสื่อมวลชน และประกาศสนับสนุนบนเวทีปราศรัยในที่ชุมนุม *ประการที่สอง* บทบาทสนับสนุนและเข้าร่วมเป็นลักษณะที่มากกว่าการหนุนเสริมทั่วไป โดยเข้าร่วมในการรณรงค์ เจาะต่อรองกับภาครัฐและแสดงตัวอย่างชัดเจนต่อกรณีปัญหารัฐธรรมนูญ เช่น กรณีการคัดค้านต่อ ก้าวกาญจน์บุรี การคัดค้านโรงไฟฟ้าพลังงานถ่านหินที่ประจวบคีรีขันธ์ และการเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจน *ประการสุดท้าย* บทบาทในการเสนอทางออก เป็นลักษณะการนำเสนอข้อคิดเห็นในการแก้ไขปัญหาคน

⁴⁰ “สรุปการประชุมสมัชชา ครป.,” *จดหมายข่าว ครป.*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 21 (มีนาคม-พฤษภาคม, 2541), น. 10 (เน้นตามต้นฉบับ) และดูคำอธิบายในแบบเดียวกัน ใน “ปณิธาน ครป.,” นฤมล ทับจุมพล (บรรณาธิการ), 2 *ทศวรรษ ครป. บนเส้นทางการเมืองภาคประชาชน* (กรุงเทพฯ : หนังสือประกอบงานครบรอบ 20 ปี คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.), 2543), น. 9.

ก่อนที่จะมีการสรุปการทำงานของ ครป. เป็น 2 แนวทางนี้ เคยมีการถกเถียงเรื่องนี้กันในการประชุมสมัชชาครั้งที่ 2 วันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2536 โดยแนวทางแรก เป็นแนวทางการทำงานของ ครป. กับ แนวทางที่สอง เป็นแนวทางการทำงานขององค์กรเอกชนอื่น ๆ ที่เข้าร่วม และเสนอให้เป็นแนวทางการทำงานของ ครป. ที่ประชุมมีการสรุปแบบประนีประนอมให้ดำเนินการควบคู่กันไป แบบแบ่งงานกันทำ คือ ทั้งสองส่วนก็ดำเนินกิจกรรมตามแนวของตัวเองต่อไป เกิดประชา ทำพระจันทร์, “รายงานร้อน ๆ: ครป. สมัชชาวางแผนเคลื่อนไหวประชาธิปไตย ปี 2536,” *จดหมายข่าว ครป.*, ปีที่ 1 ฉบับที่ 4 (มกราคม, 2536), น. 24-25

⁴¹ “ปณิธาน ครป.,” 2 *ทศวรรษ ครป. บนเส้นทางการเมืองภาคประชาชน*, น. 10-11

จนต่อสังคม ซึ่งแม้ว่าจะแตกต่างกับข้อเสนอรูปธรรมของกลุ่มปัญหาคนจน แต่ก็เป็นไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ เป็นทิศทางที่เรียกร้องให้รัฐบาลทบทวนมติและท่าที โดยยึดถือผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมของคนจน รูปธรรม คือ ข้อเสนอ ครป. กรณีหนี้สินชาวนา กรณีราคามันสำปะหลังตกต่ำ⁴²

ทั้งนี้ ครป. อธิบายว่า การเข้าร่วมและสนับสนุนการรวมตัวเคลื่อนไหวของกลุ่มองค์กรชาวบ้านระดับล่างนี้เพื่อสร้างพลังต่อรองและความเป็นธรรมเท่าเทียมทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งเป็นเนื้อแท้ของระบอบการปกครอง “ประชาธิปไตย” ที่ไม่ได้ชี้วัดกันเพียงแค่การมีรัฐธรรมนูญ มีกฎหมาย มีพรรคการเมือง มีผู้แทน หรือมีการเลือกตั้งเท่านั้น แต่ต้องเป็นสิ่งที่กินได้ เป็นเรื่องปากท้องของประชาชน⁴³

นอกจากนั้น ในฐานะกลุ่มคนที่คิดถึงและเป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม ครป. และเครือข่ายที่มีแนวคิดเดียวกัน ก็ได้พยายามประสานงานและระดมความเห็นเพื่อกำหนดทิศ

⁴² สุวิทย์ วัดหนู ได้สรุปกรณีรูปธรรมไว้ดังต่อไปนี้ 1) เข้าร่วมและสนับสนุนการชุมนุมของสมัชชาคนจน 99 วัน จนถึงปัจจุบัน 2) เข้าร่วมในการคัดค้านโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานถ่านหินบ่อนอก-บ้านกรูด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2541 จนถึงปัจจุบัน 3) สนับสนุนการชุมนุมของพี่น้องเกษตรกรและพี่น้องชนเผ่าภาคเหนือ กรณีเรื่องป่าไม้ที่ดินและสิทธิชนเผ่า ที่หน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2542 4) สนับสนุนและเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับผู้นำชาวบ้านกรณีเขื่อนราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ จนกระทั่งคณะกรรมการดำเนินงาน ครป. 2 คนถูกดำเนินคดีในข้อหาหมิ่นประมาท พล.ต.ท. เสรี เตมียเวช ในปี พ.ศ. 2542 และในปัจจุบัน ก็ยังสนับสนุนกลุ่มชาวบ้านที่เรียกร้องความเป็นธรรม กรณียังไม่ได้รับค่าชดเชยจากการก่อสร้างเขื่อนราษีไศล 5) เข้าร่วมและสนับสนุนโครงการเส้นทางชาวนาไทย ในวาระรำลึกครบรอบ 25 ปี สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย มีนาคม-พฤษภาคม พ.ศ. 2542 สุวิทย์ วัดหนู, “ครป. กับการเคลื่อนไหวของขบวนการภาคคนจน,” 2 ทศวรรษ ครป. บนเส้นทางการเมืองภาคประชาชน, น. 67-70

ทั้งนี้ มีข้อสังเกตว่า หากพิจารณารูปธรรมจากตัวอย่างที่ยกมานี้ นอกจากกรณีทอผ้าไทย-พม่า ในจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ตั้งของโรงเรียนหมู่บ้านเด็กของ พิภพ ธงไชย เองแล้ว กลับพบว่า บทบาทของ ครป. เป็นการกระทำที่จำกัดมาก จนยากที่จะพูดได้ว่าเป็น “การเข้าร่วม” อย่างเอาใจจริงเอาใจจิ่ง เคียงบ่าเคียงไหล่ได้จริง ๆ หากดูจากรูปธรรมที่ยกขึ้นคือ ด้วยวิธีการออกแถลงการณ์ แถลงข่าวต่อสื่อมวลชน และประกาศสนับสนุนบนเวทีปราศรัยของที่ชุมนุม

อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้ก็ถูกถือถือว่าเป็น “วีรกรรม” ในหมู่แวดวงเดียวกัน อย่างเช่นนายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์ ได้กล่าวแนะนำพิภพ ธงไชย ในฐานะองค์ปาฐก ในปาฐกถาเสม พริ้งพวงแก้ว ครั้งที่ 8 พ.ศ. 2545 ว่า “พิภพได้เข้าร่วมในขบวนการต่อสู้มากมาย ที่เด่น ๆ ในช่วงหลังนี้ ก็ได้แก่กรณีการต่อต้านทอผ้าไทย-พม่า กรณีโรงแยกก๊าซที่จะนะ กรณีโรงไฟฟ้าที่ประจวบ และกรณีบ่อน้ำบาดน้ำเสียคลองด่าน ซึ่งกรณีที่อยู่หลังนั้นก็มีความสำคัญในประเทศไทยทั้งสิ้น” ใน พิภพ ธงไชย, *ศตวรรษแห่งความหวัง: ขบวนการประชาชนในศตวรรษใหม่กับทางออกจากโลกาภิวัตน์* (กรุงเทพฯ : สอนเงินมีมา, 2546), น. 21

⁴³ สุริยะใส กตะศิลา, “ขบวนการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยไทย (พ.ศ.2540 – 2544) : ศึกษากรณีการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.),” ใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง และคณะ, รายงานสรุปลสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและองค์ความรู้ว่าด้วยเรื่องการเมืองภาคประชาชน, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544 (เอกสารอัดสำเนา), น. 198

ทางการเคลื่อนไหวที่เป็นภาพใหญ่ทั้งหมดหรือทำงาน “ขบวนการ” รูปธรรมอย่างการจัดงาน 25 ปี สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย เพื่อพูดถึง “อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของขบวนการชาวนา” เป็นรูปแบบหนึ่งที่พยายามใช้โอกาสนี้ในการประสานงาน ระดมผู้นำ “ขบวนการชาวนา” ต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่วประเทศมาพูดคุย แลกเปลี่ยน สรุบทบทเรียน และมองไปข้างหน้าด้วยกัน⁴⁴ แม้บทบาทนี้จะไม่ถูกระบุหรืออ้างอิงอย่างเป็นทางการทั่วไปนัก แต่เป็นที่รู้จักกันในหมู่นักทำงาน อย่างเช่นในบทความของสุริยะใส กตะศิลา ที่ประเมินการเคลื่อนไหวของครป. ว่า “การเชื่อมประสานงานในระหว่างส่วนกลางกับภูมิภาค ระหว่างเมืองกับชนบทเพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดและจัดทำทิศทางหรือยุทธศาสตร์ภาคประชาชนร่วมกัน หรือการจัดตั้งอุดมการณ์ของ ครป. ที่ผ่านมายังไม่เป็นจริง ขาดความชัดเจนและต่อเนื่อง แม้ว่าจุดยืน ครป. ชัดเจน ไม่เดินตามกรอบของรัฐ ตรวจสอบและวิพากษ์วิจารณ์รัฐอย่างตรงไปตรงมา และอยู่ข้างผลประโยชน์ของคนจนก็ตาม”⁴⁵

จากการศึกษา 3 องค์กร คือ สนนท. กลุ่มเพื่อนประชาชน และ ครป. พบว่า แม้จะมีฐานในการทำงานที่แตกต่างกัน แต่ทั้งหมดมีลักษณะเป็นองค์กรประสานงานในการเคลื่อนไหวทางการเมืองมากกว่าจะเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ในการจัดตั้งองค์กรประชาชนหรือทำงานกับประชาชนโดยตรง การเข้าร่วมเคลื่อนไหวหรือสนับสนุนองค์กรประชาชน ไม่ได้อยู่บนฐานของการต้องการให้มีการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น แต่คำนึงถึงการยกระดับการเคลื่อนไหว การสร้างขบวนการประชาชนที่ยิ่งใหญ่เพื่อการต่อสู้ทางการเมือง และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยที่ตนเองมีบทบาทสำคัญ เป็นผู้นำในทางการเมืองและความคิด หรือใช้การเคลื่อนไหวขององค์กรประชาชนเป็นฐานในการต่อสู้ทางการเมืองของตนและการเปลี่ยนแปลงสังคม

รูปแบบการเคลื่อนไหวที่สำคัญของเครือข่าย ครป.

นอกจากแนวคิดในการทำงานแล้ว สิ่งที่สำคัญในการเข้าใจการทำงานขององค์กร คือ รูปแบบการทำงาน ซึ่งมีส่วนกำหนดวิถีชีวิตของคนทำงานและการตอบสนองต่อสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในอนาคตเช่นเดียวกัน⁴⁶ ทั้งนี้ รูปแบบหลักของกิจกรรมการเคลื่อนไหวในช่วงต้น ส่วนใหญ่จะเป็นการจัดสัมมนา ระดมความคิดเห็น การอภิปราย ซึ่งถูกประเมินในการประชุมสมัชชาประจำปี 2538 ว่า “ไม่มีพลังของการเป็นข่าว และการดึงดูดสื่อมวลชนเท่าที่ควร” และค่อนข้างเป็นการเคลื่อนไหวตามสถานการณ์ที่

⁴⁴ ดูรายละเอียดได้ที่ นฤมล ทับจุมพล และ นิติรัตน์ ทรัพย์สมบุญรณ์ บรรณารักษ์, *เส้นทางชาวนาไทย: รำลึก 25 ปี สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก, 2542)

⁴⁵ สุริยะใส กตะศิลา, “ขบวนการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยไทย (พ.ศ.2540 – 2544): ศึกษากรณีการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.)”, รายงานสรุปสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและองค์ความรู้ว่าด้วยเรื่องการเมืองภาคประชาชน, น. 199

⁴⁶ ในที่นี้จะเน้นเฉพาะรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ เท่านั้น ส่วนเนื้อหาในแต่ละประเด็นโดยละเอียดจะกล่าวถึงในบทต่อไป

เกิดขึ้นจากเกมของนักการเมืองในลักษณะถ้าหมดกระแสก็อาจจะหมดการเคลื่อนไหว สาเหตุน่าจะมาจากการดำเนินกิจกรรมที่ค่อนข้างมีลักษณะเป็นเชิงเหตุผล เชิงวิชาการ การมีกิจกรรมที่เรียบ ๆ ไม่หวือหวา การมีบุคลิกที่สุภาพเรียบร้อย และ ครบ. ไม่มีพีรีเซ็นเตอร์ที่มีพลังของการเป็นข่าว⁴⁷ ทำให้ “กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้มีผลสะท้อนต่อกระแสการรับรู้ของสาธารณชนค่อนข้างน้อยและไม่สามารถที่จะขยายบทบาทของฝ่ายประชาชนในการเคลื่อนไหวทางการเมืองดังกล่าว” ข้อสรุปนี้จึงนำไปสู่การเสนอให้มีการตอบโต้เชิงรุกต่อประเด็นทางการเมือง “โดยเฉพาะต่อสถานการณ์ทางการเมืองที่มีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตย”⁴⁸ และพัฒนาศักยภาพให้มีพลังของการเป็นข่าวและดึงดูดความสนใจของสื่อมวลชนและประชาชนให้มากขึ้น⁴⁹ การวิเคราะห์นี้มีส่วนสำคัญอย่างมากในการกำหนดวิธีคิดและการทำงานของ ครบ. และเป็นที่มาของการให้ความสำคัญกับการออกแถลงการณ์ จัดแถลงข่าว หรือให้สัมภาษณ์ แสดงความเห็น ตอบโต้ต่อสถานการณ์ทางการเมืองมากขึ้น ซึ่งสามารถกระทำได้อย่างรวดเร็วภายใต้โครงสร้างองค์กรที่มีเจ้าหน้าที่ประจำ เพื่อแย่งชิงพื้นที่ทางการเมืองในหน้าข่าว “ขยายบทบาทของประชาชน” จนกลายเป็นงานหลักขององค์กรในช่วงหลัง

อย่างไรก็ตาม การจัดกิจกรรมเพื่อแย่งชิงพื้นที่ข่าวในรูปแบบข้างต้น สำคัญต่อการดำรงอยู่ขององค์กร เพื่อจะได้มีตัวตนและบทบาททางการเมือง และเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งยวดขององค์กรที่มีลักษณะแบบ ครบ. หรือ สนนท. ในการเคลื่อนไหวทางการเมือง ที่ในภาวะปกติ ไม่สามารถใช้รูปแบบการเคลื่อนไหวของมวลชน เป็นกลไกสำคัญในการสร้างพื้นที่ทางการเมืองหรือบรรลุเป้าหมายได้ อย่างที่สุริยະไส กตะศิลา ได้วิเคราะห์ไว้ว่า “ความสำเร็จในการแย่งชิงพื้นที่ทางการเมือง” (ของพวกเขาเอง) เป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งในการขึ้น-ลงของฐานะทางการเมืองภาคประชาชน⁵⁰ และความเข้าใจนี้ถูกแสดงออกอย่างชัดเจนโดยพิภพ ธงไชย ที่อธิบายไว้ในภายหลังว่า “การเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่” ซึ่งรวมถึงการเคลื่อนไหวของพวกเขาเอง ที่จะนำไปสู่ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมหรือประชาธิปไตยเปิดกว้างนั้น “มุ่งเปิดพื้นที่สาธารณะ” หรือการเมืองสาธารณะ ทั้งในระดับประเทศและระดับสากล เพื่อให้เกิดการถกเถียงของผู้คนในวงกว้าง จนกลายเป็นมติสาธารณะหรือมติมหาชนที่นักการเมืองในระบบเก่าหรือนักการเมือง

⁴⁷ “ประเมินผล ครบ. ปี 2537 และข้อเสนอต่อ ครบ. 2538,” *จดหมายข่าวครบ.*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 10 (เมษายน-พฤษภาคม, 2538), น. 7, 9

⁴⁸ ผู้สื่อข่าวพิเศษ, “รายงาน: สมัชชา ครบ. ประจำปี 2538,” *จดหมายข่าวครบ.*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 10 (เมษายน-พฤษภาคม, 2538), น. 11

⁴⁹ “ประเมินผล ครบ. ปี 2537 และข้อเสนอต่อ ครบ. 2538,” *จดหมายข่าวครบ.*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 10 (เมษายน-พฤษภาคม, 2538), น. 9

⁵⁰ สุริยະไส กตะศิลา, “ขบวนการเคลื่อนไหวประชาธิปไตยไทย (พ.ศ. 2540 – 2544): ศึกษารณีการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครบ.),” รายงานสรุปสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและองค์ความรู้ว่าด้วยเรื่องการเมืองภาคประชาชน, น. 195

แบบตัวแทนต้องนำไปเป็นนโยบายและแก้ไขกฎหมายให้สอดคล้องกับมิติสาธารณะที่เกิดจากการเคลื่อนไหวรูปแบบใหม่ และวิเคราะห์ต่อไปว่า

หัวใจสำคัญของการต่อสู้พื้นที่การเมืองสาธารณะ ก็คือ การต่อสู้ทาง ‘วาทกรรม การเมือง’ และ ‘วาทกรรมสังคม’ ผ่านสื่อมวลชนไปสู่สาธารณะวงกว้าง เพื่อชิงพื้นที่สาธารณะ ที่เรียกว่า ‘การเมืองของพื้นที่ (The Politics of Space)’ เพื่อชิง ‘พื้นที่ทางการเมือง (The Space of Politics)’ ให้กับประชาชนระดับรากหญ้าและชนชั้นกลางที่กำลังก้าวหน้า ที่เคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ อันนำไปสู่การเมืองแบบใหม่ในที่สุด⁵¹

หรือจะให้กล่าวอย่างรวบรัดคือ การเคลื่อนไหวของเธอ เป็นการแย่งชิงพื้นที่ทางการเมืองให้กับประชาชนรากหญ้า และพื้นที่ทางการเมืองของพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งส่วนเดียวกับของรากหญ้าและภาคประชาชนทั้งหมด

ทั้งนี้ ด้วยบทบาทและประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนานในฐานะฝ่ายค้านนอกรัฐสภา ทั้งในแง่องค์กรและตัวบุคคล (ไม่เพียงเฉพาะนักกิจกรรมที่ค่อนข้างอาวุโส แต่รวมถึงนักกิจกรรมคนรุ่นใหม่ที่ผ่านมาเวทีกิจกรรมอย่าง สนทน. ด้วย) การเกาะติดสถานการณ์ทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง และการทำงานกับสื่อมวลชนที่ค่อนข้างจะใกล้ชิด ทำให้สามารถจับกระแสประเด็นทางการเมืองและเสนอความเห็นหรือสร้างกิจกรรมที่มี “พลังของการเป็นข่าว” ได้ ทำให้ ครป. มีความสำคัญและบทบาททางการเมืองที่โดดเด่นรวมทั้งเป็นภาพตัวแทนของภาคประชาชนในสื่อมวลชนต่าง ๆ

การเคลื่อนไหวของ ครป. ในลักษณะเครือข่ายแบบนี้ ถูกวิจารณ์อย่างรุนแรงจาก ใจ อึ๊งภากรณ์ นักสิทธิมาร์กซ์ จากกลุ่มประชาธิปไตยแรงงาน ผู้ที่เชื่อว่า ฐานมวลชนคือพลังที่แท้จริงของกลุ่มกดดันทางการเมือง ว่า ครป. และเครือข่าย เป็น “องค์กรผี” มีแต่ชื่อองค์กรแต่ไม่มีมวลชนจริง ซึ่งช่วงหลัง ออกประกาศหรือแถลงการณ์ต่าง ๆ ในนามองค์กรหรือเครือข่ายที่มีสมาชิกหลายองค์กร (เช่น 30 องค์กรประชาธิปไตย) ในลักษณะเหมือนกับว่า ประชาชนจำนวนมากมีส่วนร่วมในเครือข่ายนี้ แต่แท้จริงแล้วมีสมาชิกล้นน้อยมากและบางที่สมาชิกขององค์กรหนึ่งก็เป็นสมาชิกอีกองค์กรหนึ่งไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งการกระทำอย่างนี้เป็นการหลอกลวงตัวเอง และ “การหลอกลวงตัวเองนาน ๆ ก็นำไปสู่การทอดทิ้งความพยายามที่จะ

⁵¹ พิภพ ธงไชย, *ศตวรรษแห่งความหวัง: ขบวนการประชาชนในศตวรรษใหม่กับทางออกจากโลกาภิวัตน์* (กรุงเทพฯ: สอนเงินมีมา เสริมลิขิต และ อาศรมวงศ์สนธิ, 2546), น. 35 หนังสือเล่มนี้มาจากปาฐกถา เสริม พริ้งพวงแก้ว ครั้งที่ 8 ของผู้เขียน แสดงเมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2545

สร้างฐานมวลชนจริง หรือนำไปสู่การพึ่งพิงและให้ความสำคัญกับการสร้างภาพในสื่อมวลชนแทนการเคลื่อนไหวที่มีพลัง”⁵²

จากการเคลื่อนไหวของ ครป. ทั้งหมดที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ภายใต้เงื่อนไขที่จำกัดขององค์กรที่ไม่ได้มีลักษณะขององค์กรมวลชนมาตั้งแต่ต้น รูปแบบของการเคลื่อนไหวที่สำคัญ คือ การจัดเวทีอภิปราย สัมมนา ยื่นหนังสือ แลกง้าว ออกแถลงการณ์ ทั้งประเด็นของตนเองและการสนับสนุนการเคลื่อนไหวขององค์กรประชาชน ในช่วงแรก คือ การผลักดันการแก้ไขรัฐธรรมนูญให้เป็นประชาธิปไตย จะใช้รูปแบบของการจัดเวที สัมมนา อภิปราย เป็นรูปแบบหลัก ขณะที่ช่วงหลัง การทำให้การมีส่วนร่วมหรือการปฏิรูปการเมืองเป็นจริงในทางปฏิบัติ รูปแบบการแลกง้าว ออกแถลงการณ์ต่อสถานการณ์ มีบทบาทมากขึ้นและกลายเป็นรูปแบบหลัก โดยกิจกรรมเหล่านี้มุ่งไปสู่การสร้างมติสาธารณะ เพื่อนำไปสู่เป้าหมาย ดังนั้น ความสำเร็จในการแย่งชิงพื้นที่ทางการเมืองนี้ จึงขึ้นอยู่กับกระแสของสถานการณ์ทางการเมืองและสื่อมวลชนเป็นหลัก ทั้งนี้ในการเคลื่อนไหวในประเด็นสำคัญของตนเอง ตั้งแต่การแก้ไขรัฐธรรมนูญ การปฏิรูปการเมือง และการทำให้การมีส่วนร่วมหรือการปฏิรูปการเมืองเป็นจริง ครป. ก็จะเป็นผู้นำในการเคลื่อนไหว และระดมองค์กรต่าง ๆ ที่อยู่ในเครือข่าย รวมทั้งองค์กรประชาชนเข้ามาร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้น โดยตนเอง เพื่อให้มีผู้เข้าร่วมและองค์กรมากขึ้น ซึ่งหมายถึง การเพิ่มความชอบธรรมและพลังทางการเมือง นอกจากนี้ สิ่งที่เป็นข้อสังเกตเมื่อพิจารณาจากการเคลื่อนไหวขององค์กรในระยะยาวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534-2543 นอกจากการเคลื่อนไหวในช่วงสถานการณ์ปกติ โดยรูปแบบที่กล่าวมาแล้ว เมื่อประเมินว่ามี “กระแสสูง” ในการเคลื่อนไหว อย่างเช่น การต่อต้านรัฐบาล ครป. ก็มักจะออกมาเป็นองค์กรนำ และพยายามระดมกำลังจากส่วนต่าง ๆ ออกมาชุมนุมกดดันหรือขับไล่รัฐบาล จนกลายเป็นวัฏจักรการเคลื่อนไหวของ ครป. และ เครือข่าย

⁵² ใจ อึ๊งภากรณ์, “วิกฤตเศรษฐกิจ 2540 และผลกระทบทางการเมือง,” ใน ใจ อึ๊งภากรณ์ และคณะ, *การเมืองไทยในทัศนะลัทธิมาร์กซ์* (กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือประชาธิปไตยแรงงาน, 2543), น. 218 และดูการอธิบายปัญหานี้อย่างละเอียดในบทสัมภาษณ์ของเขา ใน กองบรรณาธิการ, “องค์กรผี,” *จดหมายข่าวการเมืองใหม่*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-สิงหาคม, 2544), น. 29-41

3. การสถาปนา “การเมืองภาคประชาชน” เหนือ “ประชาธิปไตยตัวแทน”⁵³

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ศูนย์กลางอำนาจเคลื่อนย้ายมาสู่รัฐสภาซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งหรือ “ประชาธิปไตยตัวแทน” ถือเป็นขั้นตอนใหม่ของการเมืองไทย ทำให้โจทย์หรือปมปัญหาหรือศัตรูที่ต้องต่อสู้ในทางการเมืองของพวกเขาเปลี่ยนแปลงไป นำมาสู่การวิเคราะห์ปัญหาและเสนอทางออกแบบใหม่ คือ การสร้าง “การเมืองภาคประชาชน” ขึ้นมา ผ่านความคิดหรือวาทกรรมชุดหนึ่งเกี่ยวกับการเมืองและการต่อสู้ทางการเมือง ที่ได้รับการยอมรับในระดับที่กว้างขวาง ทำให้คำนี้มีชีวิตและทรงพลังทางการเมือง ยึดกุมการวิเคราะห์ปัญหาทางการเมืองของคนจำนวนมากได้ ดังนั้น ในที่นี้จึงศึกษาเสนอกรอบโครงการวิเคราะห์ปัญหาประชาธิปไตยและการเสนอทางออกของนักกิจกรรมทางการเมือง ที่นำมาสู่ความคิดเรื่อง “การเมืองภาคประชาชน” และการเคลื่อนไหว ทั้งที่ถูกสื่อสารไปยังข้างนอกหรือสาธารณะ และภายในกลุ่มและองค์กรเครือข่ายต่าง ๆ ของตนเอง เพื่อสร้าง “ขบวนการ” หรือสิ่งที่ปรารถนาให้เกิดขึ้น สร้างความเข้าใจ และกำหนดทิศทางของสิ่งที่ต้องการขึ้นมา เนื้อหา 3 ส่วนที่เป็นแกนหลักสำคัญในเรื่องนี้ คือ 1) ว่าด้วยประชาธิปไตยในเชิงรูปแบบ VS. ประชาธิปไตยในเชิงเนื้อหา 2) ว่าด้วยรัฐสภานักเลือกตั้ง กับ ประชาชน 3) ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตย รัฐ ทุน และ นักการเมือง

ว่าด้วยประชาธิปไตยในเชิงรูปแบบ VS ประชาธิปไตยในเชิงเนื้อหา

กรอบการต่อสู้หรือทิศทางในการเคลื่อนไหวของนักกิจกรรมทางการเมือง สัมพันธ์กับสถานการณ์ทางการเมืองที่เป็นจริงอย่างน้อยในความเข้าใจของเขา ทั้งนี้กรอบความคิดใหญ่ที่สุดในการเคลื่อนไหวในช่วงนี้อยู่ในรูปของคู่ขัดแย้งระหว่างประชาธิปไตยในเชิง “รูปแบบ” VS. “เนื้อหา” ทิศทางนี้เริ่มปรากฏตั้งแต่หมดยุคประชาธิปไตยครึ่งใบแล้ว ทว่ามาปรากฏอย่างชัดเจนตั้งแต่เหตุการณ์พฤษภาคม 2535 เนื่องจากปัญหาหลักในเชิงสถาบันการเมือง หรือ “ประชาธิปไตยในเชิงรูปแบบ” นั้นได้ถูกแก้ตกไปแล้วในภาพรวม

⁵³ ในวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาประเด็นนี้การสถาปนาการเมืองภาคประชาชนและการทำให้เป็นสถาบัน ใน 4 ปริมณฑลที่สำคัญ คือ 1) ผ่านงานเขียนของนักวิชาการและปัญญาชนสาธารณะที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับจากประชาสังคมในการเสนอยุทธศาสตร์การเมืองไทย 2) การวิพากษ์วิจารณ์ และรณรงค์เคลื่อนไหวความคิดการเมืองทางเลือกของบรรดาองค์กรนักกิจกรรมการเมืองกลุ่มต่าง ๆ 3) กระบวนการปฏิรูปการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พ.ศ. 2540 ซึ่งทำให้ “การเมืองภาคประชาชน” มีที่ทางในรัฐธรรมนูญ และกลายเป็นสถาบัน และ 4) การเคลื่อนไหวทางการเมืองนอกกรอบรัฐสภาของกลุ่มต่าง ๆ หลังรัฐธรรมนูญ 2540 ประกาศใช้ เหล่านี้ผลักดันให้วาทกรรม “การเมืองภาคประชาชน” กลายเป็นวาทกรรมกระแสหลักของสังคมการเมืองไทยในการต่อสู้กับ “ระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา” ดูรายละเอียดในวิทยานิพนธ์ของผู้เขียนใน “บทที่ 4 การสถาปนา “การเมืองภาคประชาชน” และ “การทำให้เป็นสถาบัน (Institutionalization)” น. 182-274

บรรณาธิการหนังสือรำลึกเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ในปี พ.ศ.2535 *อย่าเป็นเพียง* ดำนวน จัดทำโดยองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อมธ.) และสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) หลังเหตุการณ์เพียง 6 เดือน เสนอว่าเมื่อเข้าสู่ทศวรรษที่ 3 ของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ในด้านกว้าง เรามีสิทธิเสรีภาพมากขึ้น แต่ในทางลึก ปัญหาใจกลางของการเมืองไทยที่ถูกผูกขาดโดยชนชั้นนำทางการเมืองยังมีอยู่ต่อไป สิทธิเสรีภาพในด้านต่าง ๆ ยังอยู่วงจำกัดที่ผู้กุมอำนาจอนุญาตขีดไว้ให้ ประชาธิปไตยจึงเป็นประชาธิปไตยแต่เฉพาะของชนชั้นนำทางการเมืองเท่านั้น การแอบอ้างใช้ประชาธิปไตยจึงเกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ พร้อม ๆ กับการตบตาประชาชนให้เข้าใจว่า นั่นเป็นประชาธิปไตยของประชาชนอย่างแท้จริง โดยการใช้ ‘รูปแบบ’ ต่าง ๆ ของประชาธิปไตยสนับสนุนการแอบอ้างดังกล่าว เช่น การเลือกตั้ง รัฐสภา รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง รัฐธรรมนูญ และจงใจละเลยที่จะพูดถึงประชาธิปไตยในเชิง “เนื้อหา” นั่น คือ การมีอำนาจและการมีส่วนร่วมในทุก ๆ ด้านของประชาชน สิทธิเสรีภาพ สิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและสังคม⁵⁴ ดังนั้น จะต้องผลักดันไปสู่ “เนื้อหา” ของประชาธิปไตยที่แท้จริง คือ พยายามที่ก้าวออกไปสู่ “การมีอำนาจ” และการมีส่วนร่วม สิทธิเสรีภาพ สิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและสังคม โดยวิถีทางที่จะนำสู่สิ่งนี้ได้คือ การเกิดกลุ่มของประชาชนที่เป็นอิสระ

นอกจากกลุ่มนักกิจกรรมกลุ่มหลักที่งานชิ้นนี้ต้องการศึกษาแล้ว ประเด็นนี้ก็กลายเป็นข้อวิจารณ์หลักของกลุ่มอื่นด้วย อย่าง ในบทนำ *ปจวรายสาร* วารสารของนักกิจกรรมสายพุทธศาสนาก็ประกาศเช่นเดียวกันว่า “ประชาธิปไตยเท่านั้นไม่พอ” โดยอธิบายว่า “หลังเหตุการณ์พฤษภาคม 2535 เป็นต้นมา ดูเหมือนว่าชนชั้นนำจะพยายามจำกัดให้เชื่อว่า ประชาธิปไตยคือยาวิเศษที่จะรักษาสารพัดโรคในสังคมไทย มีหน้าซ้ำยังนิยมประชาธิปไตยที่รูปแบบ โดยเน้นสถาบัน การเลือกตั้ง รัฐบาล และสภาผู้แทนราษฎรเป็นสำคัญ” และชี้ต่อไปว่า

สาระสำคัญของประชาธิปไตยนั้นคือ การที่ประชาชนคนเล็กคนน้อยทั้งหลายได้ตัดสินใจชะตากรรมของตนเอง โดยมีการเลือกตั้งและสถาบันการเมืองที่เกี่ยวข้องเป็นรูปแบบหนึ่งเท่านั้น สังคมจำเป็นจะต้องมีสถาบันหรือช่องทางอื่น ๆ ที่ประชาชนจะมีส่วนร่วมในประเด็นสำคัญ ๆ ของสังคมอีกมากมาย เช่น การลงประชามติ และการเติบโตของพลังสังคมพลเมือง ที่เป็นอิสระจากพรรคการเมืองและผลประโยชน์ทางธุรกิจ... พลังสังคมพลเมืองที่ว่ามีองค์กรเอกชนและ

⁵⁴ กุลภา วจนสาระ, “บทบรรณาธิการ,” ใน กุลภา วจนสาระ บรรณาธิการ, *อย่าเป็นเพียง* ดำนวน (กรุงเทพฯ: สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535) ไม่ระบุเลขหน้า

องค์กรประชาชนต่าง ๆ เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ ไม่ว่าจะแต่ละหน่วยงาน แต่ละองค์กรจะมีเป้าหมายอย่างไรก็ตาม แต่เป้าหมายร่วมย่อมได้แก่การสร้างวัฒนธรรมอย่างใหม่⁵⁵

นอกจากนั้น ในหนังสือรำลึกในวาระ 2 ปี เหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 *ราษฎรดำเนิน*⁵⁶ นายบุญเลิศ วิเศษปรีชา เลขาธิการ สนนท. บรรณานิการ ที่เริ่มรู้สึกผิดหวังกับรัฐบาลชวน หลีกภัย สรุปใน “บทนำ” ว่า อำนาจรัฐภายใต้การยึดกุมของนักการเมืองและข้าราชการประจำ ยังคงเป็นอำนาจหลักที่กดพลังประชาชนเอาไว้ สิ่งที่ได้รับเพียงแค่มายาภาพของ “ประชาธิปไตยที่มีเนื้อแท้เผด็จการ” เท่านั้น แต่ก็ยังมีพัฒนาการของขบวนการประชาชน องค์กรต่าง ๆ ที่เคลื่อนไหวอย่างเข้มแข็ง โดยเฉพาะในภาคชนบท ซึ่งเป็นเนื้อแท้ของระบอบประชาธิปไตย อันว่าด้วยสิทธิและประโยชน์ของประชาชน และถึงที่สุดแล้ว การเคลื่อนไหวภาคประชาชนขององค์กรชาวบ้านเหล่านี้ จะเรียกร้องให้มีการจัดวางโครงสร้างทางอำนาจเสียใหม่ เพื่อให้อำนาจที่ยึดกุมโดยนักการเมืองและข้าราชการประจำได้กระจายมาถึงประชาชนเพื่อการมีส่วนร่วมในการผลักดันนโยบายและการแก้ไขปัญหาของประชาชนเอง⁵⁷

การวิจารณ์ประชาธิปไตยแบบเลือกตั้งที่ได้สถาปนาขึ้น โดยการจับคู่ตรงกันข้ามระหว่าง “เนื้อหา” และ “รูปแบบ” นี้ ยังปรากฏในงานอื่น ๆ อีกจำนวนมาก อาทิปาฐกถานำของเสนห์ จามริกเรื่อง “ประชาธิปไตย : ระหว่างรูปแบบกับเนื้อหา” โดยวิจารณ์ว่า “ในที่สุดแล้วประชาธิปไตย ไม่ใช่เป็นเพียงรูปแบบหรือสูตรสำเร็จในการปกครอง ที่โดยตัวมันเองจะให้อำนาจทางการเมืองที่แท้จริงและที่มีประสิทธิภาพแก่ประชาชนได้” และดังนั้น จึงไม่มีความหมายอะไรหากการที่รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งและพรรคการเมืองที่เกี่ยวข้องไม่รับใช้ในฐานที่เป็นหูเป็นตาและเป็นความปรารถนา ตลอดจนเป็นศักยภาพของประชาชนทั่วไป ทำให้ไม่อาจปลดปล่อยคนจำนวนมากจากการครอบงำของอภิสิทธิ์ชนจำนวนน้อยได้ และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นแล้วว่ารัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง นายกรัฐมนตรีที่มาจากการเลือกตั้ง แทบจะไม่ได้สร้างความแตกต่างอย่างแท้จริงขึ้นมาเลยทั้งในแง่ของการเมืองและการพัฒนา แต่เป็นเพียง “รูปแบบ” ที่ผิดแผกแตกต่างจากสาระสำคัญของประชาธิปไตย⁵⁸

⁵⁵ บรรณานิการ, “บทนำ: ประชาธิปไตยเท่านั้นไม่พอ,” *ปาจารย์สาร*, ปีที่ 20 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม, 2536), น. 7-9.

⁵⁶ กองบรรณาธิการ ประกอบด้วย วรรัฐ ภูษาทอง ณัฐวุฒิ คำธรรม ชาตรี ลีศิริวิทย์ การตั้งชื่อ *ราษฎรดำเนิน* นี้ ตั้งใจล้อกับชื่อถนนราชดำเนิน ซึ่งเป็นพื้นที่ในการต่อสู้ และแย้งซึ่งความหมายให้เป็นถนนของประชาชนอย่างชัดเจน

⁵⁷ บุญเลิศ วิเศษปรีชา, “บทนำ” ใน บุญเลิศ วิเศษปรีชา บรรณานิการ, *ราษฎรดำเนิน* (กรุงเทพฯ: สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2537), น. 3

⁵⁸ เสนห์ จามริก, “ประชาธิปไตย : ระหว่างรูปแบบกับเนื้อหา,” *วารสารธรรมศาสตร์*, ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน, 2536), น. 19-20

นอกจากนั้นในการเสวนาวิวาทะ “20 ปี 14 ตุลา ก้าวต่อไปของประชาชน” โดยคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2536 นพ. สุภัทร ฮาสุวรรณกิจ เลขาธิการ สนนท. ในขณะนั้น ก็เห็นว่าการต่อสู้ที่ผ่านมาเพื่อเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างหรือรูปแบบเชิงสถาบันการเมือง เป็นเพียง “เปลือก” แล้วที่สุดผลของการเปลี่ยนแปลงก็ตกเป็นเครื่องมือของคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจเป็นกลุ่มทุนเป็นหลัก ไม่สามารถที่จะเอื้อประโยชน์ต่อคนชั้นล่างของสังคมเลย ขณะที่เสน่ห์ จามริก ก็เสริมในประเด็นเดียวกันนี้ว่าการทำให้เป็นประชาธิปไตยก็ดี การกระจายอำนาจก็ดี จะต้องทำให้เนื้อหากับรูปแบบไปด้วยกัน คือ ทำให้คนกลุ่มต่าง ๆ ได้มีสิทธิเสมอกันทัดเทียมกัน และสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การสร้าง “รากเหง้าประชาธิปไตย (Grassroots Democracy)” “ขณะนี้เราต้องผลักดัน สิทธิเสรีภาพ ให้กับคนในระดับพื้นฐานให้ได้”⁵⁹

กล่าวโดยสรุป การแบ่งแยกประชาธิปไตยเป็น “รูปแบบ” และ “เนื้อหา” และการวิจารณ์ประชาธิปไตยรัฐสภาและการเลือกตั้งว่าเป็นเพียง “รูปแบบ” เท่านั้น กลายเป็นความเห็นร่วมกันที่ปรากฏทั่วไปในหมู่นักกิจกรรม ปัญญาชนในช่วงหลังเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 การวิจารณ์มีเป้าหมายโดยทั่วไป คือ ชี้ให้เห็นข้อจำกัดของการเมืองในระบบ ไม่ว่าจะเป็นการวิจารณ์ด้วยจุดยืนทางการเมืองแบบใด แต่สิ่งที่เห็นคือ การพยายามขยายความหมายของประชาธิปไตยไปในมิติอื่นมากกว่าสถาบันทางการเมืองปกติ และการเลือกตั้ง เช่น ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม หรือสิทธิเสรีภาพ การรวมตัว ฯลฯ เหล่านี้ถือว่าเป็น “เนื้อหา” หรือ “เป้าหมาย” ของประชาธิปไตย โดยจะต้องมี “องค์กรประชาชน” เป็นองค์ประกอบสำคัญในฐานะที่เป็นแกนสสารของประชาธิปไตยเองและตัวการนำไปสู่ประชาธิปไตยด้วยในเวลาเดียวกัน

ว่าด้วยการเผชิญหน้าระหว่างรัฐสภา-นักเลือกตั้ง กับ ประชาชน

การเข้าสู่อำนาจของนายชวน หลีกภัย จากพรรคประชาธิปัตย์ หลังเหตุการณ์ ที่เน้นอธิบายความชอบธรรมของตนจากการเลือกตั้ง และท้าทายผู้วิจารณ์ให้มาลงสมัครรับเลือกตั้งแข่งกับตนอยู่เสมอ⁶⁰ ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการวิพากษ์วิจารณ์ประชาธิปไตยเต็มใบ ปัญหาที่เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลชวน หลีกภัย นำไปสู่การวิจารณ์ประชาธิปไตยแบบรัฐสภาทั้งหมด และนักการเมืองในฐานะ “นักเลือกตั้ง”⁶¹ กลายเป็น “จุดเสื่อมของการปกครองแบบตัวแทน”⁶²

⁵⁹เสน่ห์ จามริก จบการเสวนาในครั้งนี้ด้วยการประกาศปิดท้ายว่า “ขอให้ Grassroots Democracy ประชาธิปไตยในระดับรากเหง้าจงเจริญ” ปริญา เทวานฤมิตรกุล (เรียบเรียง), “20 ปี 14ตุลา ก้าวต่อไปของประชาชน,” *จดหมายข่าว ครป.*, ปีที่ 1ฉบับที่ 4 (มกราคม, 2536), น. 13-14

⁶⁰สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, “ไปให้พ้นระบบรัฐสภา-นักเลือกตั้ง,” *เผชิญหน้ารัฐสภานักเลือกตั้ง*, น. 26

⁶¹เรื่องเดียวกัน, น. 25

⁶²“จุดเสื่อมของการปกครองแบบตัวแทน” เป็นชื่อบทความของเกษียร เตชะพีระ ที่ออกมาวิพากษ์วิจารณ์ความยึดมั่นถือมั่นของนายกรัฐมนตรีนายชวน หลีกภัย ต่อระบอบการปกครองแบบตัวแทนหรือรัฐสภา ขณะที่ละเลยไม่ให้ความสำคัญกับประเด็นอื่นเช่น สิทธิ เสรีภาพ การมีส่วนร่วมเลย ดู เกษียร เตชะพีระ “จุดเสื่อมของการปกครองแบบ

ทั้งนี้หลังจากเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 ยังมีนักกิจกรรมที่คอยปกป้องรัฐบาลและรัฐสภาจากการรัฐประหารอยู่บ้าง แต่แค่ราวปี พ.ศ. 2537 ก็มีนักวิชาการจำนวนมาก รวมทั้งผู้ที่เคยปกป้องก่อนหน้านั้น ออกมาวิพากษ์วิจารณ์โจมตีรัฐบาลจนอย่างหนักหน่วงชนิดที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน⁶³ โดยนักกิจกรรมใน สนท. ขณะนั้น ประเมินว่า รัฐบาลที่มาจากกาเลือกตั้ง... ดูไม่แตกต่างไปจากก่อนหน้านี้นี้⁶⁴ ทั้งนี้ปัญหาหลักที่ถุกเน้นในการวิพากษ์วิจารณ์ของนักกิจกรรม-ปัญญาชน คือ การจัดการกับการชุมนุมของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ⁶⁵ โดยพวกเขาเห็นว่า ขณะที่ประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยในระบอบรัฐสภาแล้ว พฤติกรรมของผู้ปกครอง ไม่ว่าจะป็นนักการเมืองหรือข้าราชการประจำที่ได้กระทำต่อการชุมนุมในกรณีต่าง ๆ นั้น “มีวิธีการไม่ต่างกับเหตุการณ์ในเดือนพฤษภาคม 2535 เลย”

ความรู้สึกแบบนี้และการเชื่อมโยงความล้มเหลวของรัฐบาลชนกับระบอบรัฐสภาและประชาธิปไตยตัวแทน ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในการประชุมสมัชชา ครป. ประจำปี พ.ศ. 2538 ระหว่างวันที่ 22 มกราคม 2538 ที่ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บทสรุปจากการแลกเปลี่ยนวิเคราะห์สถานการณ์การเมืองและอารมณ์ร่วมของผู้คนในตอนนั้น คือ

ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่แล้วมีความผิดหวังต่อระบบพรรคการเมือง และมองเห็นถึงความล้มเหลวในการบริหารงานของรัฐบาล ชวน หลีกภัย รวมทั้งปัญหาและข้อจำกัดของระบบกลไกรัฐสภาและระบบราชการที่ไม่สามารถนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยที่แท้จริงได้⁶⁶

ตัวแทน,” ใน *จารีกร่วมสมัย : การเมืองไทยในยุคหลังภัย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2537), น. 142 (พิมพ์ครั้งแรกใน *สยามโพสต์*, 24 กุมภาพันธ์ 2537)

⁶³ เกษียร เตชะพีระ “โดดเดี่ยวผู้นำเบื้อ,” ใน *จารีกร่วมสมัย : การเมืองไทยในยุคหลังภัย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2537), น. 137 (พิมพ์ครั้งแรกใน *สยามโพสต์*, 16 กุมภาพันธ์ 2537)

⁶⁴ บุญเลิศ วิเศษปรีชา “บทนำ” ใน บุญเลิศ วิเศษปรีชา บรรณาธิการ, *ราษฎรดำเนิน* (กรุงเทพฯ: สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2537), น. 2

⁶⁵ แม้ว่าการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลชนนั้นมีหลายประเด็น แต่สำหรับนักกิจกรรมทางการเมือง นักศึกษานักพัฒนาเอกชน และนักวิชาการที่มีทัศนคติสนับสนุนการเคลื่อนไหวขององค์กรประชาชนต่างๆ ประเด็นนี้ถูกให้ความสำคัญเป็นพิเศษ และกลายเป็นจุดแตกหักกับรัฐบาล ดังที่เกษียร เตชะพีระ อธิบายไว้ในช่วงนี้ว่า “ผู้เขียนหมดความเชื่อต่อศรัทธาในอุดมการณ์ประชาธิปไตยของรัฐบาลมาตั้งแต่ชานาซื่อ เสี่ยงม ต้มใจอด ถูกตีตายที่กำแพงเพชร, ผู้เขียนมองไม่เห็นความแตกต่างระหว่างรัฐบาลชุดนี้กับเผด็จการทหารที่ผ่านมาเมื่อรัฐบาลคือ NGO เป็นศัตรูและดูถูกประชาชนว่าบังคับชนชนิดใครก็ปลูกให้ก้อมือบได้” ดู เกษียร เตชะพีระ, “ค่านาผู้เขียน,” *จารีกร่วมสมัย : การเมืองไทยในยุคหลังภัย*, หน้า ไม่ปรากฏเลขหน้า

⁶⁶ ผู้สื่อข่าวพิเศษ, “รายงาน: สมัชชา ครป. ประจำปี 2538,” *จดหมายข่าวครป.*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 10 (เมษายน-พฤษภาคม, 2538), น. 10

ทั้งนี้ ความเห็นและความรู้สึกต่อรัฐบาลชนและเชื่อมโยงกับรัฐสภานี้สามารถที่จะอธิบายผ่าน คำ “นักเลือกตั้ง” และ “ลัทธิเลือกตั้ง” ที่ปรากฏให้เห็นในหนังสือรำลึกในวาระครบรอบ 2 ปี เหตุการณ์ พฤษภาคม พ.ศ. 2535 และที่สำคัญที่สุด คือ ในวาระครบรอบ 3 ปี เหตุการณ์ พฤษภาคม พ.ศ. 2535

ในหนังสือวาระครบรอบ 2 ปี เหตุการณ์ พฤษภาคม พ.ศ. 2535 *ราชฎีรดำเนิน* ได้ตีพิมพ์ บทความขนาดสั้นชื่อ “ลัทธิเลือกตั้ง” ไม่ระบุชื่อผู้เขียน⁶⁷ โดยบทความเริ่มจากการแปลและบัญญัติ ความหมายของคำ “ลัทธิเลือกตั้ง” จากภาษาฝรั่งเศส คือ *electorallisme*, คำนามเพศชาย, ท่าทีของพรรค หรือรัฐบาลหนึ่ง ๆ ซึ่งกำหนดทิศทางหลัก นโยบาย และจุดยืนต่าง ๆ ของตนไปตามข้อคำนึงเรื่องการ เลือกตั้งล้วน ๆ และ *electoralliste*, คำวิเศษณ์และคำนาม, มีนัยลบ คนที่ผลการเลือกตั้งเป็นเป้าหมายแต่ อย่างเดียวเท่านั้น และเสนอว่า “ลัทธิเลือกตั้ง” เป็น “อาการอันจะขาดเสียมิได้ของสิทธิพลเมืองในรัฐชาติ สมัยใหม่ ไม่มีไม่ได้ ไม่มีไม่อาจยอม” แต่มีทั้งข้อดีและข้อเสีย กล่าวคือ

[แง่ดี] มันเป็นช่องทางนำไปสู่การปฏิรูปโดยผ่านอำนาจนิติบัญญัติที่สามารถส่งผลชะงัด ครอบคลุมกว้างขวางทั่วทั้งภูมิณฑลของรัฐ โดยอาศัยนิติอำนาจของมัน ซึ่งการเคลื่อนไหว ต่อสู้ของมวลชนในลักษณะอำนาจชาวบ้านโดยตรง ไม่ว่าจะนัดหยุดงาน หยุดเรียน ชุมนุม เดินขบวน อดข้าว ปิดถนน นัดทอดกฐิน สวดมนต์ ฯลฯ โดยตัวมันเอง มีอาจยังผลเฉียบขาด เช่นนั้นได้ เพราะมันมีลักษณะเฉพาะถิ่น เฉพาะที่ เป็นครั้งคราว ขาดความต่อเนื่องเป็น ขบวนการและปราศจากนิติอำนาจ⁶⁸

[แง่เสีย] มันมักถูกไปใช้หยุดชะงักและเป็นข้ออ้างทำลายความชอบธรรมของขบวนการ เคลื่อนไหวมวลชนแบบอำนาจชาวบ้านในลักษณะประชาธิปไตยโดยตรง และโดยตรรกะของ มัน ย่อมหมายความว่า การเมืองในระบอบรัฐสภานี้ เป็นธุระเฉพาะนักการเมือง หรือ นัก เลือกตั้งอาชีพจำนวนน้อย คอยผูกขาดไว้ในทางสถาบัน พวกนี้เท่านั้น ที่มีหน้าที่ทำงาน

⁶⁷ บทความนี้ พิมพ์ครั้งแรกใน *ผู้จัดการรายวัน* 15 กุมภาพันธ์ 2537 จากการตรวจสอบในภายหลังทราบว่า เป็น บทความของเกษียร เตชะพีระ ซึ่งบรรณาธิการดึงมาใช้ประกอบในหนังสือเล่มนี้ เนื่องจากสอดคล้องกับการวิจารณ์ ประชาธิปไตยในเชิง “รูปแบบ” หรือ การเลือกตั้ง ซึ่งเป็นไปตามเนื้อหาหลักของหนังสือเล่มนี้

เกษียร เตชะพีระ ผู้เขียนบทความ ได้อธิบายในภายหลังว่า คำว่า “เลือกตั้งธิปไตย” ถูกบัญญัติขึ้นราวปี พ.ศ. 2536-2537 โดยคำคุณ สติธิสมาน อดีตผู้อำนวยการศึกษาศึกษาสมัยปี พ.ศ. 2516-2519 บรรณาธิการการเมือง (ในขณะนั้น) ของ *ผู้จัดการรายวัน* หนังสือพิมพ์ธุรกิจที่โดดเด่นที่สุดหลังเหตุการณ์ ๖ ตุลา ๖๓, “ข้าแห่งระบอบเลือกตั้งธิปไตย: บทเรียนทางการเมืองจากวิกฤตเศรษฐกิจไทย,” ใน กาญจณี ละอองศรี และธเนศ อาภรณ์สุวรรณ (บรรณาธิการ), *กระจก หลายด้านฉายประวัติศาสตร์* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2544), น. 42

⁶⁸ เกษียร เตชะพีระ, “ลัทธิเลือกตั้ง,” ใน บุญเลิศ วิเศษปรีชา (บรรณาธิการ), *ราชฎีรดำเนิน* (กรุงเทพฯ: สหพันธ์ นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2537), น. 24-25

การเมืองเป็นประจำ ส่วนชาวบ้านมีหน้าที่กบฏทรยศลงไปให้แล้วก็ดู... ดูไป สี่ปีมารอดูใหม่⁶⁹

แต่ลัทธิเลือกตั้งในประเทศไทยพิเศษกว่าที่อื่นในด้านไม่ดี เนื่องจากมีกลไกรัฐก่อนข้างอิสระสูง สามารถตั้งรื้อรื้อตัดทอนอำนาจรัฐบาลที่มาจากเลือกตั้ง และนักการเมืองที่มาจากเลือกตั้งก็พยายามแย่งอำนาจในการคุมสภามาจากกลไกรัฐเพื่อเก็บไว้เสียเองโดยไม่แบ่งให้กับประชาชน ทำให้ลัทธิเลือกตั้งที่ทำกันอยู่จึงอวยประโยชน์ต่อนักการเมืองหรือนักเลือกตั้งอาชีพที่สุด⁷⁰

ข้อสังเกตต่อบทความ “ลัทธิเลือกตั้ง” นี้ คือ มีการแปลและให้ความหมายที่มีนัยทั้งบวกและลบ และอธิบายทั้ง 2 นัยยะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชี้ให้เห็นด้านบวกที่สำคัญในแง่ความจำเป็นและบทบาทหน้าที่ของ “ลัทธิเลือกตั้ง” ในระบบการเมืองเมื่อเปรียบเทียบกับขบวนการเคลื่อนไหวที่มักจะถูกมองข้ามในภายหลัง ขณะที่คำอธิบายด้านลบ ซึ่งมากกว่าคำแปล เป็นการยกอุปสรรคและวิจารณ์รัฐบาลชน หลีกภัยโดยตรง

อย่างไรก็ตาม ในอีกปีต่อมา การวิพากษ์รัฐสภาของ “นักเลือกตั้ง” เป็นไปอย่างร้อนแรง หนังสือเนื่องในโอกาส 3 ปีเหตุการณ์พฤษภา 35 ถูกตั้งชื่อว่า *เผชิญหน้ารัฐสภา-นักเลือกตั้ง*⁷¹ เนื้อหาครั้งหนึ่งอุทิศให้กับเรื่องนี้⁷² ใน “บทนำ: ก่อนการเผชิญหน้า” กองบรรณาธิการได้ ประเมินสถานการณ์ต่อจากเมื่อปีที่แล้วเกี่ยวกับโชคชะตาของการพัฒนาประชาธิปไตยว่า 3 ปีที่ระบอบรัฐสภาได้สถาปนาขึ้นมาอีกครั้ง ท่ามกลางความคาดหวังของประชาชนต่อรัฐบาลที่มาจากเลือกตั้งในการปรับปรุงแก้ไขโครงสร้างและสถาบันทางการเมืองให้เอื้ออำนวยแก่ประชาชนส่วนใหญ่ นั่น แต่สิ่งที่เกิดขึ้นคือ

เวลา 3 ปีภายหลังการเสียเลือดเนื้อของประชาชน นักการเมือง นักเลือกตั้ง ได้เปิดโปงโฉมหน้าอันอัปมงคลของตนเอง ว่าแท้จริงแล้วพวกเขาไม่ต่างอะไรกับชนชั้นปกครองทั้งหลาย ที่กระหายและหวงแหนอำนาจเป็นที่สุด ตัวตนที่ชัดเจนของเขาเปลือยเนื้อแท้ออกมาอย่าง

⁶⁹ เกษียร เตชะพีระ, “ลัทธิเลือกตั้ง,” น. 25

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, น.25

⁷¹ กองบรรณาธิการประกอบด้วย บุญเลิศ วิเศษปรีชา (ซึ่งเป็นบรรณาธิการ *ราษฎรดำเนิน*) สมชาย ปรีชาศิลป์ กุล ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์ และ ชาตรี ลีศิริวิทย์

⁷² หนังสือเล่มนี้ประกอบไปด้วย 2 ส่วน ภาคแรก : *วิพากษ์รัฐบาลนักเลือกตั้ง* ประกอบไปด้วยบทความ “อนาคตรัฐบาลประชาธิปไตยในสังคมไทย” ของชัยชนะ อิงคะวัต “คนดี-ระบอบเลว” ของ ชัยรินทร์ ไชยวัฒน์ และ “ไปให้พ้นระบอบรัฐสภา-นักเลือกตั้ง” ของสมชาย ปรีชาศิลป์ กุล ส่วน ภาคหลัง : *บันทึกการสูญเสี* เป็นเรื่องราวของผู้เสียชีวิต ได้รับบาดเจ็บและการดำเนินคดี

ล่อนจ้อน เมื่อความเห็นที่มีต่อการเคลื่อนไหวขององค์กรประชาชน ต่อสัญญาประชาคม ที่ทวงถามจากสื่อมวลชนว่ามีความหมายเป็นเพียงกระแสแฟชั่นที่วูบไหว⁷³

การวิพากษ์นักการเมืองนักเลือกตั้งนี้สัมพันธ์กับระบอบการเมือง ตรงวิถีทางเข้าสู่อำนาจของนักการเมือง กองบรรณาธิการอธิบายเหตุผลที่นำไปสู่ท่าทีดังกล่าวของนักการเมืองว่า เป็นเพราะการได้มาซึ่งอำนาจอยู่ที่ชัยชนะในการเลือกตั้งทำให้กระแสการเรียกร้องของ “คนกรุงเทพฯ” ที่หมายถึงตัวพวกเขาด้วย ไม่มีความหมาย เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีจำนวน ส.ส. ไม่มากนัก และไม่มีผลต่อการได้มาซึ่งอำนาจ โดยวิจารณ์นักการเมืองซึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะเชื่อมโยงกับผู้ลงคะแนนเสียง

ทั้งจาก “บทนำ: ก่อนการเผชิญหน้า” ของกองบรรณาธิการ บทความ “ไปให้พ้นระบบรัฐสภา-นักเลือกตั้ง” หรือบทความอื่น ๆ ในกลุ่มนี้ การวิจารณ์รัฐสภา-นักเลือกตั้ง ที่เข้าสู่อำนาจผ่านการเลือกตั้ง เชื่อมโยงกับผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่ชายเสียงนั้น ค่อนข้างระมัดระวังที่จะเน้นไปที่ผู้ซื้อมากกว่าผู้ขาย และข้อเสนอก็มุ่งเน้นไปที่การปรับระบอบการเมือง-ระบบการเลือกตั้งมากกว่าการประณามคนขายเสียง แม้บางครั้งจะรู้สึกว้าว เสียงของเขา ซึ่งก็คือ “เสียงของคนกรุงเทพฯ” ถูกทำให้ไม่มีความหมายจากการเลือกตั้งที่เป็นอยู่เมื่อเปรียบเทียบกับส่วนทั้งหมดทั่วประเทศ ที่เป็นฐานะคะแนนเสียงของนักการเมืองและนักเลือกตั้งก็ตาม

แต่ไม่ว่าจะระมัดระวังอย่างไร จะตั้งใจหรือไม่ โดยตรรกะแล้ว ปัญหา “นักเลือกตั้ง” และการวิจารณ์นักการเมืองที่มาจากเลือกตั้ง เสียงไม่ได้ที่จะต้องโยงกลับไปให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งด้วย อย่างเช่นใน “โครงการรณรงค์เลือกตั้ง 17 พฤศจิกายน 2539” สนนท. ได้อธิบายปัญหาเกี่ยวกับการเลือกตั้ง และความสัมพันธ์ระหว่างนักเลือกตั้งกับประชาชนผู้ใช้สิทธิโดยเน้นไปที่การซื้อสิทธิขายเสียง

การแก้ปัญหานี้ได้ต้องทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย อีกทั้งยังต้องพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้หลุดพ้นจากความยากจน ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาเป็นอย่างมาก ... ในช่วงเวลาที่จำกัดนี้ วิธีการหนึ่งที่น่าจะได้ผล [ในการลดการซื้อเสียง] ก็คือ การรณรงค์ผ่านสื่อต่าง ๆ ให้กับประชาชนได้รู้ถึงผลเสียที่เกิดขึ้นกับประเทศชาติและประชาชนเองจากการซื้อสิทธิขายเสียง อันนำไปสู่ความไร้ประสิทธิภาพของระบบการแจกเงินซื้อเสียงของผู้สมัคร ส.ส. ต่อไปในอนาคต⁷⁴

การเข้าสู่อำนาจของนายกรัฐมนตรีนวน หลีกภัย หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ผู้อธิบายความชอบธรรมของตนจากการเลือกตั้ง และปฏิเสธความชอบธรรมและการมีส่วนร่วมของพลังนอกสภา เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการวิพากษ์วิจารณ์ประชาธิปไตยเต็มใบ เนื่องจากปัญหาที่เกิดจากรัฐบาลชวน หลีกภัย

⁷³ กองบรรณาธิการ “บทนำ: ก่อนการเผชิญหน้า,” น. 4

⁷⁴ หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (2) มธ. 18.7.13/11เวทีประชาธิปไตย พรรคการเมืองพบประชาชน พ.ศ. 2539 “โครงการรณรงค์เลือกตั้ง 17 พฤศจิกายน 2539,” น. 6-7

นำไปสู่การวิพากษ์ประชาธิปไตยแบบรัฐสภาและนักการเมืองทั้งหมด ในฐานะ “นักเลือกตั้ง” ผ่านคำว่า “นักเลือกตั้ง” และ “ลัทธิเลือกตั้ง” แม้ผู้บัญญัติคำนี้จะนำเสนอความจำเป็น-ขาดเสียไม่ได้ และด้านบวกของมันที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไม่อาจมี แต่ด้วยสถานการณ์การปะทะคะคานกับรัฐบาลนี้ ทำให้ข้อเสนอดังกล่าวถูกละเลยไปในที่สุด ทั้งนี้โดยตรรกะของมันเอง การวิจารณ์รัฐสภา-นักเลือกตั้ง ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ ที่จะเชื่อมโยงไปยังผู้มีสิทธิเลือกตั้งว่าเป็นผู้ขายเสียง แม้ว่าพวกเขาจะเคยตระหนักในเรื่องนี้ และค่อนข้างระมัดระวังในการวิจารณ์ เน้นไปที่ผู้ซื้อมากกว่าผู้ขาย และข้อเสนอก็มุ่งเน้นไปที่การปรับระบบการเมือง-ระบบการเลือกตั้งมากกว่าการประณามคนขายเสียง แต่ก็มีบางส่วนยังแฝงความรู้สึกว่าเสียงตัวเอง คือ “เสียงของคนกรุงเทพฯ” ถูกทำให้ไม่มีความหมายจากการเลือกตั้งที่เป็นอยู่เมื่อเปรียบเทียบกับเสียงส่วนทั้งหมดทั่วประเทศ โดยเฉพาะคนชนบทยากจนที่เป็นฐานคะแนนเสียงของนักเลือกตั้ง และนำไปสู่ข้อสรุปว่า พฤติกรรมกรรมการเลือกตั้งของคนยากจนในชนบท เป็นปัญหาของระบอบประชาธิปไตยเหมือนกระแสดวงความคิดส่วนอื่นที่ไหลเวียนอยู่ในสังคมขณะนั้น และการแก้ไขปัญหานี้ต้องทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้หลุดพ้นจากความยากจน

ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตย รัฐ ทุน และ นักการเมือง

ความสัมพันธ์ของประชาธิปไตย รัฐ นายทุน นักการเมือง เป็นกรอบความเข้าใจซึ่งมีส่วนกำหนดทิศทางหรือท่าทีต่อสถานการณ์หรือส่วนอื่น ๆ ในยุคพุทธทศวรรษที่ 2520 ถึงต้นพุทธทศวรรษ 2530 ประชาธิปไตยรัฐสภาและนักการเมืองไม่เพียงไม่ได้ถูกมองอย่างเลวร้ายเท่านั้น แต่ประชาชนยังสามารถเข้าไปใช้ประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือการต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของตนได้อีกด้วย แม้กระทั่งในยุครัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณ ใน “คำประกาศเจตนารมณ์” เนื่องในวาระครบรอบ 17 ปี 14 ตุลาคม และ 14 ปี 6 ตุลาคม ในปี พ.ศ. 2533 ของ สนนท. ได้อธิบายว่า หลัง 14 ตุลาคมเป็นต้นมา สถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมไทยได้คลี่คลายตัว แต่ไม่รอบด้านและพร้อมเพรียงกัน ทั้งในแง่สถาบันการเมือง กฎกติกาต่าง ๆ และการตื่นตัวของประชาชน ทำให้ยังไม่สามารถที่จะปฏิเสธรูปแบบที่นายทุนเข้ามามีบทบาทผูกขาดระบอบการเมืองเพื่อผลประโยชน์ของตน ประชาชนกลุ่มพลังต่าง ๆ ถูกกีดกันให้เป็นคนดูอยู่นอกเวทีดังนั้น ภารกิจเบื้องต้นคือ “ทำอย่างไรที่จะทำให้ประชาธิปไตยที่ได้มาถูกใช้เป็นเครื่องมือของประชาชน เพื่อผลประโยชน์ของประชาชนในด้านต่าง ๆ อย่างแท้จริง”⁷⁵

อย่างไรก็ตาม หลังเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 การมองประชาธิปไตยในมิติบวกและประชาชนสามารถที่จะเข้าไปใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้เพื่อประโยชน์ของตนเองได้เริ่มหายไป โดยความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยเป็น “เครื่องมือ” ของชนชั้นอื่น คือ นายทุน นักการเมือง เข้ามาแสวงหา

⁷⁵ แฉลงโดยนางสาวเสาวนีย์ จิตรีน เลขาธิการ สนนท. ในขณะนั้น ดู หอสมุดจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ (2) มธ. 18.4/4 แฉลงการณ์ สนนท. 2538-2539, “คำประกาศเจตนารมณ์, น. 2

ผลประโยชน์เพียงด้านเดียว หรือเป็นเพียง “มายา” ในการล่อลวงประชาชน เริ่มเข้ามาแทนที่และปรากฏให้เห็นทั่วไปในการอภิปราย แถลงการณ์ หรือข้อเขียนของกลุ่มนักกิจกรรม แม้ว่าพวกเขาจะใช้กระบวนการประชาธิปไตยในการเคลื่อนไหวทางการเมือง และสนับสนุนการจัดตั้งเคลื่อนไหวองค์กรประชาชนต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในกรอบของการใช้ประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือผลักดันการต่อสู้ก็ตาม อย่างเช่น ในการเสวนา-วิวาทะ “20 ปี 14 ตุลา ก้าวต่อไปของประชาชน” ซึ่งจัดขึ้นหลังเหตุการณ์พฤษภาคม 2535 ไม่กี่เดือน⁷⁶ นายสุภัทร ฮาสุวรรณกิจ เลขาธิการ สนนท. ปี 2536 สรุปว่า “ประชาธิปไตยเป็นเพียงเครื่องมือของคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่เป็นกลุ่มทุนเท่านั้นเอง มันไม่สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อคนที่เป็นชนชั้นล่างของสังคมไทย”⁷⁷

ความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเหล่านี้ ถูกสรุปขยดอย่างกระชับรัดกุม และครอบคลุมประเด็น ในการประชุมสมัชชาใหญ่ของสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ไทย (สนนท.) ประจำปี 2543 ที่มีการสรุปว่า

ยุทธศาสตร์ สนนท. ‘สร้างประชาธิปไตยของประชาชนที่อิสระจากรัฐและทุน’ ครอบประชาธิปไตยภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจที่เป็นระบบทุนนิยม รัฐจึงตกเป็นเครื่องมือในการเอาตัวเบียดเบียนของนายทุนที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์แก่ตนเองและพวกพ้องผ่านการเลือกตั้ง ภายใต้การบริหารประเทศที่รวมศูนย์อำนาจ โดยที่ประชาชนมิได้มีสิทธิ เสรีภาพอย่างแท้จริง ซึ่งปัจจุบันการรุกรานของระบบทุนนิยมโลก ผ่านองค์กรระหว่างประเทศต่าง ๆ ที่ต้องการเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ แย่งชิงทรัพยากร และยึดครองประเทศไทย ผ่านเงื่อนไขต่าง ๆ กำลังสร้างปัญหาให้กับประชาชนทวีความรุนแรงมากขึ้น ประชาธิปไตยที่ถูกครอบงำโดยระบบทุนนิยมจึงไม่สามารถสร้างเสรีภาพ เสมอภาค ภราดรภาพ และความเป็นธรรมทางสังคมได้ ดังนั้น ประชาธิปไตยที่แท้จริงต้องเป็นประชาธิปไตยของประชาชนที่เป็นอิสระจากรัฐและทุน”⁷⁸

ยุทธศาสตร์ข้างต้นนี้ และการพูดถึงประชาธิปไตยในแง่มุมว่า “อิสระจากรัฐและทุน” ในหมู่นักพัฒนาเอกชน นำไปสู่ข้อสรุปบางอย่างในช่วงหลังว่า เกษียร เตชะพีระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทความ “ประชาธิปไตยของประชาชนที่เป็นอิสระจากรัฐและทุน” มีอิทธิพลต่อนักศึกษาและนักกิจกรรมในยุคหลัง

⁷⁶ จัดขึ้นในวันที่ 29 ธันวาคม 2535 โดยคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย ดำเนินรายการและเรียงโดยปริญญา เทวานฤมิตรกุล

⁷⁷ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (เรียบเรียง), “20 ปี 14ตุลา ก้าวต่อไปของประชาชน,” จดหมายข่าว ครป., ปีที่ 1 ฉบับที่ 4 (มกราคม, 2536), น. 9

⁷⁸ ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน, “สรุปการสมัชชาสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) ประจำปี 2543,” ดินสอธรรม, ฉบับที่ 1 ปีที่ 1 (สิงหาคม, 2543), น. 2

อย่างมาก⁷⁹ อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ส่วนนี้ไม่ควรถูกพิจารณาจากด้านเดียว คือ ด้านเกษียร ในฐานะผู้เขียนมีอิทธิพลทางความคิดกับนักศึกษาโดยตรงผ่านบทความนี้ที่ถูกใช้เป็นเอกสารในการศึกษา หรือประกอบการสัมมนาหลายครั้ง⁸⁰ และคำสำคัญของบทความกลายมาเป็นยุทธศาสตร์ในการเคลื่อนไหวของนักศึกษาในที่สุดเท่านั้น แต่ควรพิจารณาอีกด้านหนึ่งประกอบกัน คือ บทความนี้สอดคล้องลงรอยกับสถานการณ์ที่เป็นจริงในความเข้าใจของพวกเขา หรือคำอธิบายสามารถยึดกุมสถานการณ์ ความเข้าใจ และทางออกต่อปัญหาที่นักศึกษาและนักกิจกรรมเผชิญด้วย นอกจากนี้ ความเข้าใจนี้ก็มีพลวัตการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียด แยกออกต่างหากจากบทความเดิมกล่าวคือ ในบทความเดิม รัฐหมายถึง รัฐบาล ราชการ ระบบราชการที่มีอำนาจการปกครอง กุมกลไกอำนาจรัฐ ทุน หมายถึง ภาคธุรกิจเอกชนที่มีอำนาจ ทุน กุมปัจจัยเศรษฐกิจ วัฒนธรรมของการวิเคราะห์ คือ กรอบ. แต่การนำมาใช้ในสมัยหลังนี้มีความซับซ้อน น้อยลง และมีความสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวมากขึ้น กล่าวคือ รัฐไม่ได้หมายถึงรัฐบาลที่ควบคุมกลไกรัฐ แต่หมายถึงรัฐบาลมากกว่า ซึ่งนายทุน นักการเมืองเข้ามาใช้อำนาจในการปกครองผ่านการเลือกตั้ง ควบคุมกลไกรัฐ เป็นรัฐบาลบริหารประเทศ ดังนั้น รัฐและนายทุน ในระบบทุนนิยมนี้ ค่อนข้างสัมพันธ์เป็นเนื้อเดียวกัน ภายใต้การครอบงำของทุนนิยม รัฐและประชาธิปไตย (การเลือกตั้ง) ตกเป็นเครื่องมือของนายทุน เหมือนหวนกลับไปสู่ลัทธิมาร์กซ์แบบคลาสสิกและฝ่ายซ้าย พคท. ที่เกษียรเคยวิจารณ์ก่อนหน้านี้ ในบริบทของการอ่านตีความใหม่ที่รัฐราชการไม่ได้เป็นปัญหาหลักในการวิเคราะห์อีกต่อไป และความคิดเรื่องการต่อสู้ในระบบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาและประชาชนสามารถใช้ประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือของตนเองได้ซึ่งเป็นข้อเสนอหลักเดิมอีกอย่างหนึ่งของเกษียรจะหายไปและกลายเป็นเสนอให้ต่อต้านประชาธิปไตยรัฐสภาแทน

ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตย รัฐ ทุน และ นักการเมือง จากเดิมที่ประชาธิปไตย รัฐสภาและนักการเมืองไม่เพียงไม่ได้ถูกมองอย่างเลวร้าย แต่ประชาชนสามารถเข้าไปใช้ประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของตนได้ รวมทั้งการเข้าไปต่อสู้ในระบบรัฐสภา อีกทั้งประชาชนกับนักการเมืองก็เคยเป็นพันธมิตรกันในการต่อสู้กับทหาร ภายหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 การมองประชาธิปไตยและนักการเมืองในมิติแบบนี้ได้เริ่มหายไปและถูกแทนที่ด้วยความเข้าใจใหม่ว่า

⁷⁹ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ได้อธิบายในเวทีการสัมมนาหลายครั้งในช่วงหลังรัฐประหาร เกี่ยวกับบทบาทและอิทธิพลทางความคิดของเกษียร เตชะพีระ โดยเฉพาะบทความของเขาว่า มีอิทธิพลต่อนักศึกษาและนักเคลื่อนไหวในช่วงหลังอย่างมาก รวมทั้งต่อ “การเมืองภาคประชาชน” ทั้งในแง่ของวาทกรรมและปฏิบัติการทางการเมือง

⁸⁰ เกษียร เล่าให้ฟังในภายหลังว่า บทความชิ้นนี้ของเขาไม่ค่อยมีใครสนใจ นอกจากนักศึกษา นอกจากนั้นในสมัยผู้เขียน ทำงานใน สนท. ช่วงต้นพุทธทศวรรษ 2540 บทความนี้ ถูกใช้เป็นเอกสารประกอบการสัมมนาหรือประชุมสมัชชาหลายครั้ง แต่เนื่องจากไม่มีการเก็บรวบรวมเอกสารเหล่านี้ไว้สำหรับสืบค้นอย่างเป็นระบบ ทำให้ขณะที่เขียนนี้ไม่มีเอกสารอ้างอิง แต่หากพิจารณาจากข้อสรุปยุทธศาสตร์ในการประชุมสมัชชาที่กำลังจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า ก็จะได้เห็นความสำคัญและช่วยยืนยันในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี

ประชาธิปไตยเป็น “เครื่องมือ” ของชนชั้นอื่น คือ นายทุน นักการเมือง เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์เพียงด้านเดียว หรือเป็นเพียง “มายา” ในการหลอกลวงประชาชน ทรรศนะนี้ปรากฏให้เห็นทั่วไปในการอภิปรายแถลงการณ์ หรือข้อเขียนของกลุ่มนักกิจกรรมการเมือง ในทำนองว่า “รูปแบบประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือของชนชั้นนายทุน สร้างความชอบธรรมให้นายทุนเข้าสู่อำนาจ” “ภายใต้ระบบทุนนิยมหรือการครอบงำของทุนนิยมนี้ รัฐและประชาธิปไตย (การเลือกตั้ง) เป็นเครื่องมือของนายทุน” เป็นต้น

4. การเมืองภาคประชาชนในยุครัฐบาลทักษิณและการเข้าร่วมพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย

คำถามสำคัญและเป็นจุดสำคัญที่ถูกเข้าใจว่าเป็นการหักเหของการเมืองภาคประชาชน คือ การเข้าร่วมสนธิกำลังกับ “เครือข่ายสนธิ” ในนาม “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” เพื่อโค่นล้ม “ระบอบทักษิณ” ที่ประสบความสำเร็จในการเคลื่อนไหวในมิติต่างๆ อย่างมาก⁸¹ เป็นปัจจัยสำคัญนำมาสู่การล้มรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร สมัคร สุนทรเวช และสมชาย วงศ์สวัสดิ์ และอื่นๆ การเข้าร่วมของนักกิจกรรมทางการเมืองใน ครป. และเครือข่าย (ต่อไปจะเรียกว่า “เครือข่าย ครป.”) กับกลุ่มของ สนธิ ลิ้มทองกุล เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหว⁸² ความคิดและปฏิบัติการในการเข้าร่วมของพวกเขาในช่วงเริ่มต้นนั้นเป็นหัวใจสำคัญของการเข้าใจการเมืองภาคประชาชน ขณะที่ส่วนอื่น ๆ ในช่วงหลังเป็นผลสืบเนื่องจากการตัดสินใจในช่วงแรก คือ การพัฒนาเหตุผลหรือการให้ความชอบธรรมแก่การเข้าร่วมของตนเองและถูกกำหนดจากสถานการณ์มากกว่า ดังนั้นในที่นี้จึงขอพิจารณาเฉพาะในส่วนนี้เป็นสำคัญ

การเมืองภาคประชาชนในยุคระบอบทักษิณ

การก้าวขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของทักษิณ ชินวัตร และพรรคไทยรักไทย ได้รับการต้อนรับสนับสนุนจากประชาชนทั่วไปอย่างกว้างขวาง รวมทั้งปัญญาชนสาธารณะ และองค์กรเอกชน เนื่องจากการเสนอตัวเป็นทางเลือกใหม่และท่าทีที่ดีในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของขบวนการ

⁸¹ ดูรายละเอียดใน อุเชนทร์ เชียงเสน “การสร้างกรอบความคิดในการเคลื่อนไหวต่อสู้ (framing process): กรณีเคลื่อนไหวของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.),” ใน *รัฐศาสตร์กับการพัฒนาประชาธิปไตยไทย : การประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 9 (พ.ศ. 2551)*. คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ศูนย์ติดตามประชาธิปไตยไทย และคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2-3 ธันวาคม 2551, น. 549-578

⁸² มีข้อถกเถียงว่า การเข้าร่วมของ “เครือข่าย ครป.” นั้น มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จล้มเหลวของพันธมิตรฯ มากน้อยแค่ไหน โดยโต้แย้งว่า คนที่เข้าร่วมส่วนใหญ่นั้นมาจากแฟนคลับรายการเมืองไทยรายสัปดาห์ เป็นกำลังหลัก และกลุ่มญาติธรรมจากเครือข่ายของพลตรีจำลอง ศรีเมือง ที่เข้ามาร่วมในภายหลัง ไม่ใช่กลุ่มเครือข่าย ครป. หรือภาคประชาชน เรื่องที่มาของคนเข้าร่วมนี้ค่อนข้างจะเห็นตรงกัน แต่ความสำคัญต่อการเคลื่อนไหวนั้น ไม่ใช่ได้เกี่ยวข้องกับผู้ชุมนุมเพียงด้านเดียว แต่หมายถึง บทบาทในการเข้าไปจัดการบริหารชุมนุม และโดยเฉพาะความชอบธรรม ในการเคลื่อนไหวด้วย ซึ่งอันนี้เป็นเหตุผลสำคัญที่เครือข่ายสนธิเชื่อเชิญหรือต้อนรับพวก “ภาคประชาชน” ให้เข้าร่วม

เคลื่อนไหวของคนยากจน รวมทั้งความเชื่อมั่นที่มีต่อ “คนเดือนตุลา” ที่อยู่รอบตัวนายกรัฐมนตรี ทว่าท่าทีเหล่านี้เป็นจริงในช่วงแรกเท่านั้น เมื่อรัฐบาลผ่านพ้นวิกฤตคดีซุกหุ้น มีเสถียรภาพมั่นคง แข็งแรงขึ้น กลับเปลี่ยนท่าทีเป็นแข็งกร้าว และเผชิญหน้ากับกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งใช้ความรุนแรงกับการเมืองนอกสภา ทั้งนี้จากการสำรวจข้อมูลและพัฒนาการความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลและนักกิจกรรมทางการเมืองหรือการเมืองภาคประชาชนนั้น ทำให้การเคลื่อนไหวนอกสภาอยู่ในภาวะตึงตัน ไม่สามารถที่จะทำอะไรได้ กล่าวได้ว่าความไม่พอใจของนักกิจกรรมทางการเมืองนอกสภาต่อรัฐบาลจนขัดแย้งแตกหักกัน ด้านหลักมาจากการแก้ไขปัญหาวบวนการเคลื่อนไหวของคนยากจน⁸³ การใช้ความรุนแรง และการละเมิดสิทธิมนุษยชน ไม่ได้เกิดจากการที่รัฐบาลแย่งชิงมวลชนขององค์กรเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านนโยบายประชานิยมที่มักอธิบายกันในภายหลัง ทั้งนี้การเข้าใจความคิดของพวกนักกิจกรรมทางการเมืองกลุ่มนี้ สามารถที่จะดูได้จากการพยายามสรุปบทเรียน และเสนอทางเลือกใหม่ในการเคลื่อนไหวระยะสั้นและระยะยาว ที่เกิดขึ้นหลังจากนั้น ซึ่งจะทำให้เห็นว่า นักกิจกรรมทางการเมืองกลุ่มนี้ แตกต่างจากนักพัฒนาเอกชน ปัญญาชนโดยทั่วไปอย่างไร และการวิจารณ์พวกเขาโดยไม่แยกแยะและพิจารณาอย่างละเอียด สร้างความผิดพลาดให้กับการวิเคราะห์ได้อย่างไร

การสรุปบทเรียนขอถกเถียงที่สำคัญถูกประมวลสรุปและนำมาเผยแพร่ผ่านบททดลองเสนอเรื่อง “ถึงเวลาตัดแปลงการเมืองภาคประชาชน” ของไทยโซลิดาริตี ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2547 โดยนิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์ จากกลุ่มเพื่อนประชาชน⁸⁴ บทความดังกล่าวนี้เน้นการวิจารณ์ความคิดและ

⁸³ พิภพ ธงไชย กล่าวในการปิดประชุมสภาประชาชนครั้งแรก ซึ่งเป็นช่วงที่มีความแตกแยกกันแล้วว่า “ไม่น่าเชื่อว่าเราต้องมาเปิดสภาประชาชนในรัฐบาลที่เราให้การสนับสนุน ให้ความเชื่อมั่นตั้งแต่แรก ประชาชนเหนื่อยยากกับการต่อสู้กับรัฐบาลมาหลายยุคหลายสมัย เริ่มรัฐบาลทักษิณด้วยความหวังว่าปัญหาคนจนจะคลี่คลายลง” พิภพ ธงไชย, “กล่าวสรุปโดยพิภพ ธงไชย,” *ประชาทรรศน์*, ปีที่ 10 ฉบับที่ 96 (พฤษภาคม, 2545), น. 9 ขณะที่กรณีสัญลักษณ์ อาทิกรณีสัญลักษณ์ ศิวรักษ์ ซึ่งมีส่วนเคลื่อนไหว “อ้อมทักษิณ” ร่วมกับคนอื่น ๆ ขณะที่นายกรัฐมนตรี ทักษิณ ชินวัตร เผชิญปัญหา “ซุกหุ้น” ได้ออกมาเปิดเผยในภายหลังผ่านรายการตอบจดหมายประเทศไทยทางสถานีโทรทัศน์ ThaiPBS วันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2556 ในหัวข้อ “สถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ” ว่า ตัวเองสุดเอือมระอากับนายชวน หลีกภัย และเห็นว่าทักษิณเป็นคนใหม่ พร้อมกับคนรอบข้างที่ออกจากป่า จึงมีความหวัง โดยตนเองอ้อมทักษิณในช่วง 1 ปีแรก เพราะอยู่ฝ่ายเดียวกับสมัชชาคนจน และมาแตกหักท้ายที่สุดเพราะประเด็นการแก้ไขปัญหาคอนยากจน คือ สมัชชาคนจน นั่นเอง ดู <http://www.youtube.com/watch?v=4L3nJ2qZ7ks>

⁸⁴ ผู้เขียนได้บันทึกไว้ท้ายบทความว่า ในการเขียนบททดลองเสนอนี้ หลายคนได้ทักท้วงถกเถียงถึงความเหมาะสมในการพูดต่อสาธารณะ เพราะอาจทำให้รัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หน่วยงานความมั่นคง นำไปใช้ประโยชน์ได้ง่าย แต่เขาเห็นว่า สิ่งที่น่าเสนอ บางส่วนเป็นทรรศนะที่ปรากฏในแวดวงวิชาการต่าง ๆ อยู่แล้ว และเขาก็ได้พยายามป้องกันการพาดพิงและกล่าวโทษ รวมทั้งคำนึงถึงข้อทักท้วงของเพื่อนมิตรที่ได้กล่าวมาอยู่เสมอแล้ว

ข้อจำกัดของขบวนการองค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการประชาชน หลังฝ่ายซ้าย พคท. โดยมีประเด็นสำคัญต่อไปนี้

1. *ทรรคนะว่าด้วยขบวนการการเมืองภาคประชาชนและขบวนการทางสังคม* เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน มีปริมณฑลการต่อสู้ที่กว้างขวาง มีความชัดเจนสูงในเนื้อหาบางส่วน เฉพาะประเด็นเฉพาะองค์กร ฯลฯ แต่ยังไม่สามารถถล่มทับเรียนและประสบการณ์ให้เป็นนโยบายร่วมที่เป็นข้อเสนอต่อสังคมไทย รวมไปถึงจินตภาพในการสร้างสรรค์สังคมใหม่ เนื่องจากมีความหลากหลายสูงมาก และปฏิเสธการจัดรูปเป็นขบวนการทางสังคมและการต่อสู้ทางการเมือง บางส่วนของวิถีคิดและการทำงานแบบนี้ นำมาสู่การทำงานสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน โดยละเลยบริบทต่าง ๆ และสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจสังคมการเมือง และบางครั้งก็อ้างว่าเดินแนวทางมวลชน ศึกษาจากมวลชน และมวลชนเป็นผู้ตัดสินใจ ไม่ใช่เรื่องผิด แต่มีข้อสังเกตว่า “ระบบทุนนิยมได้สร้างภาวะที่ทำให้มวลชนตกอยู่ในวงล้อมและสภาพแวดล้อมทุนนิยมบริโศกที่ทุกสิ่งทุกอย่างซื้อขายได้ แม้กระทั่งชีวิต จิตวิญญาณ และศักดิ์ศรี” ดังนั้นหากเราไม่มีข้อมูล ฐานวิเคราะห์ หรือชุดความคิดในการทำงานกับมวลชนแล้วจะหลุดจากปัญหานี้ได้อย่างไร

2. *ทรรคนะว่าด้วยการเมืองและอำนาจรัฐ* เสนอว่าต้องมองความยากจนอย่างเป็นองค์รวมและไม่ใช่ในเชิงปัจเจก แต่มาจากปัญหาโครงสร้างทางการเมืองที่ผูกขาดรวมศูนย์อยู่กับชนชั้นนายทุน เกิดขึ้นจากการขูดรีดทางเศรษฐกิจและการกดขี่ทางการเมือง ดังนั้น ยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาต้องทำลายหรือถอนโครงสร้างอำนาจที่ไม่เป็นธรรมหรือรัฐที่ไม่เป็นธรรม ประชาชนต้องลุกขึ้นสู้ การลุกขึ้นสู้เป็นสิ่งที่เป็นธรรม ต้องเคลื่อนไหวเพื่อล้มล้างต้นตอของความทุกข์ยากและความขัดแย้ง สำหรับวิธีการนั้นพวกเขาตั้งคำถามกับวิธีการแบบประชาสังคมในรูปแบบต่าง ๆ วิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนท้องถิ่น⁸⁵ วิธีการแบบสังคมสงเคราะห์ เยียวยาและบรรเทาปัญหา วิธีการสร้างเครือข่ายเวทีประชาชนที่รวมกันเฉพาะกิจโดยมีเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาพื้นฐาน และใช้การชุมนุม กัดดัน เจรจาต่อรอง ลีอบบีเพื่อสร้างกลไกการแก้ไขปัญหา ร่วมกับภาครัฐ⁸⁶ และวิจารณ์ต่อไปว่า แม้จะมีความแตกต่างกันอย่างไร แต่องค์กรเอกชนส่วนใหญ่ มีทรรคนะสำคัญร่วมกัน คือ ปฏิเสธการเมืองในระบบและการเข้าสู่อำนาจรัฐ ปฏิเสธแนวคิดเรื่องการจัดพรรคการเมืองของประชาชน และชี้ว่า

⁸⁵ เนื่องจากประเด็นนี้เป็นแนวทางหลักในการทำงานขององค์กรเอกชนด้านพัฒนาชนบทซึ่งอยู่บนฐานความคิดวัฒนธรรมชุมชน บทความนี้จึงวิจารณ์อย่างประนีประนอมว่า รัฐไทยและพรรคการเมืองไทยทุกพรรคก็คือรัฐและพรรคในระบบทุนนิยมที่ช่วยสร้างสรรค์และจรรโลงระบบทุนนิยมให้มั่นคงถาวรต่อไป หากจะออกไปจาก “ลุ่ม” หรือโลกาภิวัตน์นั้น ลำพังการสร้างเสริมเข้มแข็งเฉพาะชุมชนหรือการสร้างหมู่บ้านตัวอย่างอาจยังไม่เพียงพอ

⁸⁶ วิธีการข้อหลังนี้เป็นตัวแบบของสมัชชาคนจน แต่พวกเขาวิจารณ์ว่า ทำยที่สุดกลไกพวกนี้ก็กลายเป็นแค่ทางลงในการชุมนุมของทั้งฝ่ายรัฐบาลและผู้ชุมนุม โดยกลไกคณะกรรมการฯ ที่ตั้งขึ้นจะไม่แก้ไขปัญหาและเตะถ่วงไปเรื่อย ๆ

ข้อเรียกร้องขององค์กรประชาชน ล้วนต้องการอำนาจรัฐในการแก้ไขปัญหาทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแก้ไขปัญหาในระดับนโยบาย ทั้งนี้ การที่ต้องหวังพึ่งอำนาจรัฐที่เป็นชนชั้นนายทุน ก็ไม่มีความเป็นไปได้โดยตัวมันเองอยู่แล้ว และยังทำให้ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีการเคลื่อนไหวขององค์กรภาคประชาชนสับสนและขาดความเป็นอิสระ เนื่องจาก มีความกังวลว่า รัฐบาลจะไม่ยอมแก้ไขปัญหาให้ หากมีการเคลื่อนไหวและการนัดหยุดงานที่ก้าวร้าว หรือต้องยินยอมให้นักการเมืองและรัฐบาลได้คะแนนเสียงจากการแก้ไขปัญหาของตนเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนการแก้ไขปัญหา

ในส่วนของการวิจารณ์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม มีประเด็นสำคัญดังนี้

1. องค์กรชาวนาและกรรมกรยังจำกัดอยู่ที่ผลประโยชน์เฉพาะหน้าดังเดิม ต่างจากยุทธศาสตร์ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ที่มีเป้าหมายชัดเจน คือ การยึดอำนาจรัฐ โดยเน้นว่า

ยุทธศาสตร์ขององค์กรประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชนในปัจจุบันไม่ถึงการยึดอำนาจรัฐ เป็นการเสนอทฤษฎีการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ที่ไม่มีมิติทางชนชั้นหรือมีเบาบางหรือกระทั่งปฏิเสธมิติทางชนชั้น นอกจากนี้ การเคลื่อนไหวขององค์กรประชาชน การเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งการเคลื่อนไหวขององค์กรผู้ใช้แรงงาน มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องที่สะท้อนลักษณะกลุ่มผลประโยชน์ ไม่ใช่กลุ่มอุดมการณ์ทางการเมือง

นอกจากนี้ องค์กรประชาชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มประชาชนที่ไม่ได้รวมตัวกันจากทฤษฎี แต่มาจากปัญหาปากท้อง โดยอธิบายกันว่า การเรียกร้องผลประโยชน์เหล่านี้ เป็นข้อเรียกร้องเชิงยุทธศาสตร์ให้ทบพทการพัฒนาที่เป็นเครื่องมือของทุนนิยม ไทยโซลิดาริตีก็วิจารณ์ว่า

การเรียกร้องผลประโยชน์เฉพาะหน้า ไม่ใช่สิ่งที่ไม่ถูกต้อง หากสิ่งเหล่านี้พิจารณาว่าเพียงพอต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมหรือการสร้างสรรค์สังคมใหม่หรือไม่ เนื่องจากเป็นการมองสังคมแบบย่อส่วน ขาดการให้นำหนักในการมองภาพรวม ใช้เวลาเนิ่นนานเกินไปในการพูดถึงปัญหาปากท้อง ปัญหาพื้นฐาน และขาดการอธิบายเชื่อมโยงให้ก้าวข้ามปัญหานั้น จึงเป็นวังวนและกับดักในพัฒนาการของขบวนการประชาชนในที่สุด

แม้ว่าปัญหาพื้นฐานขององค์กรประชาชนจะได้รับการแก้ไขไปบ้าง แต่ปัญหาอำนาจการเมืองที่ผูกขาดรวมศูนย์อยู่กับชนชั้นปกครองยังคงอยู่ การต่อสู้เพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้ายังเป็นการต่อสู้ในกรอบระบบทุนนิยม เสมือนเป็นการต่อสู้เพื่อให้หลังคา หน้าต่าง แสงสว่าง ในโรงงานดีขึ้น แต่ไม่ได้มุ่งเปลี่ยนแปลงเจ้าของโรงงาน

2. *กรรมกร ชาวนา และปัญญาชน ชาดองค์กรร่วม และการหล่อหลอมทางยุทธศาสตร์*
 ขบวนการประชาชนต่างคนต่างอยู่ต่างคนต่างทำ ขาดการศึกษาประสบการณ์ของขบวนการในระดับสากล ขาดการศึกษาบทเรียนการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชนไทยในอดีต ต่างมีความคิดเป็นของตนเอง และเป็นเอกเทศ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล องค์กร เครือข่าย ขาดการหล่อหลอมการมองยุทธศาสตร์ในระยะยาวผ่านพลังทางชนชั้น ยังไม่มีการจัดตั้งองค์กรร่วมของชนชั้น ไม่มีการกำหนดภารกิจร่วมของขบวนการ ปลดปล่อยให้เป็นไปเองโดยธรรมชาติ ดังนั้น จึงไม่ต้องพูดถึงเอกภาพของขบวนการ เพราะขบวนการยังไม่ได้ก่อตั้งขึ้นเลย ทั้งนี้ การขาดการศึกษาค้นคว้าทางทฤษฎี หรืออย่างน้อยก็ขาดการถกเถียงในกรอบคิดร่วม ทรรศนะร่วม อาทิ ทรรศนะต่อรัฐ ทรรศนะต่อการต่อสู้ทางชนชั้น การแยกมิตรศัตรู อุดมคติกับการปฏิบัติ การปฏิวัติกับการปฏิรูป ยุทธศาสตร์กับยุทธวิธี การทำงานมวลชน ฯลฯ จึงทำให้ขบวนการการเมืองภาคประชาชนขาดข้อคิดเห็นร่วมที่ผ่านการแลกเปลี่ยนและแปรสู่การปฏิบัติ

ขณะที่ภาววิสัยที่เป็นจริงตอนนั้น รัฐบาลพรรคไทยรักไทย ภายใต้การนำของทักษิณ ชินวัตร ถือได้ว่าเป็นรัฐบาลของชนชั้นนายทุน มีการรวมศูนย์อำนาจและจัดการอย่างเบ็ดเสร็จ เรียกได้ว่าเป็น “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แห่งยุคทุนนิยม”⁸⁷ ที่นำพาประเทศไทยไปสู่ทุนนิยมสุดโต่ง วิธีการก็คือ ชวนให้ชาวนาฝันที่จะรวย นโยบายสำคัญก็คือ การแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ผนวกกับนโยบายเขตการค้าเสรีก็จะยิ่งเร่งวงจรมลละลายของชาวนาให้เร็วยิ่งขึ้น จะทำให้ชนชั้นกรรมาชีพขยายตัว ชนชั้นชาวนาสลายตัว พวกอภิสิทธิ์ชนมีฐานะดีขึ้นหลายเท่า ความเหลื่อมล้ำเพิ่มขึ้น การเอาัดเอาเปรียบ การทำลายสิ่งแวดล้อมจะเกิดขึ้นอย่างโกลาหล

เมื่อสำรวจสภาพอัตวิสัยขององค์กรเอกชนและองค์กรประชาชน สภาพภาววิสัยของรัฐบาลไทยรักไทยและระบบทุนนิยมโลกแล้ว นำไปสู่ข้อสรุปในเชิงขมขู่ว่า

หากพิจารณาการต่อสู้ในเชิงประเด็นสำหรับรัฐบาลทุนนิยมทักษิณ ไทยโซลิดาริตีที่มีความเชื่อว่าได้มาถึงจุดสูงสุดในตัวมันแล้ว ปัจจุบันได้ก้าวเข้าสู่การต่อสู้ทางการเมือง ซึ่งหากเอ็นจีโอยังไม่มีการปรับปรุงยุทธศาสตร์ก็จะถูกมวลชนบีบให้ทำหรือมวลชนย้ายกลุ่มไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เพื่อแก้ไขปัญหานี้ ไทยโซลิดาริตี เสนอว่า *ด้านการจัดตั้ง* ต้องไม่ปล่อยให้ไปเองตามธรรมชาติ ในระยะต้นกรรมกร ชาวนา และปัญญาชน ควรรวมตัวกันจัดตั้งองค์กรร่วม 3 ประสาน เพื่อหล่อหลอมเป็นขบวนการ สร้างขบวนการการเมืองภาคประชาชน ในระยะผ่านอาจไม่เน้นการต่อสู้ทางการเมืองในระบบ แต่สร้างพรรคการต่อสู้ที่เน้นจากล่างสู่บน ศึกษาค้นคว้าการสร้างพรรคการเมืองของประชาชนโดยเชื่อมโยงกับขบวนการการเมืองภาคประชาชน อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนพวกเขาจะรู้ว่า ประเด็นเรื่องพรรคการเมืองนั้น ยังมีการโต้แย้งกันพอสมควร ดังนั้น แม้พวกเขาจะคิดชัดเจนในเรื่องนี้และพยายามจัดตั้งพรรค

⁸⁷ ผู้เขียนอ้างจากคำอภิปรายของ เกษียร เตชะพีระ ในวาระครบรอบ 29 ปี สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย ที่จังหวัดเชียงใหม่

การเมืองอยู่แล้ว แต่ก็เสนออย่างระมัดระวังว่า ในห้วงระยะผ่านนี้ ไทยโซลิดาริตี วางจุดเน้นไว้ที่การก่อรูป ขบวนการการเมืองภาคประชาชนอย่างเป็นรูปการณ์มากกว่าพรรคการเมืองของประชาชน⁸⁸

การสรุปบทเรียนเหล่านี้มาจากจุดยืนและเป้าหมายของนักกิจกรรมทางการเมืองเองที่ต้องการ เปลี่ยนแปลงสังคมขนาดใหญ่ ไม่ได้วิจารณ์การทำงานของตัวเองจริง ๆ แต่เน้นวิจารณ์การทำงานและ แนวคิดขององค์กรเอกชนอื่น ๆ ที่เดินแนวทางต่างจากตนเอง รวมทั้งวิจารณ์องค์กรประชาชน ทั้งที่ตนเองมีส่วนร่วมในการจัดตั้งเคลื่อนไหวและเกาะติดน้อยมาก จนถูกหาว่า “ทำงานอย่างฉาบฉวย” โดยไม่ได้ คำนึงว่าร่วมกับมวลชนอย่างจริงจัง เอาแต่ “เพียงโฆษณาป่าวร้องถึงสังคมใหม่”⁸⁹ ส่วนข้อวิจารณ์ขบวนการ เคลื่อนไหวทั้งหมดของพวกเขา ก็สะท้อนสภาพความจริงที่เป็นไปตามลักษณะการก่อเกิดของขบวนการ เคลื่อนไหวของไทย ที่กระจัดกระจาย เป็นส่วนย่อย ๆ และอีกด้านหนึ่งก็เป็นข้อจำกัดของการเมืองแบบ ขบวนการทางสังคมเองในการผลักดันนโยบาย โดยไม่มีอำนาจที่เป็นทางการ ไม่ว่าจะบริหารหรือนิติ บัญญัติที่จะแก้ไขปัญหา

การสรุปบทเรียนของนักกิจกรรมทางการเมืองด้วยการวิจารณ์คนอื่น นำไปสู่ข้อสรุปว่า การเมืองของขบวนการเคลื่อนไหวแบบเดิมถึงจุดที่สุดแล้วในสมัยรัฐบาลที่อำนาจการเมืองและอำนาจเงิน ผนวกกัน บทสรุปนี้ สอดคล้องกับนักวิชาการ ที่วิเคราะห์จากปัจจัยภายนอกด้านโครงสร้างโอกาสทาง การเมืองว่า หมดยุคของการเมืองบนท้องถนนแบบเดิม และนำไปสู่ทางออกที่ตรงกัน คือ ต้องทำงาน การเมืองในระบบรัฐสภาและสร้างพรรคการเมือง อย่างไรก็ตามข้อสรุปของทั้ง 2 ส่วนนี้จะเลยข้อเท็จจริง ที่ว่า แม้รัฐบาลจะเข้มแข็งเพียงไรก็ยังมีขบวนการเคลื่อนไหวรายประเด็นหรืออริสฐานของปัญหาที่ประสบ ความสำเร็จเช่นกัน ได้แก่ ขบวนการต่อต้านโรงไฟฟ้าถ่านหินบ่อนอก-บ้านกรูด และโครงการโรงบำบัดน้ำ เสียคลองด่าน ทั้ง 3 กรณีนี้ ขบวนการเคลื่อนไหวมีปัญญาชนของตนเอง และเฉพาะ 2 กรณีแรก สามารถ ล้มโครงการที่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับมหาศาลได้ เพราะอาศัยฐานการจัดตั้งมวลชนที่เข้มแข็งด้านปริมาณ และรูปแบบการเคลื่อนไหวที่แข็งแกร่ง นัยยะของคือ การเคลื่อนไหวขององค์กรประชาชนสามารถประสบ ความสำเร็จได้เช่นกัน หากมีฐานมวลชนเข้มแข็งเพียงพอ ทว่าในการสรุปบทเรียน นักกิจกรรมทางการเมือง ไม่เคยวิจารณ์ตนเองในเรื่องนี้เลย

การประเมินสถานการณ์เช่นนี้ นำไปสู่การปรับปรุงรูปแบบการเคลื่อนไหวใหม่ในรูปสภา ประชาชน ซึ่งตั้งเป้าหมายทั้งรณรงค์ทางการเมืองเชิงนโยบายพร้อมกับจัดตั้งสร้างขบวนการ และโครงการ

⁸⁸ ไทยโซลิดาริตี, “ถึงเวลาตัดแปลงการเมืองภาคประชาชน” ใน www.thaisolidarity.org จากการตรวจสอบ เปรียบเทียบกับเอกสารอื่น พบว่า เนื้อหาการวิเคราะห์เหมือนกันกับ “คำแนะนำพรรคการเมืองทางเลือก” ซึ่งเขียนโดยสุ วิทย์ วัตหนู ในหนังสือ *สุวิทย์ วัตหนู นักรบประชาชน เคียงข้างคนจน*

⁸⁹ วนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์, “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชนปวกเปียก,” *ฟ้าเดียวกัน*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มกราคม- มีนาคม, 2547), น. 14-15.

จัดการศึกษาภาคประชาชน ในฐานะงานจัดตั้ง เพื่อยกระดับการรับรู้ของนักพัฒนาและแกนนำองค์กร ประชาชนที่มีอยู่แล้ว โดยเฉพาะการต่อต้านทุนนิยมโลกาภิวัตน์ อันเป็นเป้าหมายและอุดมการณ์ของนักกิจกรรมทางการเมืองเอง กล่าวอย่างถึงที่สุด แม้จะอยู่ในรูปแบบหรือภายใต้ชื่อใหม่ แต่กิจกรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่พวกเขาพยายามทำมาตลอดทศวรรษ ผ่านกลไกกลุ่มเพื่อนประชาชน เพียงแต่ครั้งนี้ พยายามที่จะขยายฐานกลุ่มก้อนกว้างออกไปจากเดิมที่มีแค่เครือข่ายของสมาชิกคนจนเท่านั้น

ความพยายามที่ใหม่จริง ๆ คือ การตั้งพรรคการเมืองทางเลือก แม้ความคิดเรื่องนี้มีมานานแล้ว เนื่องจากเห็นข้อจำกัดของขบวนการเคลื่อนไหวในตัวเอง ที่ไม่สามารถผลักดันนโยบายได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะไม่มีช่องทางผ่านสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการ หรือทำงานแบบพรรคการเมืองได้ แต่ข้อเสนอนี้ถูกกระตุ้นไว้ด้วยสถานการณ์ของรัฐบาลในขณะนั้น และเริ่มพยายามค้นคว้าอย่างจริงจังมากขึ้น โดยหวังว่าพรรคการเมืองจะเป็นอีกช่องทางหนึ่งหรือพื้นที่หนึ่งให้กับการเมืองภาคประชาชนในการเสนอนโยบาย โดนมมีการจัดการสัมมนาระดมความเห็น เผยแพร่ความคิด เป็นการภายในหลายครั้ง รวมทั้งการเดินทางระดมความเห็นจากเครือข่ายในต่างจังหวัด และนำมาสู่ข้อสรุปเบื้องต้นในการจัดตั้งพรรคการเมืองอย่างที่ปรากฏรายละเอียดใน เอกสารแนะนำพรรคการเมืองทางเลือก ซึ่งเรียบเรียงโดยสุวิทย์ วัฒนุ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการผลักดันเรื่องนี้ และคาดิเนทหัวหน้าพรรคการเมืองทางเลือก⁹⁰ หากดูจากเอกสารแนะนำพรรคการเมืองทางเลือกแล้ว จะเห็นได้ว่า กลุ่มความคิดเหล่านี้ค่อนข้างก้าวหน้ามากในประเด็นข้อเสนอต่าง ๆ

การโค่นทักษิณและพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย

ขบวนการ “โค่นล้ม” ระบอบทักษิณ เริ่มต้นเคลื่อนไหวชุมนุมขับไล่รัฐบาลทักษิณผ่านรายการ “เมืองไทยรายสัปดาห์สัญจร” ของเครือข่ายสนธิ ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2548 ภายใต้คำขวัญ “ถวายเป็นพระราชอำนาจ” ก่อนที่จะรวมพลังกับเครือข่าย ครป. พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ภายใต้การนำของคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) และเครือข่าย โดยเปิดแถลงข่าวอย่างเป็นทางการ ใน

⁹⁰ พิภพ ธงไชย เล่าว่า เขากับสุวิทย์ได้เดินทางไปต่างจังหวัดเพื่อพูดคุยกับกลุ่มต่าง ๆ ว่าพรรคควรจะมีนโยบายอย่างไร และได้สรุปออกมาเป็น “เอกสารแนะนำพรรคการเมืองทางเลือก” พิภพ ธงไชย เห็นว่า สุวิทย์ วัฒนุ ควรจะเป็นหัวหน้าพรรค เพราะมีอุดมการณ์ชัดเจน และในการสร้างพรรคนั้นควรดึงดูคนด้วยอุดมการณ์ ซึ่ง “สุวิทย์แมนที่สุด” ออกจาก กองบรรณาธิการไทยโพสต์, “สุวิทย์ วัฒนุ พลัสสะกายใจ, ใน นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์ (บรรณาธิการ), สุวิทย์ วัฒนุ นักรบประชา เคียงข้างคนจน (กรุงเทพฯ: คณะจัดทำหนังสืออนุสรณ์แห่งชีวิต สุวิทย์ วัฒนุ, 2550), น. 119 สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดตั้งพรรคการเมือง แนวทาง และนโยบายต่าง ๆ ดู วัฒนุ ดู สุวิทย์ วัฒนุ, “เอกสารแนะนำพรรคการเมืองทางเลือก” ใน สุวิทย์ วัฒนุ นักรบประชา เคียงข้างคนจน, น. 269-377 ต่อเขา ถูกนำมาผลิตซ้ำเป็นเอกสารเผยแพร่โดยกลุ่มศึกษาพรรคการเมืองทางเลือก คือ “เอกสารแนะนำกลุ่มศึกษาพรรคการเมืองทางเลือก”

วันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549⁹¹ แล้วเข้าเป็นองค์กรนำในการชุมนุมครั้งแรกในนาม “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” ในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 การตัดสินใจเข้าร่วมกับเครือข่ายสนธิที่ชูประเด็น ถวายคืนพระราชอำนาจของเครือข่าย ครป. หรือ “การเมืองภาคประชาชน” ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการโค่นล้ม “ระบอบทักษิณ” โดยช่วยสร้างความชอบธรรมและการสนับสนุนให้ขบวนการเคลื่อนไหว เนื่องจากก่อนหน้านี้ การเคลื่อนไหวของเครือข่ายสนธิถูกตั้งข้อสงสัยเรื่องเจตนาและวิธีการเคลื่อนไหวอยู่มาก

ในการเคลื่อนไหวช่วงแรกภายใต้การนำของสนธิ ลิ้มทองกุล หรือ “เครือข่ายสนธิ” นั้น แม้องค์กรเอกชนบางส่วนที่มีบทบาทเคลื่อนไหวเรื่องประชาธิปไตยก่อนหน้านี้ จะตระหนักถึงปัญหาของรัฐบาลทักษิณก็ตาม แต่ปฏิเสธที่จะเข้าร่วมเคลื่อนไหว โดยเหตุผลหลักที่มีร่วมกัน คือ ไม่เห็นด้วยกับการชูประเด็น “พระราชอำนาจ” ในการเคลื่อนไหว (ข้อวิจารณ์เรื่องสถาบันกษัตริย์นี้ต่อมากลายเป็นประเด็นหลักที่เครือข่าย ครป. ใช้เจรจาต่อรองเพื่อเข้าร่วมเคลื่อนไหวในภายหลัง⁹²) ดังคำสัมภาษณ์ของพิภพ ธงไชย ที่ปรึกษาคณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ที่วิจารณ์ว่า

ส่งผลเสียกับสังคมประชาธิปไตย เพราะการที่ไปใช้ ‘วาทกรรมเรื่องพระราชอำนาจ’ มันเป็นการถอยหลังเข้าคลอง... จะส่งผลเสียกับกระบวนการเติบโตเรื่องประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม มันจะทำให้เรื่องพวกนี้ชะงักงัน ในความเห็นของผม เป็นการถอยหลังเข้าคลอง แต่ว่าพวกนี้ไม่มีทางเลือก ไม่รู้จะจัดการกับคุณทักษิณยังไง เพราะฉะนั้นเขาก็เลยทำทุกอย่าง เพราะเขาคิดว่าพระสยามเทวาธิราชคงช่วยไม่ได้ ก็เลยต้องพึ่งของจริง⁹³

ทั้งนี้ในการประชุมใหญ่ของ กป.อพช. ในวันที่ 3 มีนาคม 2553 เพื่อตัดสินใจในเรื่องการเข้าร่วมกับเครือข่ายสนธิหรือไม่ก็เช่นเดียวกัน ประเด็นนี้ถูกคำนึงถึงในการตัดสินใจ อย่างบทสรุปในที่ประชุมที่ว่า “เมื่อขบวนการสนธิได้เปลี่ยนธงจากคืนพระราชอำนาจมาเป็นถวายฎีการ้องทุกข์และไล่ทักษิณ เป็นประเด็นที่รับได้ในหลักการ”

ทั้งนี้ ควรเข้าใจให้ถูกต้องว่า เขาเข้าใจจริงแต่ไหนแต่ไรมา คนกลุ่มนี้ไม่ใช่พวกนิยมเจ้า รวมทั้งเคยวิพากษ์วิจารณ์สถาบันกษัตริย์มาก่อน เพียงแต่กระทำโดยส่วนตัวส่วนกลุ่มเท่านั้น นอกจากนั้นก็พบร่องรอยเรื่องนี้ในเอกสารที่เป็นทางการด้วย กล่าวคือ ในการอภิปรายหัวข้อ “อุดมการณ์ทางการเมืองกับขบวนการภาคประชาชน” ในโครงการจัดการศึกษาภาคประชาชน พิภพ ธงไชย กล่าวในทำนองวิจารณ์ว่า

⁹¹ “เปิดตัวแล้ว พันมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” และ “โครงสร้างพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” ประชาไท, 10 กุมภาพันธ์ 2549

⁹² บุญเลิศ วิเศษปรีชา, “เสมือนบทนำ,” ใน นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์ (บรรณาธิการ), *สุวิทย์ วัดหนู นักรบประชาธิปไตยข้างคนจน* (กรุงเทพฯ: คณะจัดทำหนังสืออนุสรณ์แห่งชีวิต สุวิทย์ วัดหนู, 2550), น. 45

⁹³ พิภพ ธงไชย, “การใช้วาทกรรมเรื่องพระราชอำนาจเป็นการถอยหลังเข้าคลอง” *ฟ้าเดียวกัน*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม, 2549), น. 6. อ้างอิงจากบทสัมภาษณ์ใน www.onopen.com

ความคิดและการศึกษาของเราตกอยู่ในซากเดนของระบบศักดินา และเชื่อมโยงกลับไปที่ยุคสมัยเปลี่ยนแปลง การปกครอง 2475 ว่า “การต่ำเจ้า” สมัยนั้นรุนแรงกว่าในประกาศของคณะราษฎรเสียอีก แต่ตอนนี้ การวิพากษ์วิจารณ์ทำไม่ได้ “เพราะบรรยากาศตอนนี้เป็นบรรยากาศนิยมศักดินาสูง นิยมเจ้าสูง”⁹⁴

สถานการณ์ทางการเมืองเปลี่ยนไปและขบวนการไล่ทักษิณกลับมาคึกคักหลังวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2549 เมื่อบริษัทชิน คอร์ปอเรชั่น ซึ่งเป็นบริษัทของครอบครัวนายกรัฐมนตรียักษ์ชินวัตร ได้ขายหุ้นมูลค่ากว่า 73,000 ล้านบาท แก่บริษัทเทมาเส็กโฮลดิ้งส์ของสิงคโปร์ ในตลาดหลักทรัพย์โดยไม่ต้องเสียภาษี จึงเกิดการเคลื่อนไหวต่อต้านเรียกร้องให้นายกรัฐมนตรีย้ายออกจากตำแหน่งแผ่ขยายไปสู่กลุ่มคนต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ช่วงนี้เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญในการตัดสินใจของเครือข่าย ครป. ที่ติดค้างคาใจเรื่องการชูประเด็นถวายคืนพระราชอำนาจให้กับกษัตริย์ของเครือข่ายสนธิ ก่อนการประชุมใหญ่ในวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 ได้มีการประสานงานและพบกันระหว่างแกนนำ 2 เครือข่าย ประกอบด้วยบุคคลเหล่านี้เป็นอย่างน้อย “เครือข่ายสนธิ” : สนธิ ลิ้มทองกุล และคำณูณ สิทธิสมาน “เครือข่าย ครป.” : สุวิทย์ วัฒนุ และพิทยา ว่องกุล ในวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549⁹⁵ แล้วนำมาสู่การประชุมเครือข่าย ครป. เพื่อจัดตั้ง “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” ในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 และเปิดตัวอย่างเป็นทางการในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 ก่อนจะจัดชุมนุมร่วมกันครั้งแรกภายใต้การนำของ “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” ในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

ตามคำบอกเล่าของสมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ ผู้ตัดสินใจเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับเครือข่ายสนธิตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2548 ในนาม “องค์กรครู” ตอนปลายเดือนตุลาคม พ.ศ. 2549 สุวิทย์ วัฒนุ ไชยวัฒน์ สิ้นสุวงศ์ และตัวเขาเองได้ร่วมกันปรึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา เพื่อหาทางออกให้กับสถานการณ์ทางสังคมและการเคลื่อนไหวในขณะนั้น และมีบทสรุปร่วมกันว่า

ปรากฏการณ์สนธิเอาไม่อยู่ โคนล้มไม่ได้ เพราะระบบทักษิณได้หยั่งรากลึกในสังคม การครองเป็นเจ้ารัฐสภา องค์กรอิสระ การเงิน และสื่อของพวกเขา ทำให้เราต้องจัดตั้งองค์กรเคลื่อนไหวใหม่ต่อสู้ในนามพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พปป.) ที่องค์กรชื่อนี้เคยจัดตั้งในปี 2547 ชุมนุมด้านรัฐบาลที่ท้องสนามหลวง [ก่อนครบวาระและจัดการเลือกตั้งใหม่] แต่ไม่สำเร็จ

⁹⁴ พิภพ ธงไชย, “อุดมการณ์ทางการเมืองกับขบวนการประชาชน,” ฝ่ายข้อมูล โครงการจัดการศึกษาภาคประชาชน, *คู่มือการจัดการศึกษาภาคประชาชน เล่มที่ 2* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดการศึกษาภาคประชาชน, 2547), น. 7

⁹⁵ สุริยะใส กตะศิลา, *ยะโสเล่าชีวิตริมสนามรบ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กรีน-ปัญญาญาณ, 2551), น. 116 และ กิ่งกร นรินทรกุล (รวบรวม) "ลำดับเหตุการณ์ และท่าทีของส่วนต่าง ๆ (เครือข่ายองค์กรประชาชน) ต่อการเคลื่อนไหวขับไล่ระบบทักษิณ ปฏิรูปการเมืองรอบสอง" (เอกสารอัดสำเนา, 2549), น. 2-3

ไชยวัฒน์ สิ้นสูงศ์ ไร่ไปประสานกับ พลตรีจำลอง ศรีเมือง และญาติธรรม สุวิทย์ วัดหนู ไร่งานไปประสานเอ็นจีโอและคนจนเมือง ส่วนผมไปประสานกับกลุ่มครูและเกษตรกรอีสาน⁹⁶

จากคำบอกเล่านี้ การตัดสินใจตั้งองค์กรใหม่ขึ้นมาขับไล่รัฐบาลและประสานงานกับองค์กรต่างๆ นั้น ไม่ชัดเจนว่า จะเข้าร่วมหรือจัดความสัมพันธ์อย่างไรกับเครือข่ายสนธิที่นำการเคลื่อนไหวอยู่ในตอนนั้น ขณะเดียวกัน จากคำบอกเล่าของคนใกล้ชิดที่ทำงานกับสุวิทย์ วัดหนูในช่วงการชุมนุมของพันธมิตรฯ ก่อนที่เขาจะเสียชีวิต ผ่านการเรียบเรียงโดยบุญเลิศ วิเศษปรีชา อดีตผู้ปฏิบัติงานมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย อาจารย์คณะมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ได้พิมพ์ในหนังสืองานศพ *สุวิทย์ วัดหนู นักรบประชา เคียงข้างคนจน* นั้น บุญเลิศอธิบายไว้ว่า สุวิทย์มีปัญหาเกี่ยวกับเครือข่ายสนธิเรื่องประเด็นพระราชอำนาจด้วยเหตุผลเดียวกันกับพิภพ ธงไชย และดังนั้น จึงไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกรเคลื่อนไหวของสนธิที่สวนลุมพินีเลย ส่วนการเป็นตัวแทน ครป. ในการเจรจากับเครือข่ายสนธิ นั้น เกิดจากคำเรียกร้องของแกนนำใน ครป. เอง เมื่อมีการติดต่อประสานงานจากเครือข่ายสนธิให้เข้าร่วมการเคลื่อนไหว ด้วยเหตุผลที่อธิบายจากฝั่ง ครป. เองว่า เครือข่ายสนธิไม่สามารถดำเนินการชุมนุมได้ตามลำพัง เนื่องจากปัญหาความชอบธรรมทางสาธารณะ การถูกระแวงว่าเป็นกลุ่มผลประโยชน์ และ “ในสถานการณ์หน้าสิ่วหน้าขวาน ประสบการณ์ของเขา (สุวิทย์) จึงเป็นที่ต้องการของขบวนการ”

สำหรับเงื่อนไขเข้าร่วมเคลื่อนไหวของเครือข่าย ครป. มี 2 ประการ *ประการแรก* ครป. อึดอัดกับเรื่องถวายคืนพระราชอำนาจดังเหตุผลที่กล่าวมาแล้วและเห็นว่าอาจขัดรัฐธรรมนูญ จึงขอให้ลดธงลงมาเป็นยุบสภาแทน *ประการที่สอง* ขอความมั่นใจว่า “การชุมนุมเคลื่อนไหวจะต้องเน้นแนวสันติวิธี” ไม่ใช้วิธีการเอาชีวิตคนไปแลกเพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางการเมือง” ข้อเสนอทั้ง 2 เรื่องนี้ทางเครือข่ายสนธิ “รับฟัง” ส่วนข้อเสนอของเครือข่ายสนธิ คือ ให้ ครป. ร่วมขึ้นเวทีปราศรัยในการชุมนุม โดยสุวิทย์เป็นโฆษกร่วมกับทีมงานของเครือข่ายหนังสือพิมพ์ผู้จัดการ สุวิทย์ได้นำข้อเจรจาต่อรองกลับมาปรึกษากับซีของค์กรประชาธิปไตย ในที่สุดจึงมีมติเข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับเครือข่ายสนธิ⁹⁷

แม้คำอธิบายของบุญเลิศ วิเศษปรีชา ในตอนท้ายจะพยายามแสดงให้เห็นว่าการตัดสินใจของสุวิทย์ วัดหนู และแกนนำ ครป. ในการเข้าร่วมกับเครือข่ายของสนธิ นั้น มิได้ทำไปโดยลำพัง แต่ผ่านการปรึกษาร่วมกันก่อน แต่คำอธิบายนี้ก็ยังมีข้อขัดแย้งในตัวมันเองเพราะการยื่นเงื่อนไขในการเข้าร่วมนั้น เท่ากับตัดสินใจว่าจะเข้าร่วมแล้วหากการเจรจาเป็นไปตามเงื่อนไขที่เสนอ และก็เป็นเช่นนั้นจริง ๆ คือ ทั้งสองเครือข่ายสามารถตกลงกันได้ด้วยความพอใจทั้งสองฝ่าย ดังนั้นภารกิจที่เหลือ คือ การโน้มน้าวชักชวน

⁹⁶ สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์, “ผู้กระทำทางประวัติศาสตร์,” ใน *สุวิทย์ วัดหนู นักรบประชา เคียงข้างคนจน*, น.

⁹⁷ บุญเลิศ วิเศษปรีชา, “เสมือนบทนำ,” *สุวิทย์ วัดหนู นักรบประชา เคียงข้างคนจน*, น. 46

ระดมผู้คนหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในเครือข่าย ครป. ให้ยอมรับการตัดสินใจของตนเองและเข้าร่วมเคลื่อนไหว ขับไล่รัฐบาลกับเครือข่ายสนธิ

เพื่อความเข้าใจกระบวนการเข้าร่วมเคลื่อนไหวขับไล่รัฐบาลและการระดมผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ให้กระจ่างขึ้น จึงขอลำดับเหตุการณ์การเคลื่อนไหวที่สำคัญในช่วงนี้ ก่อนจัดชุมนุมใหญ่ครั้งแรกในนาม “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” ในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 โดยอาศัยหลักฐานเอกสาร “ลำดับเหตุการณ์ และท่าทีของส่วนต่าง ๆ (เครือข่ายองค์กรประชาชน) ต่อการเคลื่อนไหวขับไล่ระบอบทักษิณและปฏิรูปการเมืองรอบสอง” และเอกสารสรุปการประชุมของส่วนต่าง ๆ ที่แนบมา จากการรวบรวมของกิงกร นรินทรกุล คณะทำงานโลกาภิวัตน์ คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) ผู้มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวในช่วงนี้⁹⁸ ทั้งนี้ผู้เขียนจะวิเคราะห์ได้แย่งและตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมในภายหลัง

3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

ตัวแทนเครือข่าย กป.อพช. จากทุกภาค และเครือข่ายพันธมิตร ประชุมหารือวิเคราะห์สถานการณ์การเมืองมีข้อสรุปร่วมกันว่า 1) นายกษัตริย์ชินวัตร หมดความชอบธรรมในการบริหารประเทศ เห็นควรเรียกร้องให้ลาออก และเคลื่อนไหวรณรงค์ให้มีการปฏิรูปการเมือง โดยประชาชนรากหญ้ามีส่วนร่วม และตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาเรื้อรังของประชาชน 2) มีมติให้ออกแถลงการณ์แสดงจุดยืนดังกล่าว และสนับสนุนการเคลื่อนไหวอันบริสุทธิ์ของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ 3) ยังไม่เข้าร่วมการเคลื่อนไหวในนามองค์กร 4) ดังนั้น ปฏิเสธการเจรจาหรือเข้าหารื้อกับนายกษ. เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาของกลุ่มองค์กรชาวบ้านร่วมกับองค์กรเอกชน ทั้งนี้นัดหมายไว้แล้ว กรณีองค์กรพัฒนาเอกชนและเครือข่ายองค์กรประชาชนในภาคอีสาน และที่จะมีขึ้นในอนาคต และได้กล่าวถึงการนัดหมายเจรจาระหว่างเครือข่าย ครป. กับเครือข่ายสนธิ และทราบข้อตกลงร่วมกันแล้วว่า

5) ในส่วนที่องค์กรประชาธิปไตย เช่น ครป. คปส. ได้รับการติดต่อประสานงานจากคุณสนธิให้เข้าร่วมเคลื่อนไหว ที่ประชุมเห็นว่า เมื่อขบวนการสนธิได้เปลี่ยนธงจากคินพระราชอำนาจมาเป็นถวายเป็นปฏิญญาทุกข์และไล่ทักษิณ เป็นประเด็นที่รับได้ในหลักการ และการที่เราจะเข้าไปร่วมจะได้มีการขยายขบวนการเคลื่อนไหว และเพิ่มเนื้อหาที่เราทำงานอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการแก้ไขปัญหาชาวบ้าน พรบ. ป่าชุมชน การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การเปิดการค้าเสรี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การเข้าร่วมหรือไม่ อย่างไรเป็นการตัดสินใจของแต่ละองค์กร หากเมื่อพิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว กลุ่ม ครป. คปส. หรือองค์กรใดเห็นว่า จำเป็นต้องเข้าร่วมการเคลื่อนไหว ก็

⁹⁸ เว้นแต่ระบุเป็นอย่างอื่น ข้อมูลมาจาก “ลำดับเหตุการณ์ และท่าทีของส่วนต่าง ๆ” ส่วนกรณีที่มีข้อมูลมาจากบันทึกการประชุมจะอ้างอิงโดยตรงอีกครั้งหนึ่ง

ให้เป็นที่เข้าใจกันว่าเป็นเพียงความแตกต่างในทางยุทธวิธี มิใช่เป้าหมาย หรือยุทธศาสตร์ร่วมกัน กล่าวคือ ยุติระบอบทักษิณและปฏิรูปการเมืองรอบสอง⁹⁹

4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

เครือข่ายองค์กรประชาชน เข้าร่วมสังเกตการณ์การประชุมใหญ่ “ถวายเป็นกุศลแด่ทักษิณ” ที่ลานพระบรมรูปทรงม้า

5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

องค์กรประชาธิปไตยและเครือข่ายองค์กรประชาชน หรือ “เครือข่าย ครป.” จัดประชุมก่อตั้งพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย และกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหว ที่ห้องประชุมอนุสรณ์สถาน 14 ตุลา 16 สรุปลมติที่ประชุมดังนี้

1. **มติเห็นร่วมกันว่า** นายทักษิณ ชินวัตร หมดความชอบธรรมในการบริหารประเทศ และเห็นควรเรียกรัฐธรรมนูญหรือเคลื่อนไหวเพื่อให้มีการลาออกต่อไป และ

2. **ชุดปฏิบัติการเมืองครั้งที่ 2** รณรงค์ต่อเนื่อง หยุดเอฟทีเอ หยุดขายรัฐวิสาหกิจ แก้ปัญหาความยากจนระดับนโยบาย ฯลฯ

3. **แนวทางการเคลื่อนไหวแบ่งเป็น 2 แนวทาง**

แนวทางแรก เคลื่อนไหวโดยใช้ช่องทางรัฐธรรมนูญและกฎหมาย เช่น เข้าชื่อคัดค้านศาลรัฐธรรมนูญให้วินิจฉัยว่านายทักษิณชุกหุนภาค 2, ยื่นศาลปกครองห้ามซื้อขายหุ้นชิน คอร์ปอเรชั่นเพราะไม่โปร่งใส, เข้าชื่อ 5 หมื่นรายชื่อยื่นถอดถอนนายกรัฐมนตรีออกจากตำแหน่ง ฯลฯ

แนวทางที่สอง เคลื่อนไหวมวลชน จัดชุมนุมย่อย ปราศรัยหรือจัดสัมมนาอภิปรายเพื่อเปิดโปงความฉ้อฉลและความล้มเหลวในการบริหารงานของรัฐบาลด้านต่าง ๆ

4. **การจัดความสัมพันธ์กับมีอบสนธิ ลิ้มทองกุล** เป็นลักษณะคู่ขนานและเข้าร่วมบางสถานการณ์โดยที่ประชุมเห็นว่าหากเป็นช่วงการประชุมที่นิ่ง สันติและสถานการณ์ปกติ น่าจะส่งตัวแทนภาคประชาชนขึ้นปราศรัยเพื่อจัดการศึกษาให้ความรู้กับผู้ชุมนุม ที่จำนวนมากยังขาดข้อมูลและเวทีคุณสนธิก็ยังไม่ได้นองตอบ

⁹⁹ กิ่งกร นรินทรกุล (รวบรวม), "ลำดับเหตุการณ์ และท่าทีของส่วนต่าง ๆ (เครือข่ายองค์กรประชาชน) ต่อการเคลื่อนไหวขับไล่ระบอบทักษิณ ปฏิรูปการเมืองรอบสอง" (เอกสารจัดสำเนา, 2549), น. 2-3

5. จัดตั้ง “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” ประกอบด้วยตัวแทนจากนักวิชาการ นักธุรกิจ องค์กรประชาธิปไตย เอ็นจีโอ สว. เกษตรกร ชาวนา ผู้ใช้แรงงาน สลัม นักศึกษา ประมาณ 15 คน วางเป้าหมายทั้งการขับไล่ทักษิณและการปฏิรูปการเมืองครั้งที่ 2 อย่างต่อเนื่อง โดยให้อิสระแต่ละเครือข่ายจัดกิจกรรมที่ตนเองถนัดเพื่อหนุนช่วยกระแสการเคลื่อนไหวภาพรวม¹⁰⁰

ทั้งนี้จากเอกสาร “มติที่ประชุม เครือข่ายภาคประชาชน 5 กุมภาพันธ์ 2549 ณ อนุสรณ์สถาน 14 ตุลาคม” ระบุผู้เข้าร่วมประชุมสังกัดองค์กรต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย: พิทยา ว่องกุล พิภพ ธงไชย สุริยะใส กตะศิลา สมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจฯ: ศิริชัย ไม้งาม นฤกุล บวรสิรินกุล สมัชชาคนจน: นิติรัตน์ ทรัพย์สมบุญรัตน์ นัสเซอร์ ยี่หะมะ พิเชิต ชัยมงคล องค์กรด้านคอร์ปชั่น: รสนา โตสิตระกูล คณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทย: สภาวิทย์ แก้วหวาน เสน่ห์ หงษ์ทอง ชัยธวัช ตุลาธน สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สทน): สุริยันต์ ทองหนูเอียด เครือข่ายสลัม 4 ภาค: อภัยุทธ จันทรภา พงษ์อนันต์ ชวงธรรม พีด้วย มพศ. (ไม่สามารถระบุชื่อจริงได้) และผู้ปฏิบัติงาน คณะกรรมการญาติวีรชน 35: อุดลย์ เขียวบริบูรณ์ กรองกาญจน์ สืบสายหาญ สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย : กชวรรณ ชัยบุตร จักรพงษ์ บุริพา และผู้ปฏิบัติงาน เครือข่ายนี้สิ้นฯ: วีระพล ไสภา และคณะ¹⁰¹

5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

เครือข่ายองค์กรประชาชน 11 องค์กรด้านการแปรรูปประเทศและเปิดเขตการค้าเสรี ประชุมสรุปงานเคลื่อนไหวที่เชียงใหม่¹⁰² และหารือสถานการณ์การเมือง มีความเห็นร่วมกันดังนี้

การเคลื่อนไหวของสนธิ ประเด็นเน้นเรื่องคอร์ปชั่น พุดถึงปัญหาประชาชนหรือประเด็นสาธารณะอื่น ๆ เช่น การแปรรูป การเปิดเขตการค้าเสรีน้อยมาก นอกจากนี้ มวลชนหลักในขณะนี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มจงรักภักดี ชูธงเหลือง ยังมีความหลากหลายของสีสันน้อย ลักษณะการนำ เป็นแบบฮีโร่ ไม่เห็นตัวตนของกลุ่มอื่น ๆ ถ้าเราเข้าร่วมจะเกิดประโยชน์ในแง่นำเสนอเนื้อหาของเราต่อผู้ร่วมชุมนุม และสาธารณะ ซึ่งจะไปตอกย้ำความไม่ชอบธรรมของทักษิณมากขึ้น แต่มีข้อที่ต่องระมัดระวังมากคือ ภาพลักษณ์ อัตลักษณ์ขององค์กรเครือข่ายเรา ถ้าไม่

¹⁰⁰ กิ่งกร นรินทรกุล (รวบรวม) “มติที่ประชุม เครือข่ายภาคประชาชน 5 กุมภาพันธ์ 2549 ณ อนุสรณ์สถาน 14 ตุลาคม,” เอกสารอัดสำเนา, ไม่มีเลขหน้า (เน้นตามต้นฉบับ)

¹⁰¹ กิ่งกร นรินทรกุล (รวบรวม) “มติที่ประชุมเครือข่ายภาคประชาชน 5 กุมภาพันธ์ 2549 ณ อนุสรณ์สถาน 14 ตุลาคม,” ไม่มีเลขหน้า

¹⁰² ประกอบด้วย เครือข่ายผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ ประเทศไทย เครือข่ายสลัม 4 ภาค สภาเครือข่ายองค์กรประชาชนแห่งประเทศไทย สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ สมัชชาคนจน เครือข่ายเกษตรกรทางเลือก เครือข่ายป่าไม้ที่ดิน สมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจ สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย สหพันธ์องค์กรผู้บริโภค กลุ่มจับตาการค้าเสรี

สามารถสร้างให้เห็นภาพที่แยกแยะแตกต่างกัน จะมีปัญหากลายเป็นพวกสนธิ ซึ่งยังมีภาพลักษณ์และเป้าหมายคลุมเครือ¹⁰³

ทั้งนี้ ผู้เข้าร่วมประชุมมีความเห็นโน้มไปในทางจะให้เข้าร่วม แต่เห็นว่าต้องทำให้ประเด็นปัญหาของชาวบ้านเข้าไปด้วยทั้ง 11 องค์กร มีการนำร่วม และปรับเปลี่ยนบางอย่างให้มีตัวตนของเครือข่ายชัดเจน แต่ก็ยอมรับว่าไม่สามารถนำตัวตนเครือข่ายเข้าไปในการเคลื่อนไหวได้ทั้งหมด และชัยชนะจากการต่อสู้จึงต้องเป็นชัยชนะร่วมกันของทุกฝ่าย

5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

เครือข่ายนักวิชาการสมานฉันท์เพื่อการปฏิรูปการเมือง¹⁰⁴ และเครือข่ายองค์กรเอกชนส่วนหนึ่ง¹⁰⁵ ประชุมหารือกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหว เห็นร่วมกันว่า

นายกฯ ไม่มีความชอบธรรมที่จะดำรงตำแหน่งต่อ แต่ต้องระมัดระวังในด้านยุทธวิธีและจังหวะก้าวในการเคลื่อนไหว

ที่สำคัญมากคือ จำต้องเปิดประเด็นการปฏิรูปการเมืองที่มีเนื้อหาปัญหาของประชาชนให้เป็นประเด็นสาธารณะเสริมขบวนการไล่ทักษิณ

จะจัดเวทีสาธารณะเพื่อเปิดประเด็นการปฏิรูปการเมือง ร่วมกับกรมการความมั่นคงและพัฒนาศูนย์พยากรณ์มนุษย์ และ กป.อพช. ที่รัฐสภาในวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549¹⁰⁶

ปรากฏบันทึกการประชุมในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 ที่ห้องประชุมชั้น 2 อาคารมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) อันเป็นที่ตั้งสำนักงานขององค์กรเอกชนหลายองค์กร รวมทั้ง กป.อพช. ซึ่งขณะนั้นเป็นเสมือนวอร์รูมในการเคลื่อนไหวขับไล่รัฐบาล ทั้งนี้อาจจะเป็นบันทึกการประชุมร่วมกันของเครือข่ายนักวิชาการสมานฉันท์เพื่อการปฏิรูปการเมืองกับเครือข่ายองค์กรเอกชน หรือเป็นการประชุมขององค์กรเอกชนที่แยกออกมาก็ได้ เนื้อหาการประชุมเป็นการวางแผนเคลื่อนไหว โดยสรุปเป้าหมายร่วมกัน “1 ทักษิณออกไป 2 ปฏิรูปการเมือง (ล้มระบอบทักษิณ)” แนวทาง คือ การหลอมรวมพลังกลุ่มต่าง ๆ (กลุ่ม

¹⁰³ กิ่งกร นรินทรกุล (รวบรวม) "ลำดับเหตุการณ์ และท่าทีของส่วนต่าง ๆ", น. 2

¹⁰⁴ เครือข่ายนักวิชาการเพื่อการปฏิรูปการเมือง นำโดยปริญญา เทวานฤมิตรกุล และบรรเจิด สิงคะเนติ จากคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดูรายชื่อเพิ่มเติมได้ใน “เปิดตัวเครือข่ายสมานฉันท์เพื่อการปฏิรูปการเมือง,” ประชาไท, 30 มกราคม 2549

¹⁰⁵ เช่น มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม ชมรมศิษย์เก่าบูรณชนบทและเพื่อน โครงการบ้านมั่นคง และนักพัฒนาอิสระ

¹⁰⁶ กิ่งกร นรินทรกุล (รวบรวม) "ลำดับเหตุการณ์ และท่าทีของส่วนต่าง ๆ", น. 2

นักวิชาการ กลุ่มองค์กรเอกชน และองค์กรประชาชน สื่อมวลชน และองค์กรอิสระ) และสร้างแนวร่วมทางความคิด ในลักษณะ “ร่วมกันคิด แยกกันทำ”

นอกจากนั้น ที่ประชุมยังไม่ปฏิเสธการเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับเครือข่ายสนธิ แต่จะไม่นำขบวนการภาคประชาชนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายสนธิ แต่ต้องให้เครือข่ายสนธิเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวภาคประชาชนแทน และมีการวางแผนงานในการประสานงานเคลื่อนไหวกับองค์กรประชาชน เช่น ภาคแรงงาน เครือข่ายทรัพยากร เชื้อน ฯลฯ ให้เชื่อมโยงรวมกันเป็นเครือข่าย โดย “(ทำให้เขา) สามารถกระชับและมองเห็นเป้าหมายของระบบทักษิณที่จะเป็นอันตรายต่อตัวเขาอย่างไร ให้ทุกคนรู้ว่าขณะนี้ทุกคนต้องเข้ามาช่วยกัน” บันทึกยังสรุปรายงานมติที่ประชุมของเครือข่ายองค์กรประชาธิปไตย และองค์กรประชาชน ที่อนุสรณ์สถาน 14 ตุลา 16 ว่า มีมติตั้ง “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” เพื่อเป็นองค์กรเคลื่อนไหวคู่ขนานกับ “ขบวนการของสนธิ” และสรุปความเห็นของนายแพทย์นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ สมาชิกวุฒิสภา จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งไปร่วมประชุมที่อนุสรณ์สถาน 14 ตุลา และให้ความเห็นต่อที่ประชุมองค์กรเอกชน ณ มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) ว่า “ณ ขณะนี้ขบวนการใดขบวนการหนึ่งไม่สามารถล้มล้างทักษิณได้ ต้องรวมกันเป็นเครือข่าย”¹⁰⁷

6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

จัดประชุมติดตามและประเมินสถานการณ์ โดยมีผู้เข้าร่วมหลายฝ่าย แต่ที่แสดงความเห็นในที่ประชุม อาทิ นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล วรวิทย์ จิตนิรันดร์ จำนง จิตนิรันดร์ อนุสรณ์ ไชยพาน เรวดี ประเสริฐเจริญสุข เอกสารบันทึกการประชุมได้สรุปมติก่อตั้งพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยว่า

- 1) เป็นการรวมพลังของพันธมิตรกลุ่มต่าง ๆ... 2) หากมีอะไร (เกิดขึ้น) กับคุณสนธิ องค์กรนี้จะได้มีพลังในการนำภาคประชาชนต่อไป 3) ให้เป็นการนำที่ไม่ใช่การนำเดี่ยว คุณสนธิเป็นส่วนหนึ่ง 4) เพื่อเป็นพลังต่อรองหากการนำของคุณสนธิเกิดปัญหา เช่น กรณียื่นหนังสือต่อ ผบ.ทบ.[กรณีเกิดขึ้นในการชุมนุมวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 ที่ผ่านมา] อาจตีความว่า เป็นการตีกันทหารหรือเปิดช่องให้ทหารเข้ามาแทรกแซงทางการเมืองก็ได้

ผลสรุปที่ได้จากการประชุมครั้งนี้ คือ “การทำงานไม่ต้องมีเอกภาพในแนวทางการขับเคลื่อน แต่มีเป้าหมายร่วม” และกำหนดกิจกรรมดังต่อไปนี้ 1) 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2549 เวที “บทบาทภาคประชาชนกับการปฏิรูปการเมืองครั้งที่ 2” โดยเครือข่ายพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ซึ่งจะเป็นการประชุมเพื่อปรึกษาหารือ ประเมินสถานการณ์ และการวางแผนการปฏิบัติงาน 2) วันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

¹⁰⁷ กิ่งกร นรินทรกุล (รวบรวม), “สรุปการคุยสถานการณ์ปัจจุบัน ‘ระบอบทักษิณ’ 5 กุมภาพันธ์ 2549 ห้องประชุมชั้น 2 มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม,” ไม่ระบุเลขหน้า

เวที “บทบาทภาคประชาชนกับการปฏิรูปการเมืองครั้งที่ 2” จัดโดยกรมการพัฒนาระบบราชการ วุฒิสภา เพื่อระดมปัญหาภาคประชาชน เชื่อมโยงกับ พ.ต.ท. ทักษิณ/ระบอบทักษิณ กล่าวหาและถอดถอน นายกรัฐมนตรี และการเสนอแนวทางปฏิรูปการเมือง 3) การจัดเวทีในภูมิภาคต่าง ๆ ก่อนวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2549 4) การล่ำรายชื่อเพื่อถอดถอนนายกรัฐมนตรีโดยนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์¹⁰⁸

8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

พ่อครัวใหญ่สมัชชาคนจน ประชุมกำหนดรายละเอียดการประชุมนัดเยื่อ เรียกร้องให้มีการแก้ไข ปัญหา ในวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 ตามมติเดิมของพ่อครัวใหญ่

9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อมธ.) ยื่นล่ำรายชื่อถอดถอนนายกฯ ต่อประธาน รัฐสภา

9 กุมภาพันธ์ 2549

เปิดตัว “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” โดยพันธกิจ 3 ข้อ คือ ข้อที่ 1 รณรงค์ผลักดัน ให้นายกฯ ทักษิณ ชินวัตร ที่ขาดความชอบธรรมขึ้นพื้นฐาน ลาออกจากตำแหน่ง ข้อที่ 2 เปิดโปงความไม่ ชอบธรรม และวาระซ่อนเร้นของระบอบทักษิณ ข้อที่ 3 ประสานกลุ่มพลังต่าง ๆ ในสังคม ผลักดันการปฏิรูป การเมืองไทยครั้งที่ 2 โดยยึดแนวทางลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจประชาชน¹⁰⁹

10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

เวทีสาธารณะ “การปฏิรูปการเมืองรอบสอง” ที่รัฐสภา

11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

ชุมนุมใหญ่ภายใต้การนำของ “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” ณ ลานพระบรมรูปทรง ม้า

การไล่เรียงกิจกรรมตั้งแต่เครือข่าย ครป. ตัดสินใจเข้าร่วมกับเครือข่ายสนธิในวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 จนมาถึง 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 เมื่อมีการเปิดตัวพันธมิตรฯ อันเป็นกระบวนการ ที่ 2 เครือข่ายผสมรวมและจัดการชุมนุมร่วมกันนั้น ช่วยแสดงให้เห็นพลวัตของการตัดสินใจและความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว รวมทั้งความคาดหวังต่าง ๆ ที่สำคัญดังต่อไปนี้

1) ในเบื้องต้นทุกกลุ่มเห็นว่า ทักษิณหมดความชอบธรรมที่จะบริหารประเทศอีกต่อไป แต่ยังไม่ ตัดสินใจเข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับเครือข่ายสนธิในนามองค์กร เพียงแต่ดำเนินการคู่ขนานกันในบาง สถานการณ์ แต่ท้ายที่สุดก็เข้าร่วมในนามองค์กรในพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยที่จัดตั้งขึ้น เมื่อ

¹⁰⁸ กิ่งกร นรินทรกุล (รวบรวม), “สรุปการประชุม วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2549,” ไม่ระบุเลขหน้า

¹⁰⁹ “คำต่อคำ-เปิดตัว ‘พันธมิตรกู้ชาติ’ สานภารกิจล้มระบอบ ‘ทักษิณ,’” ผู้จัดการออนไลน์,

หลอมรวมกับเครือข่ายสนธิแล้ว และจัดชุมนุมร่วมกันในท้ายที่สุด ตัวอย่างเช่นท่าทีของ กป.อพช. อันเป็นองค์กรเอกชนที่ใหญ่ที่สุด เป็นต้น

2) เหตุผลเพื่อช่วงชิงโอกาสเสนอข้อมูลปัญหาต่าง ๆ ของตนเอง ผ่านการเข้าร่วมพันธมิตรฯ นั้น มีมาตั้งแต่ต้น ไม่ใช่พัฒนาขึ้นภายหลัง เช่นเดียวกับการสรุปบทเรียนของนักกิจกรรมในเวลาต่อมาเกี่ยวกับเป้าหมายในการเข้าร่วมว่า “ปัญหาของชาวบ้านจะได้รับการนำเสนอต่อสาธารณะ... และเผยแพร่ผ่าน ASTV ขณะเดียวกันก็เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อโค่นรัฐบาลทักษิณด้วย เพราะจะส่งผลให้ปัญหาชาวบ้านได้รับการแก้ไข” การโค่นรัฐบาลจะช่วยให้โครงการเหมืองแร่โปแตสที่อุดรธานี และโครงการพัฒนาขนาดใหญ่อื่น ๆ ยุติลงไป¹¹⁰

3) การเคลื่อนไหวครั้งนี้มีการวางแผนประสานงานเชื่อมโยงสนับสนุนกันอย่างเป็นระบบมาก ตัวอย่างเช่น การประชุมและการเคลื่อนไหวรื้อบทต่อเนืองกันของเครือข่ายนักวิชาการเพื่อการปฏิรูปการเมืองกับองค์กรนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในประเด็นการล่ารายชื่อถอดถอนนายกรัฐมนตรี และการปฏิรูปการเมืองรอบสอง

4) มีความตึงเครียดในเครือข่ายตั้งแต่แรก ระหว่างแกนนำ ครป. ที่ต้องการเข้าร่วมชุมนุมกับเครือข่ายสนธิ กับสมาชิกผู้เข้าร่วมประชุมที่ต้องการเคลื่อนไหวอย่างอิสระของตัวเอง ทำให้ผลสรุปการประชุมในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 ออกมาในลักษณะประนีประนอม¹¹¹

ชัยวัช ตุลาทล แห่งคณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทย ที่ได้เข้าร่วมในวันนั้นแล้วว่า เป็นที่รู้กันมาก่อนแล้วว่า ครป. ได้ไปตกลงเข้าร่วมกับเครือข่ายสนธิและนักพัฒนาเอกชนบางส่วนไว้แล้ว แต่ปัญญาชนบางส่วนก็ติดขัดกับการเคลื่อนไหวในลักษณะ “สุเจ้า” ของสนธิ และองค์กรมวลชนก็ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาของตนเองมากกว่า ในส่วนคณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทยนั้น ได้ประชุมและลงมติมาแล้วว่าจะไม่เข้าร่วมกับเครือข่ายสนธิ และหากจะเคลื่อนไหวประท้วงรัฐบาลอย่างใดก็ต้องแยกกับสนธิและเคลื่อนไหวในประเด็นที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนจริง ๆ เมื่อได้แถลงจุดยืนที่ชัดเจนนี้ในที่ประชุมก็ได้รับการสนับสนุนจากผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่ จึงทำให้บรรยากาศในที่ประชุม

¹¹⁰ กลุ่มศึกษาประชาธิปไตยประชาชน (กปป.), “ถอดบทเรียนเพื่อสร้างขบวนการภาคประชาชนที่เป็นอิสระ,” ประชาไท, 12 ธันวาคม 2553

¹¹¹ มติที่ประชุมตามเอกสารนี้ถูกนำไปใช้หรืออ้างอิงถึงเพื่อสนับสนุน หรือโน้มน้าวให้ส่วนอื่นๆ เข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับเครือข่ายสนธิในที่อื่น ๆ หลายครั้ง อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า “มติที่ประชุม เครือข่ายภาคประชาชน 5 กุมภาพันธ์ 2549 ณ อนุสรณ์สถาน 14 ตุลา” และเอกสารอื่น ๆ ที่ใช้ในที่นี้ ถูกบันทึกโดยนักกิจกรรมทางการเมืองที่มีจุดยืนเข้าร่วมกับเครือข่ายสนธิ ดังนั้น อาจทำให้สรุปไปในทิศทางสนับสนุนจุดยืนของตนเองและไม่ตรงกับจุดยืนขององค์กรประชาชนหรือองค์กรอื่น ๆ ที่ร่วมประชุมได้ อย่างที่เกิดข้อโต้แย้งจากฝั่งผู้เข้าร่วมจากคณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทยและขัดแย้งกับข้อเท็จจริงกรณีสมัชชาคนจน

เบี่ยงเบนจากทิศทางที่ผู้จัดประชุมต้องการ เมื่อเห็นว่าที่ประชุมอาจลงมติไปในทางตรงกันข้าม ผู้จัดประชุม ซึ่งเป็นแกนนำ ครป. จึงขึงตักบดด้วยการเสนอว่า แม้ภาคประชาชนจะไม่เข้าร่วมกับสนธิ แต่บางองค์กรหรือบางคน เช่น ครป. ก็มีสิทธิ์ที่จะไปเข้าร่วมได้ในนามส่วนตัว อย่างไรก็ตาม หลังยุติการประชุมไม่กี่วัน ผู้นำแรงงานที่มีบาร์มีคนหนึ่ง แต่ไม่ได้มีตำแหน่งในคณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทย ได้ขอให้คณะกรรมการสมานฉันท์ฯ เปิดประชุมด่วนและพยายามโน้มน้าวคณะกรรมการสมานฉันท์ฯ เพื่อให้กลับมามีส่วนร่วมกับเครือข่ายสนธิ โดยอ้างว่าจะไม่มีการ “ชูเจ้า” ในการเคลื่อนไหว ในการประชุมครั้งนั้น ชัยวัชว์ ได้โต้แย้งว่า ภายใต้เงื่อนไขทางการเมืองขณะนั้น เป็นไปไม่ได้ที่จะเคลื่อนไหวขับไล่รัฐบาลทักษิณอย่างเด็ดขาด นอกจากนี้จะต้องมี “สถานการณ์พิเศษ” บางอย่าง และถึงตอนนั้น เป็นไปได้อาจจะต้องมีการนำประเด็นเรื่องสถาบันกษัตริย์มาใช้ในการเคลื่อนไหวอีก ดังนั้น คณะกรรมการสมานฉันท์ฯ จะยอมรับได้หรือทว่าทำยที่สุด เสี่ยงส่วนใหญก็ “รับได้” และนำไปสู่การกลับมาเดิมขององค์กร ดังนั้น การสรุปมติการประชุมตามเอกสารในบันทึกการประชุมว่า “คูขนานและเข้าร่วมบางสถานการณ์” จึงเป็นการบิดเบือนมติ¹¹²

5) ความสัมพันธ์ระหว่างนักกิจกรรม องค์กรเอกชนกับองค์กรประชาชน ในการประชุมแต่ละครั้ง น่าสังเกตว่า คนที่มีรายชื่อเป็นตัวแทนองค์กรประชาชน กลับเป็นนักพัฒนาเอกชน เช่น กรณีสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือและสมัชชาคนจน อันที่จริงสมัชชาคนจนได้ลงมติเคลื่อนไหวเรียกร้องปัญหาของตัวเองมาก่อนหน้านี้แล้ว แต่กลับมีรายชื่อเข้าร่วมประชุมและมีมติจัดตั้งพันธมิตรฯ โดยนักกิจกรรมจากกลุ่มเพื่อนประชาชน ซึ่งไม่ได้ถือมติขององค์กรสมัชชาคนจนเข้าร่วมประชุมแทน การประชุมครั้งอื่น ๆ ก็เกิดปัญหาทำนองเดียวกัน แต่การกระทำเช่นนั้นน่าจะถูกปฏิเสธจากองค์กรประชาชนทั้ง 2 องค์กร เห็นได้จากในวันเปิดตัว วันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 ไม่มีทั้ง 2 ตัวแทนองค์กรทั้ง 2 เป็นกรรมการและเข้าร่วมกับเป็นพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย

สิ่งเหล่านี้เชื่อมโยงกับความสัมพันธ์และการปฏิบัติกันต่ออย่างไม่เท่าเทียม กล่าวคือ เมื่อนักพัฒนาเอกชน นักกิจกรรมตัดสินใจเรื่องนี้แล้ว ก็จะรวบรัดให้องค์กรชาวบ้าน องค์กรประชาชน ที่ตนเองสัมพันธ์หรือทำงานด้วยให้เข้ามาร่วมหรือเป็นฐานการเคลื่อนไหวของตนเอง หากกลุ่มใดไม่เห็นด้วยหรือขัดแย้งก็ถูกวิจารณ์กล่าวหาว่า “ไม่ยกระดับ ไม่พัฒนา (จิตสำนึก) ไม่ก้าวข้ามผลประโยชน์ของตนเอง” จนกระทั่งถึงกับเห็นแก่ตัว “ไม่คำนึงถึงส่วนรวม” เป็นต้น อย่างกรณีสมัชชาคนจนที่ปฏิเสธการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวในตอนแรก¹¹³

¹¹² ข้อมูลนี้ได้จากการสอบถาม ชัยวัชว์ ตุลาคม ซึ่งปรากฏรายชื่อในการประชุมครั้งนั้นด้วย ดู <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=585553961457806&set=pb.100000096237584.-2207520000.1367258804.&type=3&theater>

¹¹³ อุเชนทร์ เชียงเสน, “10 ปี สมัชชาคนจน: บทเรียนบางประการ,” *ฟ้าเดียวกัน*, ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน, 2550), น. 159, 170

ทั้งนี้ วิธีการหลักในการระดมผู้คนทั้งองค์กรประชาชนและองค์กรเอกชนให้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวของเครือข่าย ครป. เป็นไปตามคำอธิบายของนิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์ คือ

การสร้างเครือข่ายเพื่อเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับพันธมิตรนั้น จะเป็นการประสานงานกับองค์กร NGOs ที่เคยทำงานกันมาก่อนหน้านี้แล้ว จึงทำให้มี connection เดิมอยู่... ทำงานกับเครือข่ายเพื่อนประชาชน และเป็นกองเลขาสมัครคนจน จึงมีพื้นที่การประสานงานอยู่แล้ว ดังนั้นจึงใช้เครือข่ายเดิมที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ คือ มีการพูดคุยกับ NGOs (ว่า) ทำงานการเมืองภาคประชาชนมาตั้งนานแล้วแต่ไฟไม่เคยติด แต่สนธิเค้ายึดไฟติด เราจะเข้าร่วมกับเค้าใหม่¹¹⁴

ถ้าการเกิดพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย โดยรวมกำลังของเครือข่าย ครป. กับเครือข่ายสนธิ เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญและจุดเปลี่ยนของขบวนการโค่นทักษิณ และส่งผลกระทบต่อเมืองไทย ต่อเนื่องแล้ว นี่ก็เป็นความสำเร็จของเครือข่าย ครป. ในการทำให้คนอื่น ๆ เห็นชอบกับการตัดสินใจของตน และเข้าร่วมการเคลื่อนไหว

ทั้งนี้ในการวิเคราะห์ปัญหา “ระบอบทักษิณ” ของพันธมิตรฯ นั้น กล่าวได้ว่า ใกล้เคียงกันมากหรืออยู่บนฐานเดียวกันกับการวิพากษ์ระบอบประชาธิปไตยรัฐสภา การเลือกตั้ง นักการเมือง ช่วงหลังเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 เพียงแต่มีทักษิณเป็นจุดสูงสุดของปัญหา ที่ผนวกอำนาจการเมืองเข้ากับอำนาจทุน ความเลวร้ายของระบอบการเมือง นักเลือกตั้ง และผู้ใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งถูกตอกย้ำอีกครั้งแล้วครั้งเล่าผ่านชัยชนะในการเลือกตั้งของพรรคเพื่อไทยและพรรคพลังประชาชน ดังนั้น จึงนำมาสู่แนวทางแก้ไขปัญหาคือรุนแรงมากขึ้นในรูปแบบของข้อเสนอ “การเมืองใหม่” ที่พยายามลดอำนาจการเมืองแบบตัวแทนและการเลือกตั้งลง และสร้างมาตรการกำกับควบคุมอย่างเข้มงวดรุนแรง มีมาตรการสูงสุดคือ การให้บทบาททหารในการควบคุมนักการเมือง/รัฐบาล แทรกแซงทางการเมือง เป็นสิ่งที่ชอบด้วยรัฐธรรมนูญ ซึ่งเท่ากับการให้อำนาจกับกษัตริย์ใช้ผ่านทหารที่อยู่ในพระราชอำนาจของพระองค์ในการควบคุม/จัดการกับรัฐบาลที่บริหารงานไม่เป็นไปตามพระราชประสงค์ กล่าวได้ว่า ข้อเสนอการเมืองใหม่ของพันธมิตรฯ ทั้งหมดนี้ ปฏิเสธระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาและพ้นไปจากขอบเขตของระบอบประชาธิปไตยเสียแล้ว

ด้านยุทธวิธีการเคลื่อนไหวนั้น ยุทธวิธีหลักของพันธมิตรฯ คือ การขัดขวางระบบการเมืองปกติ ซึ่งถือว่าเป็นสันติวิธีแบบหนึ่ง แต่การใช้ยุทธวิธีนี้ของพันธมิตรฯ แตกต่างจากสมัครคนจน กล่าวคือสมัครคนจนใช้ยุทธวิธีนี้อย่างจำกัด เพื่อทำให้ความขัดแย้งเข้มข้นขึ้น (conflict intensification) ซึ่งจะส่งผลต่อการเข้าใจปัญหาความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องในระดับโครงสร้าง และกดดันต่อรอกกับรัฐบาล แต่พันธมิตรฯ ใช้ยุทธวิธีนี้ขัดขวางระบบการเมืองทั้งระบบไม่ให้ทำงานได้ เพื่อยกระดับความขัดแย้ง (conflict

¹¹⁴ โครงการติดตามการเมืองภาคประชาชน, “สัมภาษณ์เอ็นจีโอ” (เอกสารอัดสำเนา, ม.ป.ป.),

escalation) ซึ่งผลักดันให้ความขัดแย้งเลวร้ายใกล้ความรุนแรงมากยิ่งขึ้น¹¹⁵ นำไปสู่ความรุนแรงได้ง่าย นอกจากนั้น เมื่อเผชิญหน้ากับการปราบปรามหรือความรุนแรง สมัชชาคนจนจะยึดสันติวิธีอย่างเคร่งครัด ไม่ตอบโต้กลับด้วยการใช้ความรุนแรงหรือยอมให้จับกุมตามแนวทางการยกระดับขึ้น ตรงกันข้ามกับพันธมิตรฯ ที่ไม่ยอมให้จับกุมตามที่ประกาศไว้และพร้อมจะตอบโต้กลับด้วยความรุนแรงเท่าที่มีศักยภาพจะทำได้ อันจะทำให้ความรุนแรงบานปลายออกไปได้ ดังนั้น การใช้ยุทธวิธีแบบนี้ทำให้รัฐบาลไม่มีทางเลือกมากนัก นอกจากยอมแพ้ทำตามข้อเรียกร้องของพันธมิตรฯ ซึ่งเป็นไปได้ยาก เนื่องจากมีเดิมพันสูง คือ อำนาจอธิปไตย และมีผู้เกี่ยวข้องจำนวนมาก หรือใช้กำลังเข้าไปยุติการชุมนุมหรือปราบปราม ซึ่งมีความเสี่ยงต่อทั้งสองฝ่าย คือ รัฐบาลอาจสูญเสียความชอบธรรมมากขึ้น ขณะที่ผู้เข้าร่วมอาจได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิต ถ้าหากจะยังเรียกยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของพันธมิตรฯ ว่าเป็นสันติวิธี ก็เป็นสันติวิธีที่มีปัญหาไม่ลงตัว (problematic) ทั้งเพราะแนวทางที่ผลักดันให้ความขัดแย้งบานปลายกลายเป็นความรุนแรง ทั้งเพราะดูจะไม่ใส่ใจกับชีวิตเลือดเนื้อของผู้คนในขบวนการของตน มุ่งแต่จะโค่นล้มรัฐบาลโดยไม่คำนึงถึงผลร้ายแห่งความรุนแรงที่จะเกิดขึ้นตามมา

สำหรับการเข้าร่วมเคลื่อนไหว “โค่นล้ม” ระบอบทักษิณของนักกิจกรรมทางการเมือง-นักพัฒนาเอกชนนั้น การเชื่อเชิญของเครือข่ายสนธิ คือ หน้าต่างแห่งโอกาสที่จะทะลุทะลวงข้อจำกัดของพวกเขาที่เคยพยายามมาก่อนหน้านั้นแต่ไม่สำเร็จ ในห้วงสถานการณ์กระแสสูงของการขับไล่รัฐบาล ภายใต้แบบแผนและวิถีคิดในการทำงานของพวกเขาตอนนั้น ไม่มีทางเลือกอื่น พวกเขามองว่านี่คือสถานการณ์พิเศษ เป็นสถานการณ์ปฏิวัติของมวลชน ที่เรียกร้องให้นักปฏิวัติเข้าร่วมการเคลื่อนไหว และทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์มวลชน ประเด็นสำคัญในการตัดสินใจเข้าร่วมพันธมิตรฯ ขององค์กรในเครือข่ายองค์กรเอกชน คือ มันเป็นโอกาสที่จะอาศัยทรัพยากรสื่อมวลชนของเครือข่ายสนธิมาเสนอปัญหาของ “ภาคประชาชน” หรือตนเองต่อสังคม

ประเด็นปัญหายุทธศาสตร์หรือยุทธวิธีต่าง ๆ ในการเคลื่อนไหว นับตั้งแต่การอ้างรัฐธรรมนูญ มาตรา 7 เพื่อขอยกฯ พระราชทาน และอื่น ๆ ที่ตามมาในภายหลังนั้น อธิบายได้ด้วยคำพูดของ สุริยะใส กตะศิลา ที่ว่า

¹¹⁵ การเปรียบเทียบของผู้เขียนนี้ประยุกต์จากคำอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสันติวิธีกับความขัดแย้งของ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ อ้างจาก ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, “สันติวิธี” (เอกสารอัดสำเนา, 2554), น. 7 บทความนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกใน สารานุกรมวิชาชีพรู เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554 (กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, 2555), น. 493-498

ผมกลับเห็นว่าวิธีการอาจไม่สำคัญเท่ากับหลักการ หากวันนี้สังคมเห็นความสำคัญและความจำเป็นเร่งด่วนว่าเราต้องร่วมกันสร้างชาติและสร้างการเมืองใหม่แล้ว รูปแบบวิธีการก็อาจไม่ใช่เรื่องยากและอาจง่ายเกินกว่าที่เราคิด¹¹⁶

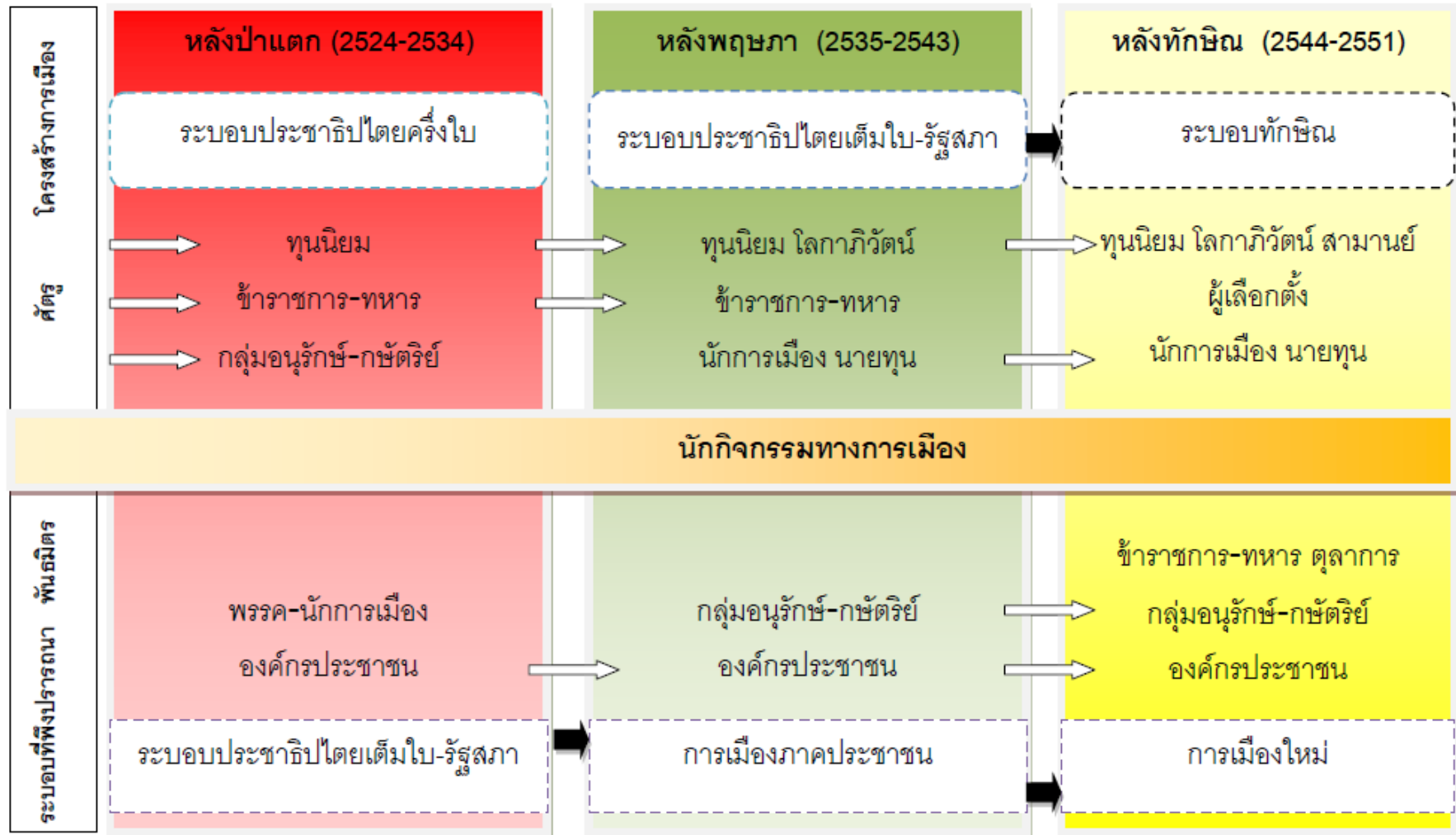
และทั้งหมดนี้ สามารถที่จะรวบยอดด้วยความเข้าใจประชาธิปไตยของสุรียนต์ ทองหนูเอียด ว่า “หลักการประชาธิปไตยที่สำคัญที่สุด [คือ] ประโยชน์สูงสุดของประชาชน คนไทยทั้งประเทศต้องได้ประโยชน์จากระบบการปกครอง”¹¹⁷

5. สรุป ประวัติศาสตร์การเมืองภาคประชาชน

¹¹⁶ สุรียะไส กตะศิลา, “การเมืองใหม่” ภายใต้การต่อสู้ของพันธมิตรฯ,” ผู้จัดการออนไลน์, 25 มิถุนายน 2551

¹¹⁷ โครงการติดตามการเมืองภาคประชาชน, “สัมภาษณ์เอ็นจีโอ (เอกสารอัดสำเนา, ม.ป.ป.),

แผนภาพเปรียบเทียบความคิดของนักกิจกรรมทางการเมือง หลังป่าแตก-ปัจจุบัน

เปรียบเทียบความคิดของนักกิจกรรมทางการเมือง

แผนภาพเปรียบเทียบความคิดของนักกิจกรรมทางการเมือง หลังป่าแตก –ปัจจุบัน ช่างต้นพยายามแสดงให้เห็นการเปลี่ยนย้ายทางความคิดของนักกิจกรรมทางการเมือง นักพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ เกี่ยวกับ “การเมืองภาคประชาชน” ในช่วงเวลาต่างๆ โดยเชื่อมโยงกับระบอบการเมือง ระบบเศรษฐกิจ การจำแนกมิตรศัตรู/คู่ปรับ และเป้าหมาย แม้จะต้องข้ามรายละเอียดบางส่วนแต่ก็จะช่วยแสดงให้เห็นพลวัตได้ชัดเจนขึ้น ดังต่อไปนี้

หลังป่าแตก (2524-2534) เป้าการวิจารณ์ของกลุ่มกระแสความคิดประชาธิปไตยและรวมทั้งฝ่ายซ้าย คือ ระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ และทุนนิยมขุนนางในกรณีของฝ่ายซ้าย โดยมีพรรคการเมืองในระบบรัฐสภาเป็นพันธมิตรในการต่อสู้กับรัฐราชการ-ทหาร และพลังอนุรักษนิยม/สถาบันกษัตริย์ ซึ่งเป็นพันธมิตรกับรัฐราชการ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างประชาธิปไตยรัฐสภา

หลังเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 (2535-2543) เป้าการวิจารณ์ของนักกิจกรรมทางการเมือง คือ ประชาธิปไตยรัฐสภา และทุนนิยมโลกาภิวัตน์ โดยสถาบันกษัตริย์ไม่ได้อยู่ในฐานะฝ่ายตรงกันข้ามอีกต่อไป และกลายเป็นส่วนหนึ่งของพลังต้านทานนักการเมืองและนายทุน โดยมีเป้าหมายคือ การเมืองภาคประชาชน ควบคู่ไปกับประชาธิปไตยแบบรัฐสภา แม้จะมีการวิจารณ์การเมืองแบบรัฐสภาอย่างรุนแรงก็ตาม

หลังทักษิณ (2544-2551) เมื่อทักษิณเข้าสู่อำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงการเคลื่อนไหวของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย เป้าการวิจารณ์คงอยู่ที่ระบอบประชาธิปไตยรัฐสภา และระบบเศรษฐกิจที่ถูกนิยามใหม่เป็นทุนนิยมสามานย์/เผด็จการทุนนิยม เพื่อให้เฉพาะเจาะจงกับลักษณะของ “ระบอบทักษิณ” มากขึ้น พันธมิตรคือ สถาบันกษัตริย์กับเครือข่ายผู้จงรักภักดี และข้าราชการ ทหาร ตุลาการ เพื่อต่อสู้กับนายทุน นักการเมือง และผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่เลือกทักษิณกับพวก บรรดาผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่หลงผิดถูกยกระดับขึ้นเป็นปัญหาใจกลางอย่างหนึ่งของพันธมิตรฯ และนำมาสู่การลดความสำคัญของการเลือกตั้งลงในข้อเสนอ “การเมืองใหม่”

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนย้ายความคิดและปฏิบัติการสำคัญ มี 3 ส่วน คือ สถาบันกษัตริย์ ข้าราชการ (ทหาร-ตุลาการ) ระบอบประชาธิปไตยรัฐสภาและการเลือกตั้ง

สถาบันกษัตริย์ : ย้อนกลับไปที่ความคิดแบบ พคท. ภายใต้ทฤษฎีการเมืองขึ้นที่ศักดิ์นา สถาบันกษัตริย์หรือ “ศักดิ์นา” ถือเป็นศูนย์กลางของปัญหาการเมืองและต้องปฏิวัติโค่นล้ม แม้จะเข้าสู่ยุคประชาธิปไตยครึ่งใบแล้ว สถาบันกษัตริย์ก็ยังถูกถือเป็นปัญหาในฐานะเป็นส่วนนำทางอุดมการณ์ของทุนนิยมขุนนางในมุมมองฝ่ายซ้าย และเป็นพันธมิตรผู้สนับสนุนการครองอำนาจทางการเมืองของทหารในระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ ที่เป็นคู่ปรับคู่ต่อสู้ของพลังประชาธิปไตย แน่นนอนความเปลี่ยนแปลงความคิดของนักกิจกรรมเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ค่อย ๆ เปลี่ยนมาก่อนหน้านั้นแล้ว แต่เหตุการณ์สำคัญที่สุดในช่วงนี้อันทำให้นักกิจกรรม อดีตฝ่ายซ้าย ที่เคยต่อต้านวิจารณ์สถาบันกษัตริย์กลับ

คำถ้อยสถาบันกษัตริย์เป็นพันธมิตรในการต่อสู้ทางการเมือง และตอกย้ำอุดมการณ์ราชาชาตินิยมและความคิดราชประชาสมาสัย คือ เหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 และนำไปสู่การเชิดชูกษัตริย์ในฐานะผู้นำของการปฏิรูปการเมืองและการแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540

ด้วยความคิดต่อสถาบันกษัตริย์ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปข้างต้น ประกอบกับบทบาททางการเมืองที่โดดเด่นของสถาบันกษัตริย์ และฐานะที่ถูกยกให้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้สถาบันกษัตริย์กลายเป็นพลัง/แหล่งที่มาหรืออ้างอิงความชอบธรรมในการเคลื่อนไหวทางการเมืองต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการเคลื่อนไหวในการโค่นทักษิณภายใต้การนำของเครือข่ายสนธิโดยการถวายคืนพระราชอำนาจให้แก่กษัตริย์ แม้กระทั่งนักกิจกรรมทางการเมืองแห่งเครือข่าย ครป. ที่ไม่ใช่กลุ่มนิยมเจ้า เคยคัดค้านรัฐบาลแห่งชาติ นายกฯ พระราชทานในช่วงรัฐบาลชวลิตและรัฐบาลชวน ก็กลับยอมรับและปรับใช้แหล่งความชอบธรรมนี้เพื่อเป้าหมายในการต่อสู้ทางการเมืองของตน คือ “โค่น” ระบอบทักษิณที่พวกเขาถือว่าเป็นปัญหาสำคัญที่สุด

ดังนั้น กล่าวได้ว่าในกลุ่มพลังฝ่ายค้านทางการเมืองนอกสภา ความหมายของสถาบันกษัตริย์เปลี่ยนจากศักดินาผู้กดขี่ชู้ตริต ชนชั้นนายทุนขุนนางและพันธมิตรผู้สนับสนุนเผด็จการทหาร กลายมาเป็นผู้นำในประชาสังคม สัญลักษณ์และผู้นำในการต่อสู้กับนักการเมือง-ประชาธิปไตยตัวแทนเพื่อประชาธิปไตยแบบไทย ๆ

ข้าราชการ ทหาร-ตุลาการ : นับตั้งแต่ทหารเข้ามาครองอำนาจทางการเมืองหลังการหมดอำนาจของคณะราษฎรในพุทธศวรรษที่ 2490 ทหาร คือ “เผด็จการทหาร” และถูกต่อต้านจากกลุ่มพลังฝ่ายค้านนอกสภาหรือประชาสังคมส่วนใหญ่มาโดยตลอด ในยุค “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ที่นักการเมืองมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น ทหารก็ยังเป็นศัตรูหลักของกลุ่มฝ่ายค้านนอกสภาทุกกลุ่มความคิด และพวกเขาจึงจับมือเป็นพันธมิตรกับนักการเมือง พรรคการเมือง ในการต่อต้านการเข้ามามีบทบาทของทหาร การรัฐประหารของ รสช. และเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 ทั้งตอกย้ำปัญหาบทบาททางการเมืองของทหาร และความคิดของนักกิจกรรมในการต่อต้านเผด็จการทหาร

ความคิดในการต่อต้านทหารและปฏิเสธรัฐประหารในหมู่ฝ่ายค้านนอกรัฐสภายังปรากฏในการปฏิรูปการเมือง แม้การปฏิรูปการเมืองจะมีลักษณะต่อต้านนักการเมืองมากขึ้น แต่ก็มีเป้าหมายในการป้องกันรัฐประหารซึ่งอยู่ในวงจรอุบาทว์ของการเมืองไทยด้วยเช่นกัน นักกิจกรรมทางการเมืองในเครือข่าย ครป. พยายามเสนอมาตรการในการร่างรัฐธรรมนูญเพื่อป้องกันและล้มล้างผลพวงของรัฐประหาร

ความคิดเกี่ยวกับทหารนั้นมาเปลี่ยนในช่วงระบอบทักษิณแล้ว โดยนักกิจกรรมทางการเมืองได้สนับสนุนบทบาททหารในการเข้ามาคานอำนาจของนักการเมือง ในกรณีพันธมิตรฯ พวกเขาเรียกร้องและสนับสนุนบทบาททหารในการแทรกแซงทางการเมือง กำกับควบคุมนักการเมือง สนับสนุนการรัฐประหารอย่างเปิดเผยและโดยนัยในการต่อสู้กับ “ระบอบทักษิณ” พร้อม ๆ กับสนับสนุนตุลาการ หรือ “ตุลาการภิวัตน์” เป็นกลไกในการกำกับควบคุมนักการเมือง สนับสนุนการยุบพรรค ยึดทรัพย์นักการเมือง

ดังนั้น กล่าวได้ว่าในกลุ่มพลังฝ่ายค้านทางการเมืองนอกสภา ความหมายของข้าราชการ เปลี่ยนจากขุนนางชนชั้นปกครอง กลไกรัฐ เครื่องมือในการกดขี่ปราบปราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทหารในฐานะ “เผด็จการทหาร” มาเป็นพันธมิตรและพลังในการต่อสู้กับนักการเมืองในประชาธิปไตยรัฐสภา เปลี่ยนจากการต่อต้านอำนาจรัฐ รัฐราชการ พร้อม ๆ กับนายทุน มาเป็นอาศัยอำนาจรัฐในการเล่นงานทุน

ประชาธิปไตยรัฐสภา และการเลือกตั้ง : ในยุคประชาธิปไตยครึ่งใบ การสร้างประชาธิปไตยรัฐสภา การเน้นการเข้าสู่อำนาจผ่านการเลือกตั้ง เป็นเป้าหมายหลักในการเคลื่อนไหวของกระแสประชาธิปไตยทุกกลุ่ม แม้กระทั่งฝ่ายซ้ายที่ยังคงมีแนวคิดในการปฏิวัติ เปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถึงรากถึงโคน ก็ยังถือประชาธิปไตยรัฐสภาเป็นช่องทางและเป้าหมายในการเคลื่อนไหว ประชาชนสามารถที่จะใช้ประโยชน์จากประชาธิปไตยในการเคลื่อนไหวผลักดันปัญหาของตนเอง

ล่วงเลยมาถึงยุคประชาธิปไตยเต็มใบที่ระบอบประชาธิปไตยและการเลือกตั้งถูกวิจารณ์อย่างหนักแล้ว แต่ประชาธิปไตยรัฐสภาที่มาจากการเลือกตั้งก็ยังเป็นสิ่งที่จะต้องพิทักษ์รักษาไว้ อย่างน้อยก็ปกป้องจากการรัฐประหาร และพยายามทำให้เข้มแข็งขึ้น โดยมีการเมืองภาคประชาชนคอยกำกับและเสริมความเป็นประชาธิปไตยให้มากขึ้นคู่ขนานกันไป แม้อย่างหลังจะถูกให้ความสำคัญมากกว่าก็ตาม แต่การเลือกตั้งก็ยังได้การยอมรับในฐานะเป็นช่องทางในการเข้าสู่อำนาจทางการเมือง แม้บางส่วนจะเห็นว่าเป็นเครื่องมือของชนชั้นนายทุนก็ตาม

การปฏิเสศการเมืองแบบรัฐสภา และการเลือกตั้งในการตัดสินว่าใครควรที่จะมีอำนาจทางการเมืองหรือเป็นรัฐบาลของนักกิจกรรมทางการเมือง ปรากฏอย่างชัดเจนในการเคลื่อนไหวรอบแรกของพันธมิตรฯ โดยการปฏิเสศการยุบสภา (24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549) ให้มีการเลือกตั้งใหม่ และยืนยันให้ปฏิรูปการเมืองครั้งที่สองก่อนการเลือกตั้งใหม่ การปฏิเสศข้อเสนอให้ประชาชนตัดสินโดยการเลือกตั้งใหม่ อีกครั้งในช่วงยึดสนามบิน และข้อเสนอการเมืองใหม่ คือ รูปธรรมของการปฏิเสศหรือกดทับประชาธิปไตยจากการเลือกตั้งและการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองตามช่องทางสถาบันการเมืองปกติ

นอกจาก 3 ประเด็นข้างต้นแล้ว ยังมีประเด็นสำคัญที่ควรจะต้องตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ คือ ยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวและการใช้ความรุนแรง อันเป็นประเด็นที่ได้แย้งกันได้มากและไม่อาจหาจุดเปลี่ยนแปลงความคิดของนักกิจกรรมทางการเมืองกลุ่มนี้ในเรื่องนี้ได้ชัดเจน การเคลื่อนไหวในกรณีพันธมิตรฯ เป็นเพียงเวทีของการแสดงออกของเรื่องนี้เท่านั้น เนื่องจากพวกเขา ไม่ใช่ “นักสันติวิธี” ตั้งแต่ต้น แต่ใช้ปฏิบัติการใช้ความรุนแรงเป็นวิธีการเคลื่อนไหวในสถานการณ์ปกติ เหมือนกับกลุ่มอื่น ๆ ทั่วไป เนื่องจากเป็นวิธีที่ยอมรับได้และถือว่าชอบธรรมเพียงอย่างเดียวในสังคมการเมืองปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม เพื่อประโยชน์ในการทำความเข้าใจขบวนการเคลื่อนไหวในลักษณะต่าง ๆ มากขึ้น ในที่นี้จึงทำการเปรียบกับสมัชชาคนจนที่ถือว่าเป็น “ตัวแบบ” ขององค์กรประชาชน อันได้นำเสนอไว้แล้วก่อนหน้านี้ ดังต่อไปนี้

สมัชชาคนจน เป็นองค์กรประชาชนที่มีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง นักกิจกรรมทางการเมืองวิจารณ์สมัชชาคนจนว่า เป็นเพียงกลุ่มผลประโยชน์หรือต่อสู้เพื่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าเท่านั้น

แต่ด้วยความเป็นองค์กรมวลชน มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดนั้น เป้าหมายที่ถูกลมองว่าคับแคบ “เพื่อสมาชิก” ทำให้ผู้เข้าร่วมขบวนการเป็นเป้าหมายเพื่อตัวมันเองด้วย และด้วยเป้าหมายที่จำกัดแบบนี้ การเคลื่อนไหวในระบบการเมืองที่เปิดและมีประชาธิปไตยในระดับหนึ่ง หากมีการตอบโต้จากผู้กุมอำนาจรัฐ ก็มักจะอยู่ในระดับที่จำกัด ไม่รุนแรงมากนัก

สมัชชาคนจนใช้สันติวิธีอย่างหลากหลายและเคร่งครัด โดยยุทธวิธีหลักคือ ปฏิบัติการขัดขวางระบบการเมืองปกติเพื่อดึงดูดความสนใจของสาธารณชน และกดดันผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้เข้ามาแก้ไข ปัญหาของตน แต่เมื่อเผชิญหน้ากับความรุนแรงหรือการปราบปราม ก็ไม่ตอบโต้ด้วยความรุนแรง ยอมแพ้ยอมถอยในช่วงสถานการณ์หนึ่ง ๆ เพื่อรักษาชีวิตและความปลอดภัยของผู้เข้าร่วมซึ่งเป็นเป้าหมายในการเคลื่อนไหวด้วย และกลับมาต่อสู้เรียกร้องใหม่ได้ โดยถือว่ารัฐบาลที่ตัวเองเรียกร้องเป็นคู่สนทนาต่อรอง และพยายามหลีกเลี่ยงการเมืองแบบแย่งชิงอำนาจ และเคลื่อนไหวเรียกร้องในขอบเขตของระบอบประชาธิปไตย

ขณะที่พันธมิตรฯ ก่อเกิดขึ้นด้วยเหตุผลที่แตกต่าง คือ “เพื่อประชาชน” ที่เป็นนามธรรม แต่สูงส่งกว่าผลประโยชน์เฉพาะหน้าที่คับแคบ มีเดิมพันคืออำนาจรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างแกนนำและผู้เข้าร่วมค่อนข้างจะห่างกว่า ยุทธวิธีหลักของพันธมิตรฯ คือ การขัดขวางระบบการเมืองปกติเช่นกัน และในเบื้องต้นก็ถือว่าเป็นสันติวิธี แต่ยุทธวิธีนี้ของพันธมิตรฯ ใช้เพื่อขัดขวางระบบการเมืองทั้งระบบไม่ให้งานทำได้ และปฏิเสธการแก้ไขปัญหาผ่านสถาบันการเมืองปกติทั้งหมด เพื่อยกระดับความขัดแย้ง ผลักดันให้ความขัดแย้งเลวร้ายและรุนแรงมากยิ่งขึ้น ทำให้โอกาสที่จะถูกปราบปรามจากผู้กุมอำนาจก็เป็นไปได้สูงด้วย เมื่อเผชิญหน้ากับการปราบปรามหรือความรุนแรงก็ไม่หลีกเลี่ยง ไม่ยอมแพ้ยอมถอย แต่พร้อมตอบโต้กลับด้วยความรุนแรง เพื่อยกระดับความขัดแย้งสูงมากขึ้นไปอีก จึงเป็นการเสี่ยงต่อการสูญเสียชีวิตและบาดเจ็บของผู้ร่วมขบวนการ (การตัดสินใจแบบนี้เป็นไปได้ง่ายกว่าในองค์กรแบบสมัชชาคนจน) กล่าวได้ว่า พันธมิตรฯ ไม่ปฏิเสธความรุนแรง โดยคิดถึงผู้เข้าร่วมในฐานะเครื่องมือของภารกิจที่ยิ่งใหญ่กว่า นอกจากนั้น พ้นไปจากช่วงการศึกษา ในปี พ.ศ. 2553 พวกเขาบางส่วนยังสนับสนุนการล้อมปราบการชุมนุมของ นปช. ใช้ความรุนแรงปราบปรามประชาชนที่เขาเห็นว่าหลงผิดหรือเป็นทาสของระบอบทักษิณ

ทั้งนี้ หากการเคลื่อนไหวในเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 นักกิจกรรมกลุ่มนี้คือผู้คัดค้านการเคลื่อนไหวภายใต้การนำของพลตรีจำลอง ศรีเมือง และสมาพันธ์ประชาธิปไตย ที่นำผู้ชุมนุมเคลื่อนออกจากสนามหลวง และสู้มเสี่ยงต่อการเผชิญหน้าและความรุนแรง และการเข้าร่วมครั้งนี้มีเป้าหมายส่วนหนึ่งเพื่อหยุดยั้งทัศนคติแนวโน้มการเคลื่อนไหวแบบทหารและสู้มเสี่ยงต่อความรุนแรงตามที่กล่าวอ้างแล้ว กล่าวได้ว่า ท่าทีแต่เดิมนั้นไม่เพียงประสบความสำเร็จล้มเหลว แต่พวกเขากลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการนี้เสียเอง

“การเมืองภาคประชาชน” ปรากฏหรือเกิดขึ้น และเป็นอยู่อย่างไรในปัจจุบันได้อย่างไร

การเมืองภาคประชาชนเกิดขึ้นได้อย่างไร?

“การเมืองภาคประชาชน” เกิดขึ้นในบริบทใหญ่แห่งการล่มสลายของขบวนการปฏิวัติ พคท. ที่ไม่มีขบวนการและทฤษฎีปฏิวัติเป็นทางเลือกในการเปลี่ยนแปลงสังคมอีกต่อไป กล่าวอย่างเฉพาะเจาะจงและแม่นยำมากขึ้นก็คือ การเข้าสู่ยุคประชาธิปไตยเต็มใบ ที่อำนาจการเมืองย้ายมาอยู่ที่รัฐสภาแล้วหลังเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 โดยพิจารณาจาก 3 ส่วนคือ

ประเด็นแรก สถาบันการเมือง เปิดให้มีการเลือกตั้ง และนักการเมือง-พรรคการเมืองเข้ามามีอำนาจรัฐ ในบรรยากาศประชาธิปไตย ที่เปิดโอกาสให้การเมืองแบบขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ อันได้แก่ การชุมนุมประท้วง การขัดขวางระบบการเมืองแบบปกติ เพื่อกดดันต่อรองในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ สามารถเป็นไปได้โดยไม่ถูกกดปราบด้วยกฎหมายและถูกปราบปรามอย่างรุนแรง ทำให้การต่อรองต่าง ๆ ดำเนินไปได้และมีโอกาสประสบความสำเร็จ ในแง่ วิสัยทัศน์ทางการเมือง เน้นบทบาททวิภาคกลางทางยุทธศาสตร์ของชนชั้นกลางและประชาสังคม ช่วยให้ปัญญาชน-นักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน มีบทบาทและความสำคัญทางการเมืองมากขึ้น และให้ความชอบธรรมกับขบวนการเคลื่อนไหวขององค์กรประชาชนต่าง ๆ รวมทั้งกลุ่มที่เรียกร้องให้แก้ไขปัญหาของตนเองในฐานะพลังในการเปลี่ยนแปลงสังคมและการทำให้เป็นประชาธิปไตย เห็นได้จากจำนวนเหตุการณ์ชุมนุมประท้วงเพิ่มขึ้นมาก และนำไปสู่การผลิตคำเรียกร้องการชุมนุมเหล่านี้ว่า “การเมืองภาคประชาชน” ในปี พ.ศ. 2538

ประเด็นที่สอง วาทกรรม “การเมืองภาคประชาชน” ตั้งอยู่บนการวิพากษ์ประชาธิปไตยแบบตัวแทนและนักเลือกตั้ง ในเมื่อระบอบการเมืองที่วางนี้ เพิ่งสถาปนาขึ้นหลังหมด ยุคประชาธิปไตยครึ่งใบไปแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังจากเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 วาทกรรม “การเมืองภาคประชาชน” จึงไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในยุคประชาธิปไตยครึ่งใบ ซึ่งคู่ปรับหลักคือ ทหาร ไม่ใช่ นักการเมือง แม้จะมีการแบ่งแยกระหว่าง “ภาครัฐ” และ “ภาคเอกชน” ในสมัยนั้นก็ตาม

ในแง่นี้ การเมืองภาคประชาชน จึงมีความสัมพันธ์ที่ยอกย้อนซับซ้อน ทั้งเก็บรับและปฏิเสธ ทั้งดัดแปลงแต่งเติมและลดทอนละเลยกับการต่อสู้ในเหตุการณ์ 14 ตุลา พ.ศ. 2516 ที่มีการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ และพลวัตของขบวนการต่อสู้หลังจากนั้นของนักศึกษาปัญญาชนฝ่ายซ้าย

ประเด็นที่สาม หลังจากมีการประดิษฐ์คำว่า “การเมืองภาคประชาชน” ขึ้นมาในปี พ.ศ. 2538 มีการใช้คำนี้รณรงค์สนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 นำไปสู่การชูธง “การเมืองภาคประชาชน” ในการเคลื่อนไหวของ ครป. และเครือข่าย และของกลุ่มประชาธิปไตยเพื่อประชาชน (ปขป) ภายใต้งานนำของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล และคณะในเวลาต่อมา

วิทยานิพนธ์นี้จึงเสนอว่า การเมืองภาคประชาชน เกิดขึ้นพร้อมกับประชาธิปไตยตัวแทน

ความโดดเด่นของ “การเมืองภาคประชาชน” ในฐานะการเมืองทางเลือกอยู่ตรงที่ฐานวาทกรรมของมันตั้งอยู่บนการวิพากษ์ประชาธิปไตยแบบตัวแทนและนักเลือกตั้ง ซึ่งเป็นปัญหาาร่วมกันของกลุ่มพลังต่าง ๆ ในประชาสังคมนั่นเอง

การสถาปนา “การเมืองภาคประชาชน” ในฐานะความคิดและปฏิบัติการทางการเมืองเกิดขึ้นผ่านกระบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ของปัญญาชน-นักกิจกรรมทางการเมือง ที่เผชิญหน้ารัฐบาลที่มาจากกาเลือกตั้งกับประชาธิปไตยแบบตัวแทน แล้วขยายความหมายของประชาธิปไตยไปสู่มิติอื่นที่มากกว่าการเลือกตั้งที่ได้ลงหลักปักฐานแล้ว วิทยานิพนธ์นี้ได้แบ่งฐานวาทกรรมที่ใช้วิจารณ์ประชาธิปไตยแบบตัวแทนและสถาปนา “การเมืองภาคประชาชน” ออกเป็น 3 ชุดหลัก คือชุดแรก การแบ่งประชาธิปไตยออกเป็น “รูปแบบ” และ “เนื้อหา” และวิจารณ์ว่า รัฐสภา หรือการเลือกตั้งนั้น เป็นเพียง “รูปแบบ” หรือ “มายา” ประชาธิปไตยเท่านั้น ไม่ใช่เนื้อแท้ หรือเนื้อสาระประชาธิปไตย ชุดที่ 2 ว่าด้วยรัฐสภานักเลือกตั้ง ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อรัฐบาลชน หลีกภัย โดยการวิจารณ์ประชาธิปไตยตัวแทนว่าเป็น “ลัทธิเลือกตั้ง” และ “เลือกตั้งธิปไตย” พร้อมกับละข้ามด้านบวกของลัทธิเลือกตั้ง ชุดที่ 3 ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตย รัฐ ทุน และนักการเมือง ที่รัฐและประชาธิปไตย เป็นเพียง “เครื่องมือ” ของชนชั้นนายทุน และในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญนั้น พวกเขาได้เสนอความคิด พยายามเปิดช่องทางป้องกันและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ขบวนการเคลื่อนไหวต้องเผชิญผ่านสถาบันทางการเมืองปกติ และเสนอให้มีพื้นที่ของตัวเอง คือ “ภาคประชาชน” ไปอยู่ในองค์กรตรวจสอบต่าง ๆ

นอกจากเสนอความคิดวิพากษ์วิจารณ์แล้ว นักกิจกรรมทางการเมืองเหล่านี้ยังมีบทบาทนำในการทำกิจกรรมเคลื่อนไหวต่าง ๆ ตามสถานการณ์ทางการเมือง โดยพยายามระดมส่วนต่าง ๆ เข้าร่วม เพื่อสร้างพลังในการเคลื่อนไหว รวมทั้งทำงานทางความคิด เพื่อสร้างขบวนการที่เป็นเอกภาพ โดยแสดงตนว่าเป็นผู้นำของขบวนการเคลื่อนไหวที่มีเป้าหมายเดียวกัน ในนาม “การเมืองภาคประชาชน”

การเมืองภาคประชาชนเป็นอยู่ในปัจจุบันได้อย่างไร?

สถานะปัจจุบันของ “การเมืองภาคประชาชน” ในการศึกษานี้ คือ พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย

กล่าวได้ว่า ในแง่ของกรอบการวิเคราะห์ปัญหาประชาธิปไตยไทย ปรากฏการณ์พันธมิตรฯ อยู่บนฐานของการวิพากษ์ประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่ก่อตั้งขึ้นในช่วงหลังเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยระบอบทักษิณเป็นจุดสูงสุดของปัญหานี้

การตัดสินใจเข้าร่วมพันธมิตรฯ ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในการเข้าใจความคิดของนักกิจกรรมทางการเมืองแห่งเครือข่าย ครป. นั้น เชื่อมโยงกับแบบแผนและวิถีคิดในการทำงานของพวกเขา

เนื่องด้วย ครป. และเครือข่ายไม่ได้เป็นองค์กรมวลชนตั้งแต่ต้น ขณะองค์กรที่ตนเองเข้าไปสัมพันธ์ด้วยก็เป็นองค์กรที่เคลื่อนไหวอยู่บนฐานของปัญหาเฉพาะหน้า กระจัดกระจาย และมีจำนวนไม่

มากนัก ภายใต้เงื่อนไขที่จำกัดขององค์กรตัวเองและองค์กรประชาชนที่เข้าไปมีส่วนร่วม และการถือตนว่าเป็นองค์กรนำในการเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตย แต่สามารถสร้างสรรค์กิจกรรมและการเคลื่อนไหวได้อย่างจำกัด พวกเขาจึงต้องอาศัยการแย่งชิงพื้นที่ที่สื่อมวลชนมาแสดงตนทางการเมือง เพื่อผลักดันเป้าหมายข้อเรียกร้องของตนเอง เราอาจจะเรียกปัญหาขององค์กรแบบนี้ว่า “ปัญหาเชิงโครงสร้าง” การเข้าร่วมเคลื่อนไหวในกระแสสูงจึงเป็นเรื่องจำเป็น

การเข้าร่วมกับเครือข่ายสนธิ คือ หน้าต่างแห่งโอกาสในอันที่จะทะลุทะลวงข้อจำกัดของพวกเขา ภายใต้เงื่อนไขสถานการณ์พิเศษ ที่เป็น “หน้าส้วหน้าขวาน” โดยแบบแผนและวิธีคิดในการทำงานอย่างที่กำลังกล่าวมา แทบไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากเข้าร่วมการเคลื่อนไหวเป็นพันธมิตรกับเครือข่ายสนธิ ในสถานการณ์ปฏิวัติของมวลชน ที่เรียกร้องให้นักปฏิวัติต้องเข้าร่วมการเคลื่อนไหว และทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์มวลชน

ปัญหาเรื่องการเข้าร่วม ข้อเรียกร้องนายกฯ พระราชทาน และอื่น ๆ ที่ตามมาในช่วงหลัง รวมกระทั่งข้อเสนองานการเมืองใหม่ จึงไม่ใช่เรื่องของความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ แต่เป็นเรื่อง “วิธีการอาจไม่สำคัญเท่ากับหลักการ” ซึ่งก็คือ การไล่ทักษิณ ส่วนเรื่องยุทธวิธีนั้น พวกเขาถือว่าเป้าหมายสูงสุดของประชาธิปไตยไม่ใช่รูปแบบหรือการเลือกตั้ง แต่คือ “ประโยชน์สูงสุดของประชาชน” นั่นเอง